

Историјата и предизвиците на промените

Материјали од тркалезна маса по повод 75 години Институт за историја

Издавач:

Филозофски факултет – Скопје

Уредник:

проф. д-р Ратко Дуев

Редакциски одбор:

проф. д-р Александар Атанасовски

проф. д-р Далибор Јовановски

проф. д-р Никола Жежов

Секретар на редакција:

Христијан Ламбевски

Лектура:

Марија Милкова

Техничка обработка и дизајн на корица:

ЕВРОПА 92 ДООЕЛ Кочани

Печати:

ЕВРОПА 92 ДООЕЛ Кочани

Тираж:

100

ИСТОРИЈАТА И ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ПРОМЕНИТЕ

Материјали од тркалезната маса
одржана на 23.02.2022 година
по повод 75 години Институт за историја

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филозофски факултет
Скопје, 2022

СОДРЖИНА

- 7 | Александар АТАНАСОВСКИ (Раководител на Институтот за историја)
Отворање на тркалезната маса „Историјата и предизвиците на промените“ по повод 75 години Институтот за историја, 23.02.2022 г.
- 11 | Никола ЈАНКУЛОВСКИ (Ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје)
Обраќање по повод 75 години на Институтот за историја, Филозофски факултет, 23.02.2022
- 15 | Ратко ДУЕВ (Декан на Филозофскиот факултет)
Поздравно обраќање
- 19 | Коста АЦИЕВСКИ
Институтот за историја некогаш и сега
- 27 | Александар АТАНАСОВСКИ
(Зло)употребата на историјата за политички цели, Примерот со Св. Кирил и Методиј (Чиј корени влече денешниот македонски јазик?)
- 49 | Бобан ПЕТРОВСКИ
Политизација на историјата: царот Самуил
- 63 | Тони ФИЛИПОСКИ
Балканскиот средновековен етницитет и современата наука
- 73 | Никола ЖЕЖОВ
Историското образование во наставните планови и програми во НР/СР Македонија
- 89 | Михајло МИНОСКИ
Македонската историска наука и политиката во трите децении државна независност на Република Македонија
- 119 | Виолета АЧКОСКА
Во одбрана на историјата
- 139 | Далибор ЈОВАНОВСКИ
Погледи и размислувања за учебниците по историја од страна – критика од оние кои не се историчари

АЛЕКСАНДАР АТАНАСОВСКИ,

**РАКОВОДИТЕЛ НА ИНСТИТУТОТ ЗА ИСТОРИЈА ПРИ ФИЛОЗОФСКИОТ
ФАКУЛТЕТ ВО СКОПЈЕ**

**ОТВОРАЊЕ НА ТРКАЛЕЗНА МАСА
„ИСТОРИЈАТА И ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ПРОМЕНИТЕ“
ПО ПОВОД 75 ГОДИНИ ИНСТИТУТОТ ЗА ИСТОРИЈА
23.02.2022**

Почитуван Ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ проф. д-р Никола Јанкуловски.

Почитуван Декан на Филозофски факултет, проф. д-р Ратко Дуев.

Почитувани продекани, колешки, колеги, гости и пријатели на Институтот за историја, почитувани студенти и претставници на медиумите.

Ми претставува голема чест и задоволство што можам да Ве поздравам од мое лично име и од име на Институтот за историја, кој што поради пандемијата својата 75-годишнина од формирањето ја одбележува со една година задоцнување. По тој повод, Институтот организираше Тркалезна маса на тема: „Историјата и предизвиците на промените“

Седумдесет и пет години постоење за некои можеби и не е толку долга традиција, за други е значајна. Јас би рекол 75 години постоење е една пристојна зрелост (да не речам старост). Тоа се три-четвртини од еден век. Период исполнет со ентузијазам, полет, занес, респект, градење на свој идентитет и своја препознатливост во научниот свет. Ние сме горди на нашиот јубилеј, горди на остварувањата на нашите претходници и учители, но и на нашите современици, а во исто време, ние сме подготвени да се соочиме со конструктивни критики за евентуалните слабости, да се соочиме со реалноста и да го прифатиме предизвикот на иднината и на промените што доаѓаат.

Основањето и развојот на Институтот за историја е тесно поврзан со развојот на Филозофски факултет во Скопје и Универзитетот „Св. Кирил и

Методиј“, а тие се во директна врска со создавањето и развојот на македонската држава. Држава што се роди во виорот на Втората Светска Војна и при крајот на таа војна, кога веќе се насираше крајот на истата, кај борците за слобода се развила идејата дека за да опстане идната држава неопходно е да се создаде здрав и цврст образовен систем, кој што ќе произведе кадри кои што ќе може да се справат со новите предизвици и ќе придонесат за консолидирање на државата. Имајќи го тоа предвид, Президиумот на АСНОМ уште во септември 1944 година го покренал прашањето за отворање на македонски универзитет. Веќе во април 1945 година бил донесен закон за основање на Универзитетот, а за таа цел на 7 ноември била именувана и матична Комисија. По едногодишни организациски активности на 16 декември 1946 година во лицето на Филозофскиот факултет во Скопје започнала со работа првата македонска високообразовна институција, која всушност е основното јадро на денешниот универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Групата за историја со историја на уметноста била една од првите студиски групи на Историско-филолошкиот оддел при Филозофскиот факултет.

За интересот и одзивот на заинтересираните студенти на првата генерација сведочи написот во весникот „Нова Македонија“ од 17 декември 1946 година, кој гласи: „Пред влезот на факултетот, внатре по скалите, низ училниците, во слушалните, насекаде владее живот и радост Живот како во кошница... Во групата по историја на македонски јазик предава млад професор. За прв пат ние денес учиме и говориме на својот мајчин јазик“.

Оттогаш до денес низ училниците на нашиот Универзитет поминале безброј нови кадри, растел бројот на студентите од ден на ден и нашиот Универзитет сè повеќе ќе се развива како жариште на науката и просветата на нашиот народ. Од денешна дистанца, после 75 години, со право ќе констатирам дека генерациите пред нас ги оствариле очекувањата, а нашиот Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ не само што е жариште на науката и просветата во земјава, туку тој е етаблирана институција во пошироки рамки.

Почитувани, секој почеток е тежок, тежок бил почетокот и на Институтот за историја, кој што започнал со скромен наставно – научен потенцијал, но со голем ентузијазам. Меѓу првите предавачи на групата за историја се вбројуваат Љубен Лапе, Димче Коцо, Методија Соколовски и Томо Томоски. Поради недостаток од кадар во прво време како редовни или хонорарни наставници биле ангажирани предавачи од другите југословенски републики.

Меѓу нив биле: Петар Лисичар, Петар Павловиќ, Стјепан Антолјак, Богдан Стевановиќ, Андрија Лаинович, Стеван Јантолек, Владимир Мошин, а повремено гостувале и Грегор Чремошник, Георги Острогорски, Милко Кос и др. Во меѓувреме биле ангажирани помлади домашни соработници кои брзо ги исполниле критериумите за универзитетски наставници. Меѓу нив да ги споменам: Христо Андонов-Полјански, Бранко Панов, Воислав Кушевски, Александар Апостолов, Славка Фиданова, Душица Петрушевска и др. Кон крајот на шеесеттите и во текот на седумдесеттите години на минатиот век, на групата за историја се кали генерацијата професори чии што ученици се актуелни наставници на Институтот.

Институтот за историја опстојал низ многу промени и реформи при што секогаш се водел од мислата дека „Историјата е учителка на животот“ и дека без историја и без јазик нема народ. Ако се откажеме од историјата и од минатото сме се откажале од самите себе и од државата. Без историја не може да има иднина, затоа како Институт и денеска стоиме на браникот на историјата за да изградиме подобра иднина. Без да се разбере минатото, без да се извлечат поуки за грешките, не може да се гради иднина.

За жал, во последните години Институтот трпи силни притисоци и обиди за девалвирање на историјата. Институтот се соочува со проблеми слични на оние со кои се соочувале основачите, а тоа е недостаток на наставен кадар. Како си заминуваат нашите учители во пензија или во вечноста, на нивно место не се примаат нови за да го пополнат нивното место. Затоа од ова место апилирам до надлежните да поведат повеќе грижа и внимание за да се стимулира работата на Институтот и тој да продолжи да ја игра улогата што ја имал досега во овие 75 години.

Поведени од тековните случувања, Институтот пристапи кон организирање на Тркалезна маса на тема: „Историјата и предизвиците на промените“, со цел на еден поинаков начин да укаже на негативните последици од деградирањето на историјата. На повикот се одзваа 9 референти, чии што теми се надевам дека ќе го побудат Вашето Внимание.

Во овој миг работата на Тркалезната маса ја прогласувам за отворена и на сите Вас Ви посакувам пријатен престој на Филозофскиот факултет и успешна работа.

Ви благодарам на сите за Вашето присуство.

ПРОФ. Д-Р НИКОЛА ЈАНКУЛОВСКИ,
РЕКТОР НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ

ОБРАЌАЊЕ ПО ПОВОД 75 ГОДИНИ НА ИНСТИТУТОТ ЗА
ИСТОРИЈА, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, 23.02.2022

Почитуван Декан на Филозофскиот факултет, проф. д-р Ратко Дуев.

Почитуван раководител на Институтот за историја при Филозофскиот факултет Скопје

Почитувани продекани, колешки, колеги, гости и пријатели на Институтот за историја, почитувани студенти и претставници на медиумите.

Ми причинува особена чест и задоволство како ректор на првиот, најголемиот и најрепрезентативниот универзитет во Република Македонија да го поздравам отварањето на Тркалезната маса на тема: „Историјата и предизвиците на промените“ по повод 75-годишниот јубилеј на Институтот за историја.

Филозофскиот факултет во Скопје, кој започнал со работа на 16 декември 1946 година е најстарата високообразовна институција на македонски јазик во Република Македонија и основно јадро на првиот македонски универзитет „Св. Кирил и Методиј“, кој денес претставува круцијален двигател во високото образование и научната мисла во нашата земја.

Денешниот Институт за историја се вбројува во првите студиски групи на Филозофски факултет. Групата за историја со историја на уметност е основана на 3 декември 1946 година, а првите предавања се одржани на 16 декември истата година. Овој прв нуклеус на македонската историска мисла и историско образование оттогаш до денес помина низ повеќе трансформации. Во меѓувреме, во 1973/74 групата за историја на уметност и археологија се конституира како самостоен субјект при Филозофскиот факултет, а пак групата за историја во 1977 година прераснува во Наставно-научна студиска група за историја. Деценија подоцна таа се трансформира во Институт за историја. Од учебната 2000/2001 година, при Институтот за историја функционира и насоката Историја со архивистика.

Институтот за историја до неодамна беше единствена високообразовна институција во Македонија која едуцира кадри за изведување на наставата по историја во основното и средното образование, но и подготвување на стручни кадри за истражување и проучување на историјата. Во таа смисла, Институтот за историја е првиот институт на Филозофски факултет кој за усовршување на младите научни кадри организирал последипломски студии во 1971 година. Но и повеќе од тоа. Вработените на Институтот за историја едновремено одиграле пионерска, а со тоа и историска задача при воспоставувањето на основите на македонската историографија и разоткривањето и толкувањето на историското минато на македонскиот народ и неговите заложби за сопствена држава. Оттука, слободно ќе истакнам дека кадарот на овој Институт, како и нивните ученици – научници, со сиот капацитет и достапните ресурси перманентно настојуваат да ги разрешат прашањата и задачите што си ги загатнале Георгија Пулевски, Крсте Петков Мисирков, Васил Ивановски и редица други како нив.

Од друга страна, претставниците на Институтот за историја дале значаен придонес во конституирањето на другите научни и стручни институции кои се директно поврзани со историската наука и собирањето и презентирањето на историското наследство и сознание. Освен тоа, од редовите на Институтот за историја произлегол еден ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ (проф. Христо Андонов – Полјански), еден проректор (проф. Славка Фиданова), двајца декани на Филозофскиот факултет (проф. Димче Коцо и проф. Методија Соколовски), неколку продекани, тројца академици на МАНУ (професорите Димче Коцо, Љубен Лапе и Стјепан Антолјак), како и други лица кои партиципирале во разни факултетски и универзитетски тела и во други институции од општествен интерес.

Можеби одбележувањето на 75 годишниот јубилеј од основањето на Институтот за историја при Филозофскиот факултет е пригоден момент да си го поставиме прашањето што Мисирков го поставил во 1903 година: „Што направивме и што треба да направиме за иднина“?

Предизвикан од последново, можам да истакнам дека ако првата генерација македонски историчари одговорила на предизвикот и ги поставила основите на нашето минато и на историското образование, на сегашната ѝ претстои да даде одговор на разните рецидиви од минатото и неговото различ-

но толкување. Се надевам дека денешниот Ваш собир ќе даде скроман придонес на тој план.

На крајот, како ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Ви посакувам плодна работа и конструктивна дебата, а на Институтот за историја му посакувам уште многу јубилеи.

ПРОФ. Д-Р РАТКО ДУЕВ,

ДЕКАН НА ФИЛОЗОФСКИОТ ФАКУЛТЕТ ВО СКОПЈЕ

ПОЗДРАВНО ОБРАЌАЊЕ

Почитуван проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот на „Светите Кирил и Методиј“ во Скопје, почитуван проф. д-р Александар Атанасовски, раководител на Институтот за историја, почитувани проредкани, професори, почитувани студенти, претставници на медиумите, дами и господа.

При основањето на Филозофскиот факултет во далечната 1920 година започнува настава по историја, но со проучување на една поинаква историја, која била во функција на политиката чија крајна цел била да се изврши денационализација на македонскиот народ во тогашното Кралство на СХС. Но високото образование довело до спротивен ефект, уште повеќе ја разгорела националното свест меѓу младите студенти на возраст кога се тие најбунтовни, желни за правда и промени. Тоа предизвикало револт кај властите, набргу се појавила и иницијатива за укинување на Факултетот, бидејќи првичната намера не постигнала резултати. Во одбрана на Факултетот застанале сите интелектуалци и студенти, меѓу кои и нашиот поет Кочо Рацин. Во тоа време на Факултетот се запишувале и студенти од другите краишта на Македонија, надвор од границите на Кралството, сметајќи го како факултет во Скопје, како факултет во нивната татковина. Во јануари 1937 година била поднесена молба до факултетските власти потпишана од 53 студенти за основање на друштвото „Вардар“, за негување на македонската култура, фолклор и традиција. Првата археолошко-историска музејска збирка била сместена во зградата на факултетот.

Илјада деветстотини четириесет и шестата година (1946 г.) е мошне значајна година во поновата македонска историја. На 16 декември, на обновениот Филозофски факултет, како прва високо образовна институција во слободна Македонија, за првпат започнува настава на македонски јазик. Логично изучувањето на историја е меѓу првите студиски програми со кои за-

почнува наставата на факултетот, за потребата за развој на просветата и градење на столбовите на државата. Од таа година нашите историчари можеле слободно да ја проучуваат сопствената историја без никакви притисоци и цензури, а своите резултати да ги објавуваат на мајчин јазик и на другите светски јазици.

Институтот за историја е еден од столбовите на македонската држава, врз кои е изградена државата во која ние живееме денес. Седумдесет и пет години постоење на студиската програма по историја можеби за некои не е долг временски период, се зборува дека Македонија е млада држава, но да потсетам дека многу држави во Европа се малку постари од нашата држава, создадени по Првата светска војна, особено по крајот на колонијализмот во светот има многу држави кои се и подоцна создадени, а тоа не им пречи во меѓународните односи. Една од најразвиените држави во светот, Израел, е создадена во 1948 година.

Седумдесет и петте години означуваат изучување на македонската историја и создавање на современата македонската држава во кои години се вткаени работата и делата на генерации професори и студенти во минатото и денес, градење на институции, Институтите за национална историја, македонски јазик, старословенски јазик, МАНУ, списокот е долг...

Првото научно списание „Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје“ излегува во 1948 година, а во него се објавени првите научни текстови на македонски јазик од нашите професори што означува нова ера во проучувањето на македонската историографска наука.

Познатата мисла на филозофот Сантајана вели: „Тие кои не учат од минатото се осудени да го повторуваат“, но ние создаваме кадри кои го паметат минатото, а живееме во времиња кога повторно се будат балканските духови од минатото кои ја оспоруваат нашата историја. Но илјадниците дела, статии напишани од нашите професори за македонските дејци и револуционерните движења, многуте учебници по историја за сите степени на образование во изминатите 75 години се доказ и најголем проблем на современите трендови и обиди политиката да ја пишува и рedefинира историјата. Денес тоа е невозможно, бидејќи зад нас се резултатите од 75 години истражувања, настава, собири, магистерски и докторски дисертации, промоции на илјадници страници и документи кои професорите и студентите од Институтот за историја ги оставиле во минатото.

На крајот, би сакал од името на деканатот на Филозофскиот факултет на сите присутни и оние кои нè следат преку конференциската врска да им посакам топло добродојде и успешна работа на сите учесници на Тркалезната маса на тема: „Историјата и предизвиците на промените“.

Ви благодарам.

ИНСТИТУТОТ ЗА ИСТОРИЈА НЕКОГАШ И СЕГА

Почитувани присутни, учесници на тркалезната маса, љубители, почитувачи и пријатели на историјата, во моето обраќање на овој научен собир ќе се осврнам на основните елементи од наставно-научната дејност на Институтот во минатото, споредени со нивната состојба и застапеност на Институтот денес, и тоа: на наставата (наставните планови и програми), кадровската екипираност, состојбата со уписната политика и на соработката на Институтот со сродни институции.

Почетоците на *наставата* на Институтот за историја во далечната 1946 г. беа многу скромни. Првиот наставен план и наставните програми беа изработени согласно тогашниот степен на развиеност на нашата историографија. Со натамошниот развој на Институтот се надоградуваа и развиваа и наставните планови и програми. Стануваа побогати и поразновидни. Се воведуваа нови предмети. Посебно внимание беше посветено на македонската историја, која, поради недостаток на кадри, во првите десетлетија од формирањето на Институтот не беше целосно покриена. Во почетокот беа презентирани елементарни сознанија од нашето историско минато. Меѓутоа, со брзиот подем на македонската историографија, квантитативно и квалитативно се збогатуваше и изучувањето на македонската историја.

Во тој поглед, многу значаен чекор беше направен кон крајот на 70-тите години од минатиот век. Имено, во учебната 1978/79 г. на предметот Општа историја на стариот век, во вториот семестар, беше додаден еден час за историјата на античка Македонија. По неколку години, во наставниот план беа воведени предметите: Историја на античките Македонци и Историја на македонскиот народ-најнов век и на тој начин беше обезбедена целосна застапеност на македонската историја во наставата, во континуитет од антиката до денес. Во наставните програми по одделни наставни предмети беше предвидена и теренска настава, која се реализираше во нашата земја и во странство.

По осамостојувањето во 1991 г. наставната политика на Институтот беше прилагодена на новата политичка реалност. Наместо југословенската историја, во наставниот план беше воведена балканската историја. Со новата програма, покрај историјата на државите од поранешните југословенски простори, беа опфатени и историите на Бугарија, Грција и Албанија.

Денес, веќе повеќе од 15 години, наставата на Институтот за историја се изведува според европскиот кредит трансфер систем (ЕКТС). Студиските програми содржат задолжителни, изборни и факултативни предмети од сродните дисциплини, како и од старите и современите јазици. Кредит трансфер системот, иако во некои сегменти оспоруван, сепак, во споредба со претходниот класичен систем на настава, на студентите им нуди поголеми можности во изборот на предмети, според нивните лични афинитети. Со примената на ЕКТС Институтот за историја се приклучи кон единствениот модерен европски високообразовен систем на студии. Така, на Институтот веќе се појавија и првите студенти од европските земји (Хрватска, Холандија, Полска и др.) како и од земји надвор од европските простори (Јапонија).

Согласно нараснатите потреби, а со цел да се поттикне поквалитетно организирано издигнување и усовршување на научниот подмладок, во учебната 1971/72 г. се воведени постдипломски студии по историја, први вакви студии на Филозофскиот факултет, а од пред десетина години и докторски студии. Досега, на Институтот за историја се одбранети преку 150 магистерски и преку 100 докторски дисертации, главно, од наши научни работници, но и од странство.

Во почетокот на овој век на Институтот за историја беше отворена нова студиска насока Историја со архивистика, која придонесува за подигање на едукативното ниво на архивскиот кадар и на комплетната архивска мрежа во нашата земја. На тој начин се создаваат предуслови за доближување на архивската служба во нашата Република до европските стандарди на архивската дејност. Меѓутоа, треба да се напомене дека последните години спласнува интересот за студии на новата насока. Една од причините за тоа е, секако, и отсуството на законска легислатива, со која вршењето архивска дејност ќе се поврзе единствено со завршени студии по архивистика. Тоа е така за да можат политичките елити од позиција на власт да вработуваат во архивите свои кадри од различна провениенција, кои немаат основни познавања од архивската дејност.

И во поглед на *кадровската екипираност* на Институтот почетоците беа скромни. Институтот ја започна својата работа со скромен кадровски потенцијал од неколку предавачи, но со голем ентузијазам. Поради недостиг од кадар беа ангажирани, како редовни или хонорарни, наставници од другите високообразовни институции на тогашна Југославија. Од овие скромни почетоци, со вонредни напори на основачите на Институтот, пред сè на проф. Љ. Лапе, М. Соколоски, Т. Томоски и други, Институтот постепено го комплетира својот состав со избор на наставници и соработници од редовите на своите дипломирани студенти. Во поглед на кадровската екипираност Институтот го достигна врвот кон средината на 70-те години од минатиот век, кога на Институтот работеа 10 наставници и 7 асистенти, или вкупно 17 вработени. Тоа е максималниот број вработени на Институтот во неговата досегашна историја.

Кон крајот на 70-тите и почетокот на 80-тите години од минатиот век еден дел од наставниците од првата генерација (основачи на Институтот) заминува во пензија, а на нивно место дојдоа нивните поранешни асистенти. Институтот продолжи успешно да ја обавува својата наставно-научна дејност. Меѓутоа, веќе кон крајот на 80-тите и почетокот на 90-тите години активниот состав на Институтот започна да се намалува. Така, кон средината на 90-тите години, Институтот брои само 11 вработени (8 наставници и 3 асистенти). Меѓутоа, со избор на нови членови во наставничкиот состав и избор на млади соработници, кон крајот на 20-тиот и почетокот на 21-от век, значително се подобрува кадровската екипираност, така што, кон средината на првата декада од 21-от век на Институтот работат 10 наставници и 4 соработници.

По изборот на соработниците во наставнички звања, кон крајот на првата декада од овој век активниот состав на Институтот брои 14 наставници (6 редовни, 3 вонредни професори и 5 доценти). Со заминување во пензија на втората генерација наставници, на нивните места, главно, не беа избрани нови наставници, а нивните предмети беа распределувани помеѓу останатите вработени на Институтот.

Денес на Институтот за историја работат 10 наставници, обременети со голем број часови, а веќе десет и повеќе години на Институтот нема вработено соработнички кадар. Ваквата состојбата е повеќе од загрижувачка. Без научен подмладок, всушност, се запира нормалниот тек во развојот на Институтот во поглед на кадровската опременост. Последните десетина и по-

веќе години, Институтот, всушност, стои во место, без можност да обезбеди квалитетен соработнички кадар, кој во иднина би бил носител на наставната и научната дејност на Институтот. Без научен подмладок загрозена е иднината на Институтот, иднината на првата високообразовна институција од областа на историјата, историската наука и наставата по историја во нашата држава.

Причините за ваквата состојба, пред сè, треба да се бараат во претерано лежерната кадровска политика на државата, која, свесно, несвесно, или поради нискиот степен на професионална и интелектуална зрелост на вработените во надлежните државни институции, ги занемарува потребите од млад научен подмладок на првата високообразовна институција во македонската држава – Филозофскиот факултет, а во тој контекст и на Институтот за историја, матицата на македонската историографија, на историската научна мисла и на историското образование во Република Македонија.

На Институтот за историја се негуваше колегијална атмосфера, со висок степен на толеранција и должна почит меѓу вработените наставници и соработници. Вработените на Институтот се дружеа и надвор од факултетот, во релаксирана, неформална и весела атмосфера. Таквите дружења, во голема мера, придонесуваа за јакнење на единството и за подобрување на работната атмосфера на Институтот.

Уписната политика на Институтот за историја од почетните скромни резултати, со запишани 20-тина студенти во првата учебна година, бележи постојан подем, така што кон крајот на 70-те години од минатиот век го достигнува врвот со околу 100 запишани студенти во прва година на студии. Освен од Македонија, се запишуваа студенти и од другите делови на Југославија (Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Хрватска). Во наредните години бројот на запишани студенти во прва година варираше, но ретко паѓаше под 50 студенти. Меѓутоа, последните години бројот на новозапишани студенти на Институтот е значително намален. Во последнава учебна година (2021/2022) во двете насоки, историја и историја со архивистика се запишани едвај 20-тина студенти, што е навистина загрижувачка состојба.

Во минатото, студентите по историја пројавуваа разновидни активности, кои најмногу доаѓаа до израз во Советот на групата за историја и во Клубот на млади историчари. Советот го сочинуваа наставниците и студентите. Претседател беше избран од редовите на наставниците, а секретар од

редовите на студентите. На состаноците се разгледувааше успехот на студентите по одредени предмети, посетеноста на предавањата и вежбите, состојбата со учебни помагала и сл. Клубот на млади историчари организираше предавања на историски теми, на кои студентите го надополнуваа своето историско образование. Клубот, исто така, организираше и екскурзии на студентите со посета на историски и археолошки локалитети, како и музички забави во просториите на Институтот. Малку е познато дека од редовите на студентите по историја беа избрани и 2 продекани-студенти во составот на деканатската управа во 70-тите години на минатиот век.

Во минатото, студентите во текот на студирањето имаа можност да користат студентски кредит и стипендии. Покрај тоа, кон средината на 60-тите години, за студентите по историја беше востановена и посебна стипендија „Гоце Делчев“. Стипендијата беше наменета за студентите од III и IV година на студии, кои постигнале одличен успех, а потекнуваа од семејства со поскромни финансиски можности. Во минатото, студентите имаа и свои одморалишта, кои ги користеа под многу поволни услови, а оние со подобар успех во текот на студиите летуваа бесплатно. Тоа претставуваше дополнителен стимул за поголема посветеност и ангажираност на студентите, за постигнување на повисоки резултати во текот на студирањето. За разлика од минатото, студентите денес немаат можност да користат најголем дел од поволностите, што ги имаа нивните колеги во минатото во текот на студиите. Покрај тоа, на студентите денес, очигледно, им недостасува поквалитетна организираност, во која ќе дојде до поголем израз нивниот квалитативен и квантитативен потенцијал во нашето општество со многу предизвици.

Во изминатите 75 години на Институтот за историја дипломираше преку 2.000 студенти од Македонија, од бившите југословенски простори и од странство. Преку 250 од нив, со одбрана на магистерски и докторски дисертации, го подигнале своето образование на повисоко ниво. Овој импозантен стручен и научен кадар дава драгоцен придонес во сите степени на образование (основно, средно, високо), како и во работата на високи државни научни и културни институции (ИНИ, музеи, архиви, домови на културата, МВР, печатени и аудиовизуелни медиуми и сл.)

Во минатото Институтот за историја имаше воспоставено плодна *научна и стручна соработка* со повеќе сродни високообразовни институции во тогашна Југославија, но и со институции надвор од нејзините граници.

Особено плодна беше долгогодишната соработка со универзитетот „Ленински комсомол“ во Вороњеж, во тогашниот Советски Сојуз, со кој 20 години (до распадот на СССР) се одвиваше, секоја година, меѓународна размена на студенти и професори. Соработка беше воспоставена и со универзитетот Ломоносов во Москва, како и со универзитетите во Краков и Варшава.

Заклучок

На крајот, да резимираме и да ја конкретизираме споредбената анализа за дејноста на Институтот за историја во минатото и неговата состојба денес.

1. Во поглед на наставата, со новите наставни планови и програми и, особено, со прифаќањето на европскиот кредит трансфер систем значително е подигнато нивото на студиите. Убеден сум дека новиот, европски систем на студии во иднина ќе ги даде вистинските резултати. Натаму, покрај насоката Историја со архивистика, потребно е да се отворат нови насоки. Особено атрактивно би било отворање на насока историја со македонски јазик (а може и обратно). Пред 15-тина години беше покрената таква иницијатива и беше прифатена од колегите од Институтот за македонски јазик. Беше изработен наставен план со заеднички задолжителни, изборни и факултативни предмети. Иницијативата, ненадејно, беше стопирана од Катедрата за книжевност и обидот пропадна. Со оглед на состојбата во која денес се наоѓаат и историјата и македонскиот јазик, оспорувани, негирани и присвојувани, се чини, сега е вистинско време за обновување на иницијативата за отворање на ваква насока од која сите ќе имаат корист.

2. Во однос на кадровската екипираност, состојбата е загрижувачка. Третата генерација наставници, кои продолжуваат да го даваат својот придонес во издигнувањето и афирмацијата на Институтот, немаат свои наследници. Веќе подолго време на Институтот нема научен подмладок. Очигледно, неопходен е постојан притисок до надлежните институции во државата, да го решат проблемот со вработување млад научен кадар на Институтот. Барањата, со потенцирање на значењето на Институтот, како прва високообразовна институција од областа на историјата, историското образование историската наука и наставата по историја во нашата држава, да се испраќаат, освен до надлежните, и до останатите високи државни институции, со цел да се изврши поголем притисок за решавање на овој проблем.

3. Бројот на запишани студенти последните години не задоволува и далеку е од просекот од околу 50-тина запишани студенти во минатото. Потребно е да се направат дополнителни напори за привлекување повеќе студенти. Во таа насока, секако, многу би помогнало организирање на квалитетни презентации, со богат избор на постоечките студиски програми, но и со понуда на нови студиски програми во кои историјата би се поврзала со сродните дисциплини (класични студии, историја на уметноста, археологија, социологија, етнологија, македонски јазик)

4. Соработката со сродни институции, која во минатото се одвиваше на високо ниво, повеќе од 20-тина години стагнира. Неопходно е да се обноват старите врски и да се воспостават нови со сродни институции од бившите југословенски простори, но и пошироко (Русија, Украина, Полска, Словачка, Чешка, Бугарија, Австрија, Албанија и др.)

На крајот, според направената споредбена анализа на Институтот за историја некогаш и денес, со спортски жаргон кажано, Институтот некогаш води со резултат 3:1.

Единствениот поен Институтот денес го остварил преку практикување на наставата, која е пофлексибилна, поразновидна и пружа поголеми можности за остварување на желбите и личните афинитети на студентите. Во сите други сегменти Институтот во минатото има значителна предност. Има предност во кадровската екипираност, во бројот на запишани студенти и во соработката со сродни институции.

Институтот денес, очигледно, го загубил местото што го имаше некогаш во образовниот, научниот, културниот и општествениот живот во нашата држава. За неговиот натамошен развој, неопходна е, пред сè, многу поголема грижа на државните институции задолжени за развојот на високото образование, а во тој контекст и на историското образование во Република Македонија. Потребна е, исто така, и поголема ангажираност на вработените на Институтот, со понуда на нови, поатрактивни, наставни програми, во кои историјата би се поврзала со сродни научни дисциплини, и нивна поквалитетна презентација. На тој начин, убедени сме, значително ќе се зголеми бројот на новозапишани студенти, што претставува, без сомнение, најважен услов за натамошниот развој на Институтот за историја. За натамошниот развој на Институтот, исто така, добро би било да се размисли и за формирање на

катедри, на тематска или на хронолошка основа. Во секој случај, формирањето на катедри позитивно би се одразило и на наставната и на научната дејност на Институтот и значително би придонело за неговиот натамошен развиток.

Summary

Kosta Adjievski, PhD

INSTITUTE OF HISTORY THEN AND NOW

The paper makes a comparative analysis of the basic elements of the teaching and scholarly activity of the Institute of History in the past (teaching, human resources, enrollment policy, cooperation with related institutions) and their condition and representation in the work of the Institute today.

Литература

Х.АНДОНОВ-ПОЛЈАНСКИ, Група за историја, Филозофски факултет 1946-1976, Скопје 1976, 38-43.

Д. ДИМЕСКИ, Институт за историја, Филозофски факултет 1946-1996, Скопје 1996, 57-70.

К. АЦИЕВСКИ, Институт за историја, Филозофски факултет 86/60 (1920-1946-2006), Скопје 2006, 88-93.

ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА, Филозофски факултет–Скопје 90 години високо образование, Скопје 2010, 28-31.

В. ЃОРЃИЕВ, Институт за историја, Филозофски факултет 1920-2020, Скопје 2020, 259-266.

ЛИЧНИ СЕЌАВАЊА на авторот на текстот

(ЗЛО)УПОТРЕБАТА НА ИСТОРИЈАТА ЗА ПОЛИТИЧКИ ЦЕЛИ,
ПРИМЕРОТ СО Св. КИРИЛ И МЕТОДИЈ
(ЧИИ КОРЕНИ ВЛЕЧЕ ДЕНЕШНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК?)

Солунските браќа св. Кирил и Методиј во светската историографија и книжевност се прифатени како творци на словенската азбука и писменост, ширење на христијанството и христијанската богослужба на словенски јазик. Нивната дејност била менторирана и спонзорирана од владата на Источната Римска империја (т.н. Византија) и затоа на таа дејност се гледа како на мисионерска работа за интересите на византискиот двор.

Покрај ова, во последните неколку децении, кон крајот на XX и почетокот на XXI век, историчарите и лингвистите, а посебно политичарите од соседната држава Бугарија, но и некои политичари од нашата држава (Р. Македонија), дејноста на св. Кирил и Методиј сакаат да ја прикажат како дело на средновековната бугарска држава, а на јазикот и книжевноста да им дадат бугарски атрибути и со тоа да докажат дека Бугарија е „најзаслужна“ за ширењето на словенската = (бугарската) книжевност и богослужба, обидувајќи се дури да докажат дека Кирил и Методиј биле „Бугари“. Со овие тези политичарите (бугарски, а дел и „наши“ македонски) сакаат да докажат дека македонскиот јазик е дијалект на бугарскиот и дека најпрво настанал бугарскиот јазик, а од него се одвоил „македонскиот“, поточно кажано, македонскиот јазик имал „бугарски корени“. Сето тоа се прави под превезот на некаква „заедничка историја“ со цел покрај јазикот да се негира и македонскиот народ, т.е. македонскиот идентитет.

Имајќи го предвид сето тоа, решивме во продолжение уште еднаш отворено и со историски аргументи да се осврнеме на потеклото и карактерот на дејноста на св. Кирил и Методиј.

За животот и дејноста на св. Кирил и Методиј се напишани стотици поголеми и помали дела.¹ Сите тие се темелат врз изворните податоци од Пространите житија (Панонските легенди) на св. Кирил и Методиј, напишани од нивни ученици,² нивните похвални слова,³ Италијанската легенда,⁴ Пространото Климентово житие,⁵ Краткото Кирилово житие,⁶ Солунската легенда,⁷ делото на Црноризец Храбар „За буквите“,⁸ како и повеќе други словенски, грчки и латински извори.⁹

¹ Библиографски преглед на литературата за животот и делото на св. Кирил и Методиј, види: Г. А. Ильинский, Опыт систематической кирилло-мефодиевской библиографии. София 1934; М. Г. Попруженко и Ст. Романски, Кирилломефодиевска библиография за 1934-1940 г. София 1942; И. Е. Можеева, Библиография по кирилло-мефодиевской проблематике 1945-1974 гг. Москва 1980; Б. Панов, Методиевото словенско кнежевство во Македонија. – Сп. Историја, Година XXI, бр.1. Скопје 1985; Б. Панов, За потеклото и најраните години од животот и дејноста на Кирил и Методиј. – Сп. Историја, Година XXI, бр. 2. Скопје 1985; Истиот, За Методиевото словенско кнежевство и создавањето на „Закон Судный людем“. – Зборник, Кирило-Методиевскиот (Старословенскиот) период и Кирило-методиевската традиција во Македонија. МАНУ, Скопје 1988 и таму наведените литератури.

² Климент Охридски, Събрани съчинени, т. III, изд. На БАН, София 1973; Сказания о начале славянской письменности. Вступительная статья, перевод и комментарий Б. Н. Флори, изд. „Наука“, Москва 1981; Сведоштва за Кирил и Методиј (словенски и латински), избор, превод и белешки Р. Угриновска-Скаловска, Љ. Басотова. Скопје 1989; Панонски легенди. Превод од старословенски Ј. Таковски, предговор Д. Миловска. Скопје 2001; Ј. Таковски-Д. Миловска, Македонската житијна литература IX – XVIII век. Скопје 1996; Т. Кръстанов, Легенда Булгарика за българската държавност и светост. Изборник, София 2003.

³ Спореди: А. Теодоров – Балан, Кирил и Методи. I. София 1920; Климент Охридски, Житија, слова, поуки. Предговор Х. Поленаквиќ, избор, превод и коментар Р. Угриновска-Скаловска. Скопје 1974.

⁴ А. Теодоров-Балан, Кирил и Методи, II. София 1934, 196-201; Р. Угриновска-Скаловска, Љ. Басотова, Сведоштва за Кирил и Методиј, 75-83.

⁵ Ал. Милев, Гръцките житија на Климент Охридски. София 1966; Извори за българската история. XXX – Гръцки извори за българската история. IX. Произведения на Теофилакт Охридски. София 1994. 10-42.

⁶ А. Теодоров-Балан, Кирил и Методи, II, стр. 115-122; Е. Георгиев, Родината на Кирило-методиевото дело. – Сб. Константин – Кирил Философ. София 1969, 31-43; Т. Кръстанов, Легенда Булгарика, 53.

⁷ А. Теодоров-Балан, Кирил и Методи, II, 110-114; Б. Ст. Ангелов, Из старата българска, руска и сръбска литература, кн. II. София 1967, 44-66; Т. Кръстанов, Легенда Булгарика, 46; Р. Угриновска-Скаловска, Љ. Басотова, Сведоштва за Кирил и Методиј, 73.

⁸ К. Куев, Черноризец Храбар. Изд. На БАН, София 1967; Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава. Кн. 1. Скопје 1981, 63-65.

⁹ А. Теодоров-Балан, Кирил и Методи, II, стр. 5 и сл.; Латински извори за българската история, II, стр. 133 – 135; Р. Угриновска-Скаловска, Љ. Басотова, Сведоштва за Кирил и Методиј, 84-109 и сл.

Сите досегашни истражувачи на животот и делото на св. Кирил и Методиј се согласни дека тие биле родени во Солун од мајка Марија и татко Леон (Лав).¹⁰ Нивниот чесен род бил познат „на царот и на целата Солунска област“.¹¹ Татко им Лав извршувал друнгарска должност под власта на стратегот на Солунската тема¹².

Семејството на Лав и Марија се состоело од „седум деца“ од кои најмлад бил Константин - Кирил.¹³ Од изворните податоци не може да се заклучи дали брат му Методиј бил најстар од сите деца или бил најстар од машките деца?, зашто од Похвалното слово за Кирил се дознава дека тој имал повеќе „браќа и сестри“. Токму затоа истражувачите на Кирило-методијевата проблематика разликата во годините ја провлекле од 7 до 17 години. За Константин – Кирил се знае дека кога умрел во Рим 869 година имал 42 години¹⁴ и според тоа како година на неговото раѓање е утврдена 827 година. Додека за постариот брат Методиј се знае само дека умрел во 885 година,¹⁵ па истражувачите годината на неговото раѓање ја поставуваат од 810-015 година, па сè до 825 година.¹⁶

Во тој временски период, поточно од 809 до 814 година се водела војна помеѓу Византија и Бугарија. Во 809 година Бугарите ја разрушиле тврдината Сердика (денешна Софија). Војната завршила со склучување на Триесетгодишниот мир во 814/15 година, според кој границата останала кај Сердика.¹⁷ Тој мир се почитувал до 836/37 година. Токму во тоа време биле родени св. Кирил и Методиј, а Солун бил далеку од бугарската држава, поточно границата помеѓу Византија и Бугарија се наоѓала кај Софија и во Солун и околината не живееле Бугари туку „Словени“ кои што бугарските историчари неар-

¹⁰ А. Теодоров-Балан, Кирил и Методи, II, 38.

¹¹ Климент Охридски, Събрани съчинения, III, 187, 198.

¹² Исто, 89, 120, 142, глава II, бел. 28 и таму наведената литература.

¹³ Исто, 89, 120, 142, гл. II, бел. 4; J. Таковски – Д. Милоvsка, Македонската житијна литература..., 71.

¹⁴ Исто, 109, 141.

¹⁵ Исто, 192, 203, 212, гл. XVII, бел. 5.

¹⁶ С. В. Троицкий, Св. Мефодий как славянский законодатель. – Богословски труды, Сб. II. Изд. Московская патриархия, Москва 1961, 100; С. Бернштейн, Константин-Философ и Мефодий, 40; Б. Панов, За потеклото и најраните години..., 53; И. Божилов – В. Гюзелев, Историја на средновековна Бугарија VII – XIV век. Софија 1999, 197.

¹⁷ За границата види: В. Златарски, Историја, 1-1, 299-300; П. Мутафчиев – В. Мутафчиева, Историја, 103; И. Божилов – В. Гюзелев, Историја на средновековна Бугарија. 145-147; А. Атанасовски, Бугарските завладувања кон Македонија во IX и X век.-Прилози за историјата на Македонија и македонската култура. МАНУ Скопје 2021, 11.

гументирано ги нарекуваат „бугарски Словени“. Таква категорија и такво име на народ не постои во историјата.

Покрај проблемот со годините на раѓањето, полемика предизвикало и прашањето за народноста на св. Кирил и Методиј. Притоа проучувачите на Кирило-методијевската проблематика се поделиле главно во четири групи. Едните ги сметаат нивните родители за Словени,¹⁸ други за Грци,¹⁹ трети дека по татко се Грци, а по мајка Словени²⁰ и четвртите – претежно бугарски истражувачи – „словенското“ потекло го изедначуваат со „бугарско“ и ги сметаат за Бугари²¹ (бугарски Словени).

Најголем број приврзаници има првата теорија, а меѓу нив ја издвојуваме мислата на големиот византолог Ф. Успенски кога навел дека: „не би можела да се разбере дејноста на Кирил и Методиј ако не се сметаат дека се по потекло Словени“.²² Тоа што во Панонските легенди не е јасно означено потеклото на Кирил и Методиј не би требало да значи дека со тоа се сакало да се прикрие нивното евентуално грчко потекло, зошто од овие извори јасно може да се види дека тие припаѓале во редот на византиските словенски мисионери кои својата дејност целосно ја свртеле во полза на словенските народи.²³ Но, ако внимателно се прочитаат Панонските легенди на неколку места авторот зборува за „нашиот род“,²⁴ „нашиот учител и наставник“,²⁵ а бидејќи

¹⁸ Поопширно за тоа види: М.П. Погодин, В память о Св. Кирилле и Мефодие. – Кирило-Мефодиевский сборник, Москва 1865, стр. 96; Ф. И. Успенский, На память тысячелетней годовщины славянских просветителей. Одесса 1885, стр. 2-3; В. Сл. Киселков, Славянските просветители Кирил и Методиј, стр. 36; Е. Георгиев, Кирил и Методиј, основоположници на славянските литератури. София 1956, 18; В. Тъпкова-Заимова, Солунските славяни и происходът на Кирил и Методиј. – Сб. Константин-Кирил Философ. Изд. На БАН, София 1969, 64; Б. Панов, За потеклото и најраните години..., 53.

¹⁹ В. Сл. Киселков, Славянските просветители Кирил и Методиј, стр. 47; Е. Георгиев, Кирил и Методиј, основоположници на славянските литератури. 20; В. Тъпкова-Заимова, Солунските славяни и происходът на Кирил и Методиј. 63; Б. Панов, За потеклото и најраните години, 53.

²⁰ В. Сл. Киселков, Славянските просветители Кирил и Методиј, стр. 54; Д. Ангелов, Кирил и Методиј и византиската култура и политика. – Сб. Хиљада и сто години славянска писменост 863-1963. Изд. На БАН, София 1963, 57 и бел.2; Б. Панов, За потеклото и најраните години, 53.

²¹ И. Божилов – В. Гюзелев, Историја..., 197; Б. Панов, За потеклото..., 56 бел. 41.

²² Ф. И Успенский, На память тысячелетней годовщины славянских просветителей. Одесса 1885, стр. 3.

²³ М.П. Погодин, В память о Св. Кирилле и Мефодие, 104; В. Сл. Киселков, Славянските просветители Кирил и Методиј, 41; Б. Панов, За потеклото и најраните години, 55.

²⁴ Ј. Таковски, Д. Миловска, Македонската житијна литература, 71.

²⁵ Исто, 71 и 99.

авторот на Панонските легенди бил од словенски род, со тоа јасно го потенцирал нивното словенско потекло. За словенско потекло на Методиј станува збор и во еден извадок што се однесува на покрстувањето на Каринтијците (Карантанците) каде што се вели: „...Извесно време по него дојде еден Словен од пределите на Истра и Далмација по име Методиј, кој што ја нашол словенската азбука, тој ја исполнувал божествената служба на словенски јазик и станал причина да се изостави латинскиот јазик“.²⁶ Приврзаниците на втората теорија, за грчкото потекло се потпираат на податокот од Меморандумот на Салцбуршката архиепископија до папата Јован VIII во кој Методиј е означен како „некој си Грк“ (quidam Graecus Methodius).²⁷ Но, овој податок ја означува неговата државничка припадност (поданство) на многународносната византиска држава,²⁸ а не народносната припадност.

Тезата за грчкото потекло на мајката Марија се базира на податок што му го соопштил еден атонски монах на рускиот поклоник Арсениј Суханов во XVII век.²⁹

Последното гледиште, за бугарското потекло на Кирил и Методиј се темели на податоците што се содржат во Краткото кирилово житие или Успение Кирилово, во кое се наведува дека Кирил бил „по род Бугарин“,³⁰ всушност во постарите ракописи на тоа житие стои дека по род бил Словен. Во подоцнежните преписи словенското потекло било заменето со бугарско, бидејќи тие преписи настанале во периодот на османлиското владеење на Балканскиот полуостров и тоа означува верска припадност, а не национална. Впрочем во текстот на житието авторот јасно посочува дека Кирил кога пошол на Брегалница „нашол од словенскиот народ некои покрстени, а дел од нив покрстил и им напишал книги на словенски јазик“.³¹ Вториот извор е Солунската легенда. Но, како што може да се забележи во текстот, податоците повеќе се однесуваат на дејноста на Кирил Кападокиски, бидејќи на него татковина му

²⁶ ЛИБИ II, 135.

²⁷ Исто, стр. 134.

²⁸ Спореди: В. Сл. Киселков, Славянските просветители Кирил и Методиј, стр. 47; Е. Георгиев, Кирил и Методиј, стр. 21; В. Тџпкова-Заимова, Солунските славјани и производот на Кирил и Методиј, стр. 68 и бел. 6.

²⁹ Б. Ст. Ангелов, Из старата бугарска, руска и срџбска литература, II, стр. 25.

³⁰ А. Теодоров – Балан, Кирил и Методиј, II, 15. Спореди и: Е. Георгиев, Кирил и Методиј, 21; В. Тџпкова-Заимова, Солунските славјани..., 68.

³¹ Сведоштва, 69, исто и бел.1 на стр.16.

била Кападокија,³² а само последниот пасус може да се доведе во врска со Константин Кирил, но и тоа не е сосема сигурно.

Методиј како најстаро (прво) машко дете во семејството, според средновековната традиција бил предодреден да го следи патот на неговиот татко. Тој со своето „крепко тело“, бистрина и усвоените воени вештини, уште од млади години почнал да стекнува воена слава.³³ Според вестите од Пофалното слово на Кирил и Методиј, Методиј бил добар воин.³⁴ Додека пак, според вестите од „Вистинската повест за Кирил и Методиј“,³⁵ последниот уште во времето на императорот Теофил „станал познат во царскиот двор“ во Цариград со своите воени подвизи. Затоа бил повикан во Цариград од каде што по извесно задржување бил испратен да дејствува „како војсководач во пределите што се граничеле со бугарскиот народ“.³⁶

Во времето на императорот Михаил III (842-867) Методиј бил удостоен со војводски чин,³⁷ а потоа назначен и за управник на словенското кнежевство. Во врска со тоа во Методиевото панонско житие се вели: „Најпосле, кога царот дозна за неговата бистрина, му даде да управува словенско кнежевство...“.³⁸ Овие вести се потврдуваат и од податоците во Методиевото проложно житие, каде што се вели: „царот го имаше него секогаш пред себе и кога беше на 20 години го постави него за кнез на Словените“.³⁹ Врз база на овие податоци истражувачите на Кирило-методијевската проблематика до сега не успеале со сигурност да ја одредат местоположбата на Методиевото словенско кнежевство, како и да дадат одговор на прашањето за времето кога истото го управувал. Истражувачите на првото прашање досега се поделиле на пет групи и тоа: дека тоа кнежевство се простирало во рамките на Стримонската склавинија, на територијата на Тесалија, во рамките на Солунската тема, во

³² Исто, 73 „живеев во Кападокија, а учењето ми беше во Дамаск“, како што е познато Константин Филозоф ниту живеел во Кападокија, ниту пак учел во Дамаск.

³³ А. Теодоров – Балан, Кирил и Методи, II. Софија 1934, стр.38

³⁴ А. Теодоров-Балан, Кирил и Методи, I. Софија 1920, 120.

³⁵ За овој летопис види: Н. Л. Туницкий, Св. Климент, епископ словенский. Его жизнь и просветительная деятельность. Сергиев Посад 1913, 28 и сл.

³⁶ Н. Л. Туницкий, Св. Климент, стр.263-264 (Приложения).

³⁷ А. Теодоров-Балан, Кирил и Методи, I, 120.

³⁸ ЖМ, гл.II, 187; 198.

³⁹ А. Теодоров-Балан, Кирил и Методи, II, 38.

Епир и во областа Витинија во Мала Азија.⁴⁰ Расположливите податоци од другите извори, кои во извесна мера ги дополнуваат и конкретизираат податоците од Методиевото панонско и проложното житие, сепак ни овозможуваат да ја прифатиме тезата дека Методиевото словенско кнежевство се наоѓало на север од Солун, т.е. дека ја опфаќало Стримонската склавинија, чиешто јадро го сочинувале струмичко-брегалничките краишта.⁴¹ Овие македонски краишта биле од големо воено-стратегиско значење за Византиската империја, зашто биле тесно поврзани со градот Солун.⁴² Тие краишта биле испресечени со повеќе клисури, а патиштата на бугарските војски, кои што се стремеле кон градот Солун можеле најдобро да се затворат токму во овие клисури.⁴³

Овие предели биле загрозувани при крајот на владеењето на бугарскиот хан Пресијан, кој што во 836/7 се спуштил по долината на р. Места за да ги потчини или поточно да ѝ помогне на Византија да ги смири Смолјаните. Кон истото тоа време, изворите регистрираат обид на бугарскиот хан Пресијан да ги потчини Смолјаните, во врска со што се наведуваат податоците од еден натпис крај Филипи.⁴⁴ Петар Мутафчиев и Васил Златарски тоа бугарско раздвижување го прикажуваат како реакција на присуството на византиската армија во тие простори и дека целта била да се „присоединат Смолјаните кон бугарската држава“.⁴⁵ Натписот е јасен и конкретен „Од Бога (поставениот) кнез Пресијан го испратил кавханот Исбул,⁴⁶ откако му дал одбрана војска и

⁴⁰ За теориите види поопширно: Б. Панов, За Методиевото словенско кнежевство..., 191 и бел. 15 до 19.

⁴¹ А. Гилфердинг, Собрание сочинений, II, II, 01, бел.1; Б. Панов, Штип и Брегалничката област во средниот век (VI- крајот на XII век). – Кн. Средновековна Македонија. Т. 3. Скопје 1985, 601 и сл.

⁴² Б. Панов, Општествено-политичките прилики во Струмичката област од крајот на VI до почетокот на X век. – Кн. Средновековна Македонија. Т. 3“. Скопје 1985, 411 и бел. 169.

⁴³ Види поопширно кај: А. Атанасовски, Пијанец во XIII и XIVвек. Куманово 1996. 32-33.

⁴⁴ Опширно за натписот види: Ѓ. Иванов, Български старини из Македония. София 1931, Фототипно издание 1970, 1-9; Д. Дечевъ, Где сж живѣли смолѣнитѣ ? – Сборникъ въ честь на Василь Н. Златарски, по случай на 30-годишната му научна и професорска дейностъ. София 1925, 45-47; F. Dvornik, Deux inscriptions gréco-bulgares de Philippes. – Bulletin de correspondance hellénique, LI, 1928, стр.125-147; В. Бешевлиев, Първобългарски натписи (Второ преработено и дополнето издание). София ,1992.

⁴⁵ Златарски В., История на българската държава през средните векове. Т.1-1. София 1918. Фототипно издание 1994, 338-339; Мутафчиев П., -Мутафчиева В., История на българския народ от наченките на човешки живот по нашите земи до българското възраждане. София,1995. 107.

⁴⁶ Кој бил Исбул види: П. Ников, Кавханъ Исбулъ. - Сборникъ въ честь на Василь Н. Златарски, по случай на 30-годишната му научна и професорска дейностъ. София 1925, 195-227.

боилите ... и канот боила колубар и кавханот против Смолјаните“.⁴⁷ Бугарските историчари Мутафчиев, Златарски, Божилов, Ѓузелев, се на мислење дека оваа бугарска експедиција била испратена „да им помогне на Смолјаните во борбата против Византија и да ги откинат териториите западно од Струма од Византија и ги присоединат кон Бугарија.“⁴⁸ Зборот „против“ Смолјаните тие го преведуваат „кај Смолјаните“. Нешто по реален е Д. Дечев, кој што е на мислење дека целта на експедицијата била да „ја потчинат областа на Средна Места (Неврокопско-денешно Гоце Делчев) и оттаму да се спушти кон земјите меѓу долните теченија на Места и Струма.“⁴⁹ И П. Ников го дели мислењето на Дечев, дека целта била да се потчинат Смолјаните на бугарската држава. Инаку Ников го корегира Златарски кој го датира походот 10 години подоцна во 847 година и смета дека походот бил во 837 година.⁵⁰ По извесен престој, бугарските војски се повлекле на север.

По повлекувањето од кај Смолјаните, најверојатно незадоволни од односот на Византија, во 845 година Бугарите склучиле договор со германскиот владетел, а Византија за да ги обезбеди пристапните патишта кон Солун и да ѝ парира на Бугарија го назначила Методиј за кнез на Словените по Струма и Брегалница. Затоа во право е А. Гилфердинг кога заклучил дека: „Методиј во продолжение на многу години бил началник на еден дел од Македонија, имено тој дел кој што по своето исклучиво словенско население се нарекувал во тоа време Славинија (Склавинија)“ и дека „тоа бил северо-источниот дел на Македонија во кој се наоѓала и Брегалничката област“.⁵¹ Дека Методиевото словенско кнежевство се простирало во струмичко-брегалничките краишта врз база на археолошките резултати од ископувањата во локалитетот Баргала-Брегалница и Крупиште, се изјаснила и археологот Блага Алексова.⁵²

⁴⁷ Иванов Ѓ., Български старини изъ Македония. София 1931 (Фототипно издание) 1970. 3; Ников П., Кавханъ Исбулъ..., 214; Божилов И., -Ѓузелев В, История насредновековна България VII-XIV век. София 1999, 159.

⁴⁸ Мутафчиев П., Мутафчиева В., История, 107; Златарски В.Н., История, Т.1-1, 349-351; Божилов И., - Ѓузелев В., История, 159.

⁴⁹ Дечев Д., Где сж живѣли смолѣнитѣ. – Сборник въ чест на Васил Н. Златарски., 47.

⁵⁰ Златарски В., История., Т.1-1, 338 и 349; Ников П., Кавханъ Исбулъ, 226 и 227;

⁵¹ А. Гильфердинг, Собрание сочинений, II, 301 и бел.1, и стр.302. За останатите гледишта во однос на местоположбата на Методиевото словенско кнежевство види кај Б. Панов, За Методиевото словенско кнежевство..., 294-295.

⁵² Б. Алексова, Баргала-Брегалница во светлината на новите археолошки истражувања. – Гласник на Институтот за национална историја, XI/3. Скопје 1967, стр.5 и сл.; Б. Алексова, Епископијата на Брегалница. Прилеп 1988.

Главната задача која требало да ја изврши Методиј како управител на „словенското кнежевство“ во полза на византискиот двор била да ги зајакне византиските позиции во Североисточна Македонија која станала објект на зачестените бугарски напади и завладувања, а исто така да ги придобие Словените на своја страна за да може да парира на Бугарско-германскиот сојуз. Но, Методиј се соочил со нискиот морал и недисциплината на нерегуларната словенска војска. Сакајќи да го зацврсти моралот и дисциплината го составил „Законот за судење на луѓето“,⁵³ на словенски јазик, но со грчки букви, но Словените од неговото кнежевство не ги познавале грчките букви поради што Законот не наишол на широка примена. За да се олесни работата од Византиската влада на помош на Методиј бил испратен брат му Константин – Кирил, кој што со помош на Методиј ја составиле (изнашле) словенската азбука (глаголицата) во 855 година и напишале книги на словенски јазик.⁵⁴

Во однос на времето кога го управувал словенското кнежевство, исто така се искажани различни гледишта, при што истражувачите тргнувале од податокот дека Методиј кога бил на 20 години бил назначен да го управува тоа кнежевство. Оттука истражувачите во зависност од тоа која година ја прифаќаат како година на раѓањето на Методиј, така го определуваат и времето на управување т.с 830-835, 843-845 до 855 година.⁵⁵ Како најприфатливо гледиште се смета тоа дека Методиј го управувал кнежевството од средината на 40-те до средината на 50-тите години на IX т.е. од 845 до 855 година, што се совпаѓа со историските настани, како што е бугарско-германскиот договор од 845 година, кој што и најмногу влијаел на одлуката на византиската влада да му додели на Методиј словенско кнежевство, за да може на тој начин Византија да парира на германско-бугарскиот договор. Прекилот на управничката дејност се доведува во врска со паѓањето на тие краишта под бугарска власт 852-864 година, а бидејќи азбуката била создадена во 855 година, таа година се смета и за крај на дејноста на Константин-Кирил и Методиј во Македонија.⁵⁶ Во 852 година дошло да нарушување на бугарско-германскиот договор и до меѓусебна војна, која што завршила со нов договор за мир во истата

⁵³ Б. Панов, За Методиевото словенско кнежевство..., 296.

⁵⁴ Б. Панов, Дејноста на Кирил и Методиј во Македонија. – Зборник Кирил Солунски, 1. Изд. МАНУ. Скопје 1970, стр. 180; Истиот, За методиевото словенско кнежевство, 297.

⁵⁵ Поопширно за тоа види кај Б. Панов, За Методиевото словенско кнежевство, 294-295 и таму посочената литература.

⁵⁶ Исто, 298.

година, после што бугарскиот владетел можел да се посвети на војната со Византија.

По прашањето: која азбука ја создале Константин-Кирил и Методиј и на чиј јазик ги превеле книгите скоро сите современи извори и познавачите на кирило-методијевската проблематика се едногласни: ја создале словенската азбука, за Словените кои што порано немале букви туку со црти и рески читале и гатале. Впрочем тоа многу јасно се гледа од исказот на Црноризец Храбар кога вели дека... „порано Словените немале писмо, туку со црти и решки броеле и гатале, зошто беа пагани... Потоа човекољубец Бог... смилувајќи се на родот словенски, го прати Константин Филозоф, наречен Кирил, маж праведен и вистинољубив, кој што им создаде триесет и осум букви“. И понатаму „ако ги прашаш словенските писмени луѓе: кој ви ги создал буквите или кој ви ги превел книгите? –тоа сите го знаат и ќе ви одговорат: свети Константин Филозоф, наречен Кирил, тој нам буквите ни ги создаде и книгите ни ги преведе и Методиј, брат му негов“.⁵⁷ Во сите зачувани преписи на Житието на Константин –Кирил во насловот стои „Житие и живот на блажениот учител наш Константин Филозоф, првиот наставник (учител) на словенскиот народ (словенскиот јазик)“.⁵⁸ Во Кириловото житие на неколку места се вели дека Кирил ја создал словенската азбука (ги изнашол словенските букви) и ги превел светите книги на словенски јазик. Византискиот император Михаил III во одговорот на писмото на моравскиот кнез Ростислав вели... „изнајде букви на ваш јазик“, а во расправата со тријазичниците во Венеција, тие го прекорувале Кирил со зборовите „човече како тоа ти си им создал на Словените книги“.⁵⁹ За време на престојот во Рим, папата Адријан II ги „посветил словенските книги“.⁶⁰ Бидејќи потекнувале од Солун Константин и Методиј најдобро го знаеле јазикот на Словените од околината на тој град, па во основата на словенскиот јазик влегол говорот, односно јазикот, на Словените од околината на Солун, што ќе рече дека не станува збор за никаков „бугарски јазик“, за

⁵⁷ Документи...Т.1, 63 и 64; Кръстанов Т., Легенда Булгарика, 63 и 65 исто и 66-67.

⁵⁸ За историјатот на преписите на Житието види: Климент Охридски, Събрани съчинения. Том трети. София 1973, стр.24-30 и 34-46, текстот на житието е на стр. 89- 109; Миловска Д.,-Таковски Ј., Македонската житијна литература IX-XVIII век. Скопје 1996, 14-15.

⁵⁹ Климент Охридски, Събрани съчинения, 104, 106; Миловска Д., - Таковски Ј., Македонската житијна литература, 90, 92; Сведоштва за Кирил и Методиј, 43 и 46.

⁶⁰ Климент Охридски, Събрани съчинения, 108; Сведоштва за Кирил и Методиј, 50; Миловска Д., - Таковски Ј., Македонската житијна литература, 94.

каков денес се обидуваат да докажат некои бугарски истражувачи, а пред сè политичари, туку за словенскиот јазик.

Годината на создавањето на словенската азбука (855)⁶¹ ја прифаќаат и бугарските историчари, само што не го прифаќаат местото на нејзиното создавање. Според нив тоа било во манастирот Полихрон во Мала Азија. Историските и археолошките податоци зборуваат во прилог на тезата дека азбуката е создадена за потребите на Словените кои што ги управувал Методиј 10 години, а по повлекувањето од кнежевството Методиј продолжил да работи на преводот на светите книги на словенски, а не на „бугарски“ јазик. Во 855 година во бугарската држава се користел грчкиот јазик и писмо. Имајќи го тоа предвид, категорички го отфрламе гледиштето дека Кирил и Методиј ја создале „бугарската“ азбука и ги превеле книгите на „бугарски“ јазик. Бугарските учени се повикуваат на веста од „Синодикот на цар Борил“ од почетокот на XIII век, каде што стои дека Кирил го превел божјото писание од грчки на бугарски јазик⁶² но, како што посочив изворот е од 13 век и е далеку од настаните.

Развојот на писмената култура во Источна Бугарија до 971 година, го опфаќа периодот од создавањето на Првата бугарска држава (681 год.) до освојувањето на Преслав, престолнината на Источна Бугарија, од војските на императорот Јован I Цимиски (971 г.). Во историјата на источнобугарската писменост во посочениот период, таа се дели на пет етапи. Првата 680 – 864 година, времето на постоењето на паганската држава. Првото бугарско царство се појавило како паганска бугарско-словенска држава со престолнина во градот Плиска. Населението на државата било етнички разнородно и се состоело во основа од носителите на словенските и турските (протобугарските) дијалекти.⁶³ Во односите со соседна Византија бугарските владетели биле принудени да го користат грчкиот јазик и писмо. За писмената култура на паганска Бугарија може да се суди по зачуваните протобугарски натписи (турски по јазик), направени со старотурски руни и грчко писмо, а исто така

⁶¹ Годината ја дава Црноризец Храбар 6363 година од создавањето на светот. Спореди: Документи, 1, 65; Легенда Булгарика, 65; Кой кој е в средновековна Бџлгария. София 1999, 215 и 263. Инаку некои книжевници повикувајќи се на податоците од Панонските легенди се на мислење дека азбуката била создадена 863 година пред моравската мисија. Но, најверојатно тогаш веќе постоечката азбука била модифицирана за потребите на моравските Словени.

⁶² Божилов И., - Гюзелев В., История на средновековна Бџлгария, 196 и сл.

⁶³ Темчин С. Ю., Исследования по Кирило-мефодиевистике и палеославистике. Krakowsko – Wilenńskie studia Slawistyczne. Tom. 5. Kraków 2010, 53.

по епиграфските споменици на грчки јазик. Словенски натписи од тоа време отсуствуваат.

Во втората половина на IX век бугарската држава значително се проширила во западен правец, како резултат на што во нејзиниот состав влегле замји со претежно христијанско население, во тоа време веќе владеено од сопствена црковна организација,⁶⁴ областа на горното течение на балканската река Морава (852 г.) и Западна Македонија, вклучително и реонот на Охридското езеро (околу 864 г.). После тие територијални придобивки бугарскиот хан Борис донел конечно решение, забрзано од поразот на неговата војска од Византија, за официјално покрстување на државата.⁶⁵ Во текот на тие настани во западниот дел на Бугарија веќе постоеле цркви со богослужба на грчки јазик, иако местната црковна организација дејствувала независно од врховната власт на сеуште паганската држава.

Вториот период е од 864 – 886 година, од покрстувањето на државата до доаѓањето на учениците на Кирил и Методиј. Примањето на христијанството во 864 година како официјална државна религија требало да овозможи консолидација на бугарското општество, надминување на етничките разлики меѓу Словените и Протобугарите и формирање на една бугарска народност. Пристигнувајќи во Бугарија, византиските свештеници го крстиле Борис и неговите блиски.⁶⁶ Борис потоа развил активна дејност, изградил цркви по својата земја и по целата држава прозвучела литургија на грчки јазик.⁶⁷ Покрстувањето на Бугарија било реализирано од византиски свештеници, па затоа бугарската книжевност од самиот почеток била на грчки јазик. Таа положба конечно се утврдила после Константинополскиот собор 869/870 година, донесувајќи го решението за потчинување на бугарската црква на Константинополскиот патријарх. Во пределот на книжевната сфера паралелно со грчката епиграфика во Бугарија продолжиле да се создаваат натписи на протобугарски јазик (рунично и грчко писмо).⁶⁸

После воведувањето во Бугарија на грчката богослужба кнез Борис-Михаил разбрал дека доминирачката положба на грчкиот јазик и писменост

⁶⁴ Исто, 53.

⁶⁵ Исто, 53/54, сп. Хабургаев Г. А., Первые столетия славянской письменной культуры. Истоки древнерусской книжности. Москва 1994, 98.

⁶⁶ Темчин С. Ю., Исследования... 54.

⁶⁷ Исто, 54.

⁶⁸ Исто, 54.

во однос со територијалната близина со Византија претставувало реална опасност за неговата држава. Понатамошниот развој на наметнатата тенденција можела да доведе до постепена елинизација на бугарското општество и преку неа кон оневозможување на државната самостојност на Бугарија. Противдејство на таа тенденција било можно само преку утврдување на позициите на еден од месните јазици во Бугарија – турско-бугарскиот или словенскиот. Поради видливото преовладување на словенското население во многу реони на државата, делимичната словенизација на протобугарската елита и не помалку важно, поголемиот степен на христијанизацијата на Словените во споредба со протобугарите, кнезот Борис од самиот почеток бил склон кон словенската варијанта и затоа со интерес ја следел дејноста на архиепископот Методиј и развојот на старословенската писменост во соседна Панонија.⁶⁹

Третиот период на развој на бугарската книжевност е од 886 до 893 година, од појавата на бугарската црковно-словенска писменост до Преславскиот собор. Во почетокот на 886 година во Плиска пристигнале учениците на Кирил и Методиј, протерани од Сирмиум во Панонија после смртта на Методиј.⁷⁰ Кнезот Борис ги примил радосно, надевајќи се дека со нивна помош ќе се спротивстави на доминирањето во бугарската држава на грчкиот јазик и писменост. Доаѓањето во Бугарија на словенските книжевници конечно ја определило следната јазична политика на Борис, кој што во своите стремежи кон етничка консолидација на бугарското општество решил да стави акцент токму на словенскиот, а не на протобугарскиот јазик. Исполнувајќи ја книжевната должност, дојдените од Панонија Климент, Наум и Ангелариј започнале подготовка кон објавување на црковнословенскиот официјален јазик во бугарската држава и местната црква.⁷¹

Во Бугарија било неопходно да се преориентира Кирило-методијевската јазична норма со панонски говор на бугарски, замена на фонетските и морфолошки панонизми (моравизми) со соодветни бугарски. Има основа да се прифати дека откажувањето од Кирило-методијевските јазични норми и дијалектната преорентација на словенскиот книжевно-литературен јазик во цел на негова адаптација кон бугарските услови биле не веднаш (во истиот час) по

⁶⁹ Исто, 55-56.

⁷⁰ Исто, 56.

⁷¹ Исто, 56, сп. Темчин С. Ю., Состав дневных евангельских чтений в церковнославянских литургических рукописях. – *Slavistica Vilnensis* 1999 (Kalbotyra 48 (2) Vilnius), 173-197.

пристигањето на учениците на солунските браќа во Бугарија, туку после извесно време, кога потребната реформа постанала очевидна.⁷² Во најдобар случај тоа требало да се случи до Преславскиот собор 893 година и воведувањето во официјална употреба на словенските богослужбени книги. Од сето тоа може да се согледа дека старословенското писмо и старословенскиот јазик започнале да се употребуваат во Бугарија после 893 година, а подоцна тој јазик започнал да се нарекува и бугарски. Тоа значи дека во основата на тој „бугарски“ јазик влегол јазикот и писмото што биле создадени за Словените во Македонија и Моравија, а не дека писмото било создадено за потребите на Бугарите. Познато е дека во почетокот во основата на старословенскиот јазик бил поставен солунскиот дијалект, исто така во Сирмиум јазичната норма била преориентирана на панонските говори, што можело да биде направено под раководство на Методиј. Така идејата за адаптацијата на нормите на словенскиот книжевно-литературен јазик кон месните услови потекнува од солунските браќа, затоа јазичната и орфографичката реформа, направена во Бугарија, треба да се разгледува како непосредно продолжување на кирило-методиевата јазична политика.⁷³ Сите аргументи сведочат дека дејноста на Кирил и Методиј не била наменета за Бугарите, туку за Словените надвор од бугарската држава. Впрочем, кога Бугарите го примиле христијанството 864-866 година, богослужбата се вршела на грчки јазик, а свештениците биле ракополагани од цариградскиот патријарх Игнатиј.

За приврзаноста на Константин – Кирил и Методиј кон словенскиот јазик сведочи и изјавата на Византискиот император Михаил III, кој пред да ги испрати на мисија во Велика Моравија, ги повикал во дворецот и меѓу другото рекол: „Вие сте солунјани, а сите солунјани чисто словенски зборуваат“.⁷⁴ Со ова искажување на византискиот император јасно се определува потеклото на браќата Кирил и Методиј и јазикот на кој ги превеле светите црковни книги – словенскиот.

Друг аргумент за словенското писмо и јазик е одлуката на папата Адријан II во Рим 869 година да дозволи „отслужување на литургија на словенски јазик“ во катедралниот храм „Св. Петар“.⁷⁵ Освен тоа и изјавите на Црнори-

⁷² Исто, 58, Хабургаев Г. А., Первые столетия славянской письменной культуры, 103.

⁷³ Темчин С. Ю., Исследования..., 58.

⁷⁴ Климент Охридски, Събрани съчиненија, 3, 188; Сведоштва за Кирил и Методиј, 59; Миловска Д., - Таковски Ј., Македонската книжевна литература, 100.

⁷⁵ Климент Охридски, Събрани съчинения, 108; Сведоштва за Кирил и Методиј, 50; Миловска Д., - Таковски Ј., Македонската житијна литература, 94.

ризец Храбар, кога вели: „ако ги запрашаш Словените Кој ви ја создаде азбуката и ви ги преведе книгите? Тие ќе речат Св. Константин Филозоф наречен Кирил, тој ни ја создаде азбуката и ги преведе книгите, и брат му Матодиј“.⁷⁶

Моравската мисија на Константин-Кирил и Методиј исто така била резултат од обновениот бугарско-германски договор, насочен против Моравската држава на Ростислав. Таа мисија целосно била насочена против бугарската државна политика и бугарските интереси. Дејноста на Солунските браќа во таа мисија била антибугарска и антигерманска.

Бугарско-византиската војна завршила во 864 година со склучување на мир, според кој бугарскиот владетел Борис прифатил да се покрсти заедно со целиот народ. За таа цел во Бугарија бил испратен византиски епископ и други свештеници. Но Борис сакал да дознае нешто повеќе за христијанството и добрите закони од римскиот папа Никола I и за таа цел му испратил писмо. Одговорите на папата се значаен извор за состојбата во Бугарија.⁷⁷ Двоумењето на Борис од кој центар да се изврши покрстувањето на неговиот народ било разрешено на Соборот во Цариград 869/70, кога било одлучено бугарската црква да се стави под јуридикција на Цариградската и богослужбата во Бугарија да ја вршат византиски свештеници на грчки јазик.⁷⁸ Во тој период Кирил и Методиј биле во Рим. Кирил починал во 869 година, а Методиј бил назначен за архиепископ на Панонија и Моравија.

Судирите помеѓу Цариград и Рим за јуридикција над бугарската црква продолжиле и понатаму. Бугарскиот владетел Борис се сретнал со сериозен проблем, да ги пополни разликите помеѓу Прабугарите и Словените во неговата држава. За тоа се послужил со учениците на Кирил и Методиј, кои што по смртта на Методиј 885 година биле протерани од Моравија и дел од нив засолниште нашле во бугарската држава. Нив ги искористил Борис за да создадат словенски кадар кој ќе служи во црквите и со тоа ќе се ослободи од византиското влијание, кое што се ширело преку византиските свештеници. Во таа смисла е дејноста на Климент Охридски во Македонија, најпрво како учител, а потоа како епископ.

⁷⁶ Документи...1, 65.

⁷⁷ Поопширно за преписката види: Латински извори...,II, 62- 125.

⁷⁸ Спореди: Т. Коев, Г. Бакалов, Въведение в христијанството. Софија 1992,156 ; Божилов И., - Гюзелев В., Историја на средновековна Бугарија,184-186 и таму наведената литература.

Тоа што го започнал кнезот Борис го заокружил неговиот син Симеон, кој што во 893 година во Преслав одржал црковно-народен собор, на кој што биле донесени повеќе значајни одлуки. За нас најважни се две, одлуката Климент да биде поставен за епископ на Тивериопол и Велика и државата пона-таму да се вика Бугарија, а јазикот во неа да биде словенскиот (старословенски). Така мислел дека ќе ги помири двата етноси во својата држава, словенскиот и бугарскиот. Научниците кои што ја застапуваат тезата дека на тој собор Св. Климент бил поставен за епископ од Симеон се повикуваат на пода-тоците од пространото климентово житие каде што се вели: „... откако се по-советувал со помудрите од своите блиски, кои што сите се однесувале кон Климент како кон татко и верувале дека само тоа е угодно на Бога кое што укажува почит на тој човек, тој (Симеон) го поставил за епископ на Драгвиста (Дрембица) или Велица (Велика) и така Климент станал првиот епископ на словенски јазик“.⁷⁹ Сето тоа се случило на Преславскиот собор 893 година.⁸⁰ Но, прашањето за овој хипотетичен собор ги разгорува страстите и денес на познавачите на оваа проблематика. Продолжува дискусијата по прашањето дали воопшто се одржал и дали тоа било од февруари 893 до март 894 година, како и во однос на местото на кое заседавал (Плиска или Преслав), решени-јата кои што биле донесени за симнувањето на Владимир и издигнувањето на Симеон, пренесувањето на престолнината од Плиска во Преслав, прогласу-вањето на словенскиот јазик за официјален јазик на државата и црквата, замената на глаголицата со кирилица и сл.⁸¹ Златарски кој што прв пишува за тој собор, наведува дека Соборот го потврдува издигањето на Симеон на тронот, донесува решение за пренесување на престолнината од Плиска во

⁷⁹ Милев А., Грџките жития на Климент Охридски, 129; Грџки извори за бугарската исто-рија. Т. IX – 2 (подг. от Илија Г. Илиев). Софија, 1994, 34.

⁸⁰ Андреев Ѓ., Народните събори в политическия живот на Първата българска държава. ИПр. XXVII, 1971, 4, 96-105; Ракова С., -Панова Р., Съборите в балканските средновековни държави. – В: 1100 години Велики Преслав. Т.1. Шумен, 1995, 250 – 260.

⁸¹ Златарски В.Н., История..., 1-1, 253-258; Obolensky D., The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500 – 1453. New York-Washington, D. C., 1971, 105; Андреев Ѓ., Народните събори в политическия живот на Първата българска държава. 100-101; Божилов И., - Гюзелев В., История на средновековна България (VII – XIV в.). С. 1999. 225; Кочев Н., Народният събор в Преслав през 893/4. – В: 1100 години Велики Преслав. Шумен, 1995, 44 – 54; Спасова М., На која дата и през кой месец се е провел Преславският събор от 893 година. – В: Преславска книжовна школа. Т. 3. Шумен, 1998, 84 – 101. Николов А., Факти и догадки за събора 893 г. (Доклад пред Третата национална конференция по археология, история и културен туризам. „Пътуване към България“). Шумен 17-19. V.2012. Ред. И. Йорданов, Шумен, 2014, 229-23; Лешка М., Симеон Велики и Византия. Софија, 2017. 78-80.

Преслав и на крај го претвара словенскиот јазик во јазик на државата и Црквата.⁸² Ѓузелев и Божилов посочуваат дека Соборот донел решение по прашањето за симнувањето на Владимир и издигнувањето на Симеон на престолот (признавање на легалното префрлање на власта од брат на брат) и за пренесување на престолнината.⁸³ Анчо Калојанов, пак, тврди дека Соборот бил само црковен и се одржал во 894 година, донесувајќи решение за **преводот на книгите**, т.е. за воведување на словенскиот јазик во литургијата.⁸⁴ Мирослав Лешка е на мислење дека единственото прашање кое што било разгледувано на Соборот било проблемот за симнувањето на Владимир и издигнувањето на Симеон на тронот. Останатите решенија кои што му се препишуваат остануваат да висат поради недостиг на извори.⁸⁵

После овој собор во Бугарската држава официјален јазик станал словенскиот (старословенскиот). Тој јазик бил постепено адаптиран за потребите на црквата и администрацијата и од книжевниците почнал да се нарекува „бугарски“ според името на државата. Така започнува метаморфозата во сознанијата на поколенијата, кои што сè повеќе забораваат дека Кирил и Методиј биле Словени, почнало да се наложува создаденото од Симеоновите книжевници дека солунските браќа се Бугари, кои дале на сите Словени книги да читаат.⁸⁶ Теза која и денес се провлекува кај нашиот источен сосед, претежно во политичките кругови, но и кај некои книжевници и историчари. Исто така и јазикот наместо словенски почнале да го нарекуваат бугарски. Термин кој бил прифатен и од византиските писатели после 927 година. Тој јазик, иако словенски и во Второто бугарско царство продолжил да постои, но од бугарските и византиските книжевници бил нарекуван „бугарски“. Таа одредба била прифатена и од Турците Османлии, со тоа што кај нив јазикот се однесувал на вероисповеста, поточно на црквата, а не на државна припадност бидејќи држава Бугарија веќе од крајот на XIV век не постои. Но, тој анахронизам е пренесен до денешни времиња и бугарските историчари и книжевници и денес старословенскиот јазик го нарекуваат старобугарски, од каде што ги влечат и своите идеи за бугарските корени на денешниот македонски јазик, кој

⁸² Златарски В.Н., Историја..., 1-1, 253-258.

⁸³ Божилов И., - Ѓузелев В., Историја..., 223.

⁸⁴ Калојанов А., Славјанската православна цивилизација. Началото: 28 март 894 г., Плиска. Велико Търново, 2007, 11-21.

⁸⁵ Лешка М., Симеон Велики и Византија. 79.

⁸⁶ Кой кој е в средновековна Бџлгария, 217.

што фактички се темели на јазикот што го создале Кирил и Методиј. За жал и некои наши политичари опиени само од желбата да се остане на власт ја прифаќаат таа идеја, дури и прифатија заедничко чествување на Кирил и Методиј, што нема ниту историска основа, ниту било каква смисла.

Да потенцираме уште еднаш, базата на денешниот македонски јазик е јазикот што го ширеле св. Кирил и Методиј, поточно преводот на светите книги од грчки на словенски (од солунската област). Тие корени се влезени и во денешниот бугарски јазик, но нешто подоцна од создавањето на словенското писмо, и затоа можеби би било коректно бугарските историчари и книжевници, а посебно политичарите да признаат дека основата, коренот на македонскиот јазик и на бугарскиот е старословенскиот јазик, а писмото старословенското, она што го создале св. Кирил и Методиј.

Summary

Aleksandar Atanasovski, PhD

THE (MIS)USE OF HISTORY FOR POLITICAL PURPOSES. THE EXAMPLE OF SS. CYRIL AND METHODIUS (THE QUESTION OF THE ROOTS OF THE MODERN MACEDONIAN LANGUAGE)

The Salonica brothers, Ss. Cyril and Methodius, are accepted in world historiography and literature as creators of the Slavic alphabet and literacy, the spread of Christianity, as well as Christian worship in the Slavic language. Their activity was mentored and sponsored by the government of the Eastern Roman Empire (Byzantium) and therefore this activity is seen as a missionary work for the interests of the Byzantine court.

Despite this, in the last few decades (the end of the XX and the beginning of the XXI century), historians and linguists, especially politicians from neighboring Bulgaria, as well as some politicians from our country, tend to present the activity of St. Cyril and Methodius as a work of the medieval Bulgarian state, giving Bulgarian attributes to their language and literature and thus proving that Bulgaria is "most deserving" for the spread of Slavic (= Bulgarian) literature and worship, even trying to prove that Cyril and Methodius were "Bulgarians". With these theses, the politicians (Bulgarian, and partly "our", Macedonian ones) seek to prove that "the Macedonian language is a dialect of Bulgarian and that the Bulgarian language was created first, meaning that the Macedonian language has Bulgarian roots. All

this is done under the guise of a "common history" in order to deny the Macedonian people itself in addition to its language, and therefore - the Macedonian identity.

All available sources testify that Cyril and Methodius were born in Salonica between 810 and 828. At that time, the Bulgarian state was located north of Sofia, implying that no Bulgarians lived in Salonica at that time. Secondly, all the sources testify that Cyril invented the Slavic alphabet and translated the Holy Books into Slavic. At the time, the activities of Cyril and Methodius were directed entirely against the Bulgarian state, which was then in alliance with the German Empire. In the Bulgarian state, Slavic alphabet and language were introduced in 893 at the Council of Preslav. After the act, however, it took until 927, and the peace agreement between Byzantium and Bulgaria, for the Slavic language and script to be used more massively. It was not until the 11th-12th century that the terms "Bulgarian language" and "Bulgarian alphabet" saw use in the Byzantine administration; in fact, this was the same alphabet created by St. Cyril and Methodius, slightly adapted to the needs of the Bulgarian administration. That Old Slavic language served as basis of all Slavic languages, and thus the basis of the Macedonian language as well. This eliminates the theory that the Macedonian language has Bulgarian roots; that being a fabrication of Greater Bulgarian propaganda.

Цитирани извори и литература

А) Извори

АНГЕЛОВ Б. Ст., Из старата българска, руска и сръбска литература, кн. II. София 1967.

БЕШЕВЛИЕВ В., Първобългарски натписи (Второ преработено и допълнето издание).
София, 1992.

ДОКУМЕНТИ ЗА БОРБАТА на македонскиот народ за самостојност и за национална држава. Кн. 1. Скопје 1981.

ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ. XXX – Гръцки извори за българската история. IX. Произведения на Теофилакт Охридски. Подготвени от Илия Г. Илиев. София 1994.

ИВАНОВ Ъ., Български старини из Македонија. София 1931, Фототипно издание 1970.

КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ, Събрани съчинения, т. III, изд. На БАН, София 1973.

КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ, Житија, слова, поуки. Предговор Х. Поленакоски, избор, превод и коментар Р. Угриновска-Скаловска. Скопје 1974.

- КРЪСТАНОВ Т., Легенда Булгарика за българската държавност и светост. Изборник, София 2003.
- КУЕВ К., Черноризец Храб р. Изд. На БАН, Софи 1967.
- ЛАТИНСКИ ИЗВОРИ за българската история , II, София 1960.
- МИЛЕВ АЛ., Гръцките жития на Климент Охридски. София 1966.
- ПАНОНСКИ ЛЕГЕНДИ. Превод од старословенски Ј. Таковски, предговор Д. Миловска. Скопје 2001.
- СВЕДОШТВА ЗА КИРИЛ И МЕТОДИЈ (словенски и латински) , избор, превод и белешки Р. Угриновска-Скаловска, Љ. Басотова. Скопје 1989;
- ТАКОВСКИ Ј., - МИЛОВСКА Д., Македонската житијна литература IX – XVIII век. Скопје 1996 .
- ТЕОДОРОВ – БАЛАН А., Кирил и Методи. I. София 1920.
- ТЕОДОРОВ-БАЛАН А., Кирил и Методи, II. София 1934.

Б) Литература

- АЛЕКСОВА Б., Баргала-Брегалница во светлината на новите археолошки истражувања. – Гласник на Институтот за национална историја, XI/3. Скопје 1967.
- АЛЕКСОВА Б., Епископијата на Брегалница. Прилеп 1988.
- АНГЕЛОВ Д., Кирил и Методиј и византијската култура и политика. – Сб. Хи-ляда и сто години славянска писменост 863-1963. Изд. На БАН, София 1963.
- АНДРЕЕВ Ы., Народните събори в политическия живот на Първата българска държава. ИПр. XXVII, 1971. -Ракова С., -Панова Р., Съборите в балканските средновековни държави. –В: 1100 години Велики Преслав.Т.1. Шумен, 1995.
- АНДРЕЕВ Ы., ЛАЗАРОВ И., и ПАВЛОВ П., Кой кой е в средновековна България. София 1999.
- АТАНАСОВСКИ А., Бугарските завладувања кон Македонија во IX и X век.-Прилози за историјата на Македонија и македонската култура. МАНУ Скопје 2021.
- АТАНАСОВСКИ А., Пијанец во XIII и XIV век. Куманово 1996.
- БЕРНШТЕЙН С., Константин-Философ и Мефодий. Москва 1984.
- БОЖИЛОВ И., – В. ГЮЗЕЛЕВ В., Историја на средновековна България VII – XIV век. София 1999.
- ГЕОРГИЕВ Е., Родината на Кирило-методиевото дело. – Сб. Константин –Кирил Философ. София 1969.
- ГЕОРГИЕВ Е., Кирил и Методиј, основоположници на славянските литератури. София 1956.
- ГИЛЬФЕРДИНГ А., Собрание сочинений, II. С.Петербург, 1868.

- ДЕЧЕВЪ Д., Где сж живѣли смолѣнитѣ ? – Сборникъ въ честь на Василь Н. Златарски, по случай на 30-годишната му научна и професорска дейность. София 1925.
- DVORNIK F., Deux inscriptions gréco-bulgares de Philippes. – Bulletin de correspondance hellénique, LII, 1928.
- ЗЛАТАРСКИ В.Н., История на българската държава през средните векове.Т. I. Час 1. София 1918; Фототипно издание 1994.
- ИЛЬИНСКИЙ Г. А. , Опыт систематической кирилло-мефодиевской библиографии. София 1934.
- КАЛОЯНОВ А.,Славянската православна цивилизация. Началото: 28 март 894 г., Плиска. Велико Търново, 2007.
- КИСЕЛКОВ В. СЛ., Славянските просветители Кирил и Методий. София 1946.
- КОЕВ Т., БАКАЛОВ Г., Въведение в християнството. София 1992.
- КОЧЕВ Н., Народният събор в Преслав през 893/4. –В:1100 години Велики Преслав. Шумен, 1995.
- ЛЕШКА М., Симеон Велики и Византия. София, 2017. -Мутафчиев П.,– В. Мутафчиева В., История на Българския народ от наченките на човешки живот по нашите земи до българското възраждане. София 1995.
- МОЖАЕВА И. Е., Библиография по кирилло-мефодиевской проблематике 1945-1974 гг. Москва 1980.
- НИКОВ П., Кавханъ Исбулъ. - Сборникъ въ честь на Василь Н. Златарски, по случай на 30-годишната му научна и професорска дейность. София 1925.
- НИКОЛОВ А., Факти и догадки за събора 893 г. (Доклад пред Третата национална конференция по археология, история и културен туризам. „Пътуване към България“). Шумен 17-19. V.2012. Ред. И. Йорданов, Шумен, 2014.
- ОВОLENSKY D., The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500 – 1453. New York-Washington, D. C., 1971.
- ПАНОВ Б., Методиевото словенско кнежевство во Македонија. – Сп. Историја, Година XXI, бр.1. Скопје 1985.
- ПАНОВ Б., За потеклото и најраните години од животот и дејноста на Кирил и Методиј. –Сп. Историја, Година XXI, бр. 2. Скопје 1985.
- ПАНОВ Б., За Методиевото словенско кнежевство и создавањето на „Закон Судный людем“. –Зборник, Кирило-Методиевскиот (Старословенскиот) период и Кирило-методиевската традиција во Македонија. МАНУ, Скопје 1988 .
- ПАНОВ Б., Штип и Брегалничката област во средниот век (VI- крајот на XII век). – Кн. Средновековна Македонија. Т. 3. Скопје 1985.
- ПАНОВ Б., Општествено-политичките прилики во Струмичката област од крајот на VI до почетокот на X век. – Кн. Средновековна Македонија. Т.3 . Скопје 1985.

- ПАНОВ Б., Дејноста на Кирил и Методиј во Македонија. – Зборник Кирил Солунски, 1. Изд. МАНУ. Скопје 1970.
- ПОГОДИН М. П., В память о Св. Кирилле и Мефодие. – Кирилооп-Мефодиевский сборник, Москва 1865.
- ПОПРУЖЕНКО М. Г., и РОМАНСКИ СТ., Кирилометодиевска библиографија за 1934-1940 г. Софија 1942.
- СКАЗАНИЯ о начале славянской письменности. Вступительная статья, перевод и комментарий Б. Н. Флори, изд. „Наука“, Москва 1981.
- СПАСОВА М., На која дата и през кој месц се е провел Преславският събор от 893 година. – В: Преславска книжовна школа. Т. 3. Шумен, 1998.
- ТЕМЧИН С. Ю., Исследования по Кирило-мефодиевистике и палеославистике. Krakowsko – Wilenńskie studia Slawistyczne. Tom. 5. Kraków 2010.
- ТЕМЧИН С. Ю., Состав дневных евангельских чтений в церковнославянских литургических рукописях. – Slavistica Vilnensis 1999 (Kalbotyra 48 (2) Vilnius).
- ТРОИЦКИЙ С. В., Св. Мефодий как славянский законодатель. – Богословски трудови, Сб. II. Изд. Московская патриархия, Москва 1961.
- ТУНИЦКИЙ Н. Л., Св. Климент, епископ словенский. Его жизнь и просветительная деятельность. Сергиев Посад 1913.
- ТЪПКОВА-ЗАИМОВА В., Солунските славяни и производот на Кирил и Методиј. – Сб. Константин-Кирил Философ. Изд. На БАН, Софија 1969.
- УСПЕНСКИЙ Ф. У., На память тысячелетней годовщины славянских просветителей. Одесса 1885.
- ХАБУРГАЕВ Г. А., Первые столетия славянской письменной культуры. Истоки древнерусской книжности. Москва 1994.

ПОЛИТИЗАЦИЈА НА ИСТОРИЈАТА: ЦАРОТ САМУИЛ

Насловот на третиранава тема произлезе не само заради фактот што за царот Самуил и неговите непосредни наследници – неговиот син царот Гаврил Радомир и неговиот внук царот Јован (Иван) Владислав – односно за средновековниот период попознат како Самуилово време/држава, дури и по изминати 1.000 години од нивното симнување од историската сцена сè уште има многу отворени прашања кои се предмет на неисцрпен интерес во науката, туку и од моменталната актуелност на темата.

Меѓутоа, за оваа научна тема отворени прашања не се само „вообичаените“ прашања кои се однесуваат на историското истражување – имено, најочигледни меѓу нив се термилошките (во нашиот случај – дали Самуил треба да се нарекува крал или цар); хронолошките (повеќето дилеми за тоа кога се случиле некои од преземените напади на Самуил врз териториите под византиска власт, како и некои од походите на неговиот главен противник византискиот император Василиј II); оние од ономастички карактер (во овој случај – едно од сè уште актуелните е правилната форма на името Самуил или Самоил); оние од ентитетски карактер (на пр. дали Самуил е од локално, од ерменско или од друго етничко потекло, особено затоа што е познато дека Василиј II припаѓа на македонската царска династија во Византија); или оние за лоцирање и рекогносцирање на топонимија (каде на терен треба конкретно да бидат лоцирани некои од сè уште непознатите топоними).

Всушност, прашањето за самата природа на Самуиловото време – поточно за неговата припадност и карактерот на државата – се изнедри како најактуелно во нашето современие, а особено во изминативе неколку години, и тоа, за жал, не само од аспект на научен порив. Ова прашање предизвикува несомнен интерес кај многу македонски историчари, бездруго и кај одредени историчари во Бугарија, но и во соседните земји Србија и Грција, како и во многу други земји во регионот и светот.

Неизбежно е потребно да се истакне дека во денешно време токму ова прашање ја надмина научната рамка и во изминатава половина декада, свесно или наивно, е претворено дури во „жешка политичка тема“ во рамките на актуелните македонско-бугарски односи со акцентирање само на прашањата: што бил по етничка припадност Самуил?; како и чија е Самуиловата држава? Притоа, за периодот попознат како Самуилово време, но и за голем период од средновековното минато на Македонија, кај нас преку едно новоформирано државно тело, некои од членовите на истото направија серија обиди да се наметнат, би рекол, да се (ис)форсираат „иновативни формулации“ за постоење на „Заедничка“ и/или „Споделена“ историја со Бугарија.¹

Но, за да не се дозволи злоупотреба на историјата и нејзино понижување до степен на втурнување во дневнополитички случувања и нејзино претварање во алатка за политизација на одредени историски научни прашања, историчарите при формулирање на своите ставови нужно мора да се водат од изворните податоци,² а нивната анализа и толкување потоа да ја преточат во историографски ставови кои аргументирано ќе ги сочелат со останатите ставови присутни во историската наука. Оттука, согласно нашиот конкретен предмет на интерес во овој труд, несомнено мошне значајно е да се види што вели историската наука за овие горливи прашања поврзани со периодот на Самуиловото време, како и историскиот контекст за можната политизација на истите преку лоцирањето на бенифицијарот од таквата активност.

¹ Тука, бездруго се мисли на официјалните изјави, но и ставови искажани во медиумите на некои од македонските членови на „Заедничка мултидисциплинарна експертска комисија за историски и образовни прашања“ формирана при Министерството за надворешни работи на нашата држава, а во согласност со „Договор за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија“ потпишан на 01 август 2017 година, каде во членот 8 точка 2 експлицитно стои дека „Комисијата ќе поднесува едногодишен Извештај за својата работа пред владите на Договорните страни“, сп. https://vlada.mk/sites/default/files/dogovori/Dogovor_Za_Prijatelstvo_Dobrososedstvo_Sorabotka_Megju_Republika_Makedonija_I-Republika_Bugarija.pdf.

² За изворите за Самуил и неговото време да се спореди: С. Антољак, „Критички осврт на изворите“, 21-56; В.Тџкова-Заимова, „Българи родом...“, София 2014. Во оваа статија не е неопходно, а ниту соодветно детално да се задржувам на сите извори, патем и заради фактот што веќе се имам јавно изјаснето по прашањето на третираните извори и информациите понудени во нив. Станува збор за мојата неодамнешна официјална on-line презентација на хибридната конференција „Науката и општеството“, одржана на 02-05 септември 2020 година во Струга и преку платформата ZOOM по повод 100 години Филозофски факултет, со наслов: „The Time of Tsar Samuel: Authentic, Common or Shared History“. Но, сепак, одредени мои таму искажани ставови тука ќе ги реактуелизирам и засилам.

Во смисла, би рекол, на вообичаените историски прашања поврзани со периодот на Самуил и неговото време, мислењата во историографијата во основа би можеле да се групираат во две теории.

Првата теорија нагласува дека Самуиловата држава е креација која настанала како резултат на *внатрешниот локален етно-социјален развој на општеството*. Поволен момент настанал кога четворица браќа, истакнати феудалци во југозападните делови на Македонија, тогаш во слоп на Бугарија – добро познати како Комитопули, го искористиле заробувањето на бугарскиот цар Борис II од страна на византискиот император Јован I Цимиски, за да ја соборат дотогашната бугарска власт во југозападниот дел од веќе поранешната држава, по што ја преземале власта во свои раце. Набргу потоа, тие можеле да организираат свои институции, со што започнала да функционира новата држава, популарно наречена Самуилова држава – според нејзиниот најистакнат претставник. Од гледна точка на оваа теорија, станува збор за автохтона историја започната и одиграна особено и исклучиво на територијата во јадрот на идната Самуилова држава – југозападна Македонија.

Во рамките на оваа теорија за внатрешен етно-социјален општествен развој има најмалку две тези:

-Тезата за *јужнословенскиот карактер* на државата значи дека оваа држава е етнички словенска држава формирана од Словени (најпрво нагласена од Б. Прокиќ, потоа поддржана од познатиот византинист Г.Острогорски, како и од познавачот на византиските извори Ј.Ферлуга, но и од други истражувачи);³

-Тезата за *словенско-македонскиот карактер* на државата, која ја отсликува таканаречената етноцентрична теорија – што значи дека оваа држава постепено е формирана од Словените населени на територијата на Македонија почнувајќи од крајот на VI – почетокот на VII век. Оваа теза е популарна не само сред одредени македонски историчари,⁴ но прврзаници има и кај

³ Б. Прокиќ, „Постанак“, 213-307 особено стр. 267; Г.Острогорски, *Историја Византије*, 287-300, особено стр. 338; *ВИНУ* III, 60, 141 (бел. 203), 146 (бел. 215).

⁴ Д. Ташковски, *Самуиловото царство*, 6, 35; *Историја на македонскиот народ*, 357-392 (Б. Панов); К. Аџиевски, *Пелагонија*, 35, 37, 40, 41, 58, 62; *Македонска енциклопедија*: Кн. 1, 'Гаврил Радомир' (К.Аџиевски), 327-328, 'Јован (Иван) Владислав' (К.Аџиевски), 640; Кн. 2, 'Самуил' (К. Аџиевски), 1296-1297, 'Самуилово Царство' (К. Аџиевски), 1297-1298; М. Бошкоски, *Македонија во XI и XII век*, 24-25; А. Атанасовски, „Востанијата на Комитопулитите“, 33-53; М. Panov, *The Blinded State*, Brill 2019.

српските⁵ и хрватските⁶ истражувачи, како и кај некои историчари од Бугарија,⁷ иако најголем дел од нив дури и во нашето современе сметаат дека истата е базирана исклучиво на ставови од постарата српска историографија.

Втората теорија ја истакнува идејата дека Самуиловата држава всушност е *продолжение на тогашната Бугарска држава*⁸ откако била освоена од Византија во 971 година (изненадувачки, овие размисли првично биле нагласени од бугарските публицисти Георги Раковски, Љубен Каравелов и Христо Ботев, а дури потоа (особено по 1878 година) следени од бугарски историчари⁹). Според истата, Самуиловото време е продолжение на бугарската власт и држава, но со нова династија основана од Самуил. Од гледна точка на нашата тема, оваа теорија е фундамент за пласирање на неодамнешната дневнополитичка теза за т.н. заедничка историја¹⁰ – но, која, всушност, во својата есенција е бугарска историја за териториите на Бугарија и Македонија во посочениов временски период.¹¹ За волја на вистината, повеќето бугарски историчари го сметаат времето и државата на Самуил како недвосмислен сос-

⁵ Ј. Драгашевиќ, *Македонски словени*, 10-13; Р. Поповиќ, *Serbian Macedonia*, 7; Д. Анастасијевиќ, „Хипотеза о западној Бугарској“, 1-11 особено стр. 7-8; В. Марковиќ, *Православно монаштво*, 9; В. Ђоровиќ, *Историја Срба*, 103-104, 110-111; Б. Ферјанчиќ, *Византија и Јужни Словени*, 41-57; *Историја српског народа*, 170-177 (Љ. Максимовиќ).

⁶ Љ. Doklesić, *Kroz historiju Makedonije*, 5, 22-23; С. Антољак, *Самуиловата држава*, 79, 80; I. Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 249, 290, 336, 346; Т. Raukar, *Hrvatsko srednjovekovlje*, 40-41, 275; *Povijest Hrvata – Srednji vijek*, 95 (N. Budak), 233 (Т. Raukar); *Hrvatska enciklopedija*, 'Samuilo' (В. Grgin), 656-666.

⁷ С. Стојков, „Битолската плоча“, 96-98, 102-104.

⁸ И. Божилов – В. Гюзелев, *Средновековна Бугарија*, 300.

⁹ Освен историчари-истражувачи, во поново време ова прашање станало предмет на посебен интерес и на бугарскиот адвокат и вљубеник во медијевистиката А. Сџботинов, *Самуил и неговите наследници*, 288-291.

¹⁰ Погледнато од формално-правен аспект, основата на ваквата теза лежи во одредба од посочениот „Договор за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија“, каде во членот 8, точка 3 дословно стои дека двете Договорни страни ќе организираат „заеднички чествувања на заеднички историски настани и личности“, сп. https://vlada.mk/sites/default/files/dogovori/Dogovor_Za_Prijatelstvo_Dobrososedstvo_Sorabotka_Megju_Republika_Makedonija_I_Republika_Bugarija.pdf.

¹¹ Погледнато од политички аспект, не е тешко да се досетиме дека со форсирање односно „инсистирање од бугарската страна да се прифати ‘заедничка историја’, која започнува од IX век и трае до 1944 година“ (<https://www.dw.com/mk/a-53238235>), бугарската страна би добила „признавање на улогата на Бугарија во градењето на македонскиот идентитет – имено заедничка историја во минатото од која тој идентитет се развил“ (сп. <https://www.dw.com/bg/a-61952224>).

тавен дел од бугарската историја. Но, интересно, сепак неодамна беше публикувана монографија каде авторите, не само во насловот, недвосмислено потенцираат дека во 971 година се случил крајот на ранобугарската држава.¹²

Во рамките на оваа теорија за продолжение на тогашната Бугарска држава по 971 година постојат две водечки тези:

-Тезата за *т.н. Renovatio imperii* – што значи едноставно продолжување на Бугарското царство и по византиското освојување на престолнината Преслав во 971 година. Оваа теорија се заснова на ставот дека немало прекин во државноста на раната бугарска држава (т.н. Прво бугарско царство), но со едноставно продолжување преку новата династија на Самуил, Бугарското царство всушност било обновено.¹³

-Тезата за *т.н. Западно бугарско царство*¹⁴ – што значи дека од 971 година Бугарското царство всушност било фрагментирано на два дела, во кои, источниот дел бил освоен од византискиот император Јован I Цимиски, но западниот дел продолжува да постои под новата династија на Самуил.¹⁵

Од постојните теории и тези во историографијата, базирани секоја врз основа на потенцирање на одредени извори, посебно теоријата за тоа дека Самуиловата држава е продолжение на тогашната Бугарска држава, послужила како база за потенцијална појава на одредени политизации на Самуил и неговото време ставени во контекст на дневнополитички теми особено во последниве неколку години.

Неминовно се изнедруваат прашањата кога, како и што лежи во заднината на започнувањето на политизирање на историските извори и адекватно на тоа формулирање ставови за конкретно прашање.

¹² M. J. Leszka - K. Marinov, *Carstwo Bułgarskie*, 192-199.

¹³ И. Божилов – В. Гюзелев, *Средновековна Бугария*, 309, 312-318, 341; П. Павлов, *Залезът на първото българско царство*, 15.

¹⁴ Оваа фраза првично е пласирана од М. С. Дринов, „Южните Славяне и Византија“ и „Началото на Самуиловата држава“, свеска 9 – 10, 41-71 и св. 11 – 12, 104-124, а потоа следена од В. Васильевский, „К истории 976-986 годов“, 117-187, а подоцна и од други истражувачи.

¹⁵ Мислењето на К. Иречек (*История на Българите*, 217) дека оваа држава во почетокот не била монархија туку конгломерат од неколку наследни кнежевства било прифатливо за некои од истражувачите: Й. Иванов, *Българите в Македонија*, стр. LXXI-LXXV; В. Н. Златарски, „Западната българска држава“, 1-66; Н. Державин, *История на Бугария II*, 47; П.Петров, „Образување и укрепвање на Западната българска држава“, 130-190. Види и Г. Николов, *Централизъм и регионализъм*, 34, кој ја застапува тезата за партикуларизам на поголемиот дел од земјата.

Во оваа насока, во прилог на предочениот поим за постоење на т.н. заедничка историја во третиранов период оди веќе присутната политизација на Самуил и неговото време/држава направена од страна на дел од грчката историографија, а под несомнено влијание на политиката уште во екот на втемелување и проширување на нивната држава во XIX и почеток на XX век. Станува збор за темпирано утилизирачко толкување на одредени извори во модерна Грција со цел присвојување и глорифицирање на дел од медијевистичкото минато, при што се случила „колатерална корист“ за Бугарите рефлектирана во ставови во новата и голем дел од најновата историографија, но и сред тамошната интелектуална елита. Имено, тогашниот главен грчки интерес, освен античкото минато, бил насочен кон византискиот император Василиј II со потенцираниот епитет *ὁ Βουλγαροκτόνος*. Овој епитет со значење Бугароубиец дури и во денешницава реперкуира соодветна расправа за поимот Бугари – термин кој, освен за населението во Бугарија, во некои од изворите кои не се современи, спорадично бил употребуван и за население на територијата на Македонија, но и во денешна Србија, иако е несомнено дека на тие простори тогаш, а и по крајот на Самуиловата држава, живеело главно словенско население.¹⁶ Притоа, одговорот на постојните научни дилеми за тоа дали поимот Бугари во третиранов период се однесува на етничката припадност или државност (политоним) или на административна припадност на населението, е во директна корелација со одгатнување на суштината и конкретното значење на епитет Вулгароктонос кој подоцна му бил даден на Василиј II.

Имено, иако на прв поглед се чини дека се работи за етноним,¹⁷ сепак за голем број истражувачи е поверојатно дека станува збор за административна припадност (кон темата Бугарија настаната по 1018г.),¹⁸ заснована на политоним (раносредновековната Бугарска држава).¹⁹ Истиот, всушност бил

¹⁶ Б. Крсмановиќ, „О односу“, 18, 26, 35. Сп. и J. Dudek, *Cała ziemia dyrracheńska*, 13.

¹⁷ Овој став е форсиран од голем дел од бугарските историчари, сп. нпр. И. Божилов – В. Гюзелев, *Средновековна Бугарија*, 342-344, иако на стр. 163 прифаќаат дека политонимот Бугари како надетничка категорија, започнал да ги означува сите поданици во етнички разнородната бугарска држава (првенствено етничките Бугари и Словените).

¹⁸ П. Коматина, „Појам Бугарске у XI и XII веку“, 47, 48, 54, кој аргументирано тврди дека терминот Бугарија по 1018 година води потекло од темата Бугарија формирана тогаш. За авторите кои пишувале за темата Бугарија и нејзиниот територијален опсег, види во V. Petrovski, „Byzantine Administration after Samuel State“, 266-269.

¹⁹ Спореди го мислењето на романскиот истражувач A. Madgearu, „Centrifugal movements“, 217, кој експлицитно го истакнува фактот прифатлив за многумина во модерната историографија дека во тоа време „Bulgari was a political, not an ethnic name, in the same way as Romaioi“. И

наметнат од подоцнежните византиски автори за да се слави победничкиот император Василиј II како симбол на големината на Византија во времето пред Крстоносните војни. Имено, некои видни истражувачи во модерната историографија го сметаат владеењето на Василиј II за византиско *Златно доба*,²⁰ при кое, за најголемо достигнување на императорот се прикажува анексијата на Самуиловата држава односно на Бугарија. Оттука, се предочува дека токму поради оваа долга и крвава победничка војна, Василиј II наводно го добил грозниот епитетот Вулгароктонос. Но, титулата цар/владетел на Бугарите што му се припишува на Самуил и неговите наследници не можела да има етничко значење, а ниту пак основата за појава на Василиевите епитет содржена во т.н. долга војна не е точна, на што упати еминентниот Пол Стивенсон, бидејќи Василиј II се борел многу поспорадично на Балканот и, како и неговите претходници, го сметал овој регион помалку престижен од Истокот.²¹ Покрај тоа, неговата репутација како Бугароубиец се појавила најмалку век и половина подоцна,²² во времето на византиската кампања против бугарското востание (почетокот на т.н. Второ бугарско царство). Всушност, засега прв од византиските извори каде експлицитно се употребува овој израз потекнува дури од почетокот на XIII век запишан од перото на Никита Хонијат,²³ а потоа овој легендарен когномен за Василиј II²⁴ е употребен и од византискиот автор

американскиот медијист Џ. Фајн прави јасна динстинкција помеѓу термините *Bulgar* (со значење бугарска етничка припадност) и *Bulgarians* (со значење поданици на бугарската држава без етничка атрибуција односно поданици на бугарската држава со различно етничко потекло), експлицитно изразена во Индексот на неговата книга *J. Fine, Early medieval Balkans*, (118, 127-129) 321 – Index: *Bulgaria, Bulgarians; Bulgar*. Грчкиот истражувач П. Софулис во своите понови истражувања предочува дека дури и Бугарскиот канат до средината на IX век бил мултиетничка и мултикултурна групација владеена од бугарска воена аристократија од турско потекло и јазик во чии рамки живееле едни покрај други Бугари пагани, Словени пагани, Словени христијани и христијански енклави од старата римската популација, сп. P. Sophoulis, "Incorporating the Other", 64, 70.

²⁰ P. Magdalino, „Year 1000 in Byzantium“, стр. IX-XIII; P. Stephanson, *The Legend*, 106, 130-131, 135-136.

²¹ P. Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier*, 58, 61-63, 78-79. Спротивно мислење има F. Curta, „First Byzantine century (1000-1100)“, 248-310, кој смета дека Василиевите војни против Самуил и на Балканот имале значително влијание врз развојот на политичките и воените случувања во соседството (вклучително и во Унгарија).

²² P. Stephanson, *The Legend*, 63, 70-71, 81, 95, 136; Спореди и А.Николов, „Околу прозвицето“, 85-86, 91, кој неубедливо го критикува ваквото гледиште.

²³ Никита Хонијат во својата „Историја“ од почетокот на XIII век за прв пат го употребува овој епитет во контекст на споредување на императорите Исак II Ангел и Василиј II, сп. *Choniates Historiae*, стр. 373, 10.

²⁴ P. Stephanson, *The Legend*, 92, 98.

Георги Акрополит²⁵ и во Анонимната историја на т.н. Продолжувачот на Георги Монах²⁶ дури во втората половина на XIII век (треба да се има предвид дека тоа е време на падот и потоа обновувањето на Византиската империја по Четвртата крстоносна војна), по што следи неговата примена во извори и транскрипти на извори во текот на XIV век.²⁷

Дури векови подоцна императорот Василиј II се вратил во центарот на интересот кога модерните Грци се труделе да воспостават национална држава. Есенцијата била во XIX век кога Василиј II започнал да биде сметан за клучна историска фигура од оние научници, но и политичари, кои се обидуваа да воспостават хеленски континуитет преку средновековието со оглед дека Византија станала прифатлива како грчко минато како од научниците така и од политичарите.²⁸ Повторно (по трет пат) Василиј со епитетот Бугароубиецот станал интересна фигура во почетокот на XX век во времето на борбата за Македонија (1904-1908) и Балканските војни (1912-1913).²⁹

Оваа грчка позиција, која во основа има несвесен однос кон локалното македонско население, несвесно или не, неминовно донела колатерална корист за современа Бугарија, особено видлива во нашата денешница преку форсирана политизација на Самуил и неговото време.

Но, освен веќе посочениот потенциран поим од страна на голем дел од бугарските историчари, а во најново време и политиколози, но и официјални државници и тела за постоење на т.н. заедничка историја на Македонија и Бугарија вклучително и за третирана личност и неговото време, неодамна од страна на некои македонски историчари во јавноста се презентираше еден нов поим за т.н. споделена историја.³⁰ Објаснувањето е дека овој по-

²⁵ *Acropolitae Opera*, 23.

²⁶ *ИБИ XI, ГИБИ VI*, 154-156.

²⁷ Овој когномен, па дури и неговите импликации, може да се лоцираат и во преписи настанати во XIV век на извори кои потекнуваат од XI век, како што е *Vita Joannis Thraciae*, сп. *Acta Sanctorum IV*, 679, со наведување, но и без споменување во историографските трудови дека се работи за препис од XIV век, а не за оригинал од XI век, сп. С. Антољак, „Критички осврт“, 40; *ИБИ XI, ГИБИ VI*, 77 (Л. Ѓончев); В. Тџкова-Заимова, „Българи родом...“, 46-47; А. Николов, „Около прозвицето“, 87-88.

²⁸ С. Mango, „Byzantinism and Romantic Hellenism“, 42; P. Magdalino, „Hellenism and Nationalism in Byzantium“, 13-15. За реоткривање на хеленизмот во Византија во XII век, сп. К. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Έλληνικού Έθνους*, 105-106.

²⁹ В. Gounaris, „Reassessing Greek historiography“, 235-251 (= *Ourselfes and Others*, 25-37).

³⁰ Од повеќето јавни изјави на одредени историчари во медиумите на оваа тема безмалку сите беа речиси исти, па така не е тешко да се издвои и посочи соодветен линк, сп. нпр. <https://mia.mk/makedonsko-bugarskata-komisija-za-istoriski-i-obrazovni-prasha-a-vo-miruva-e-2/>.

им се однесува на конкретен период од минатото кое несомнено се споделува меѓу Македонија и Бугарија под претекст дека таков тип на т.н. споделна историја имаат многу соседни народи кои делеле слична судбина во одреден временски период на одреден простор. Но, во случајот со Македонија и Бугарија тоа не е така. Имено, основен предуслов за суштествување на овој поим е истражувачите од државите соседи да ценат дека постојат соседи во третиран временски период односно дека постојат два различни народи кои делат/споделуваат слична судбина. Но, со оглед дека најголемиот дел од бугарските историчари сметаат дека во посочениот период постои само бугарски народ, следствено и бугарски владетели и власт, во таков случај т.н. поим споделена историја не може да биде апликативен со предоченото значење. Имено, кога ќе се навлезе во суштината на овој поим, не е тешко да се увиди дека истиот не може да биде општо прифатен како објаснување на медијевистичкото минато на различно етничко население во Македонија и Бугарија во времето на Самуиловата држава кога овие народи споделувале слична судбина заради тоа што така не се перцепира од бугарските историчари медијевисти, ниту од интелектуалната елита и политичари, а респективно и од широката јавност во Р.Бугарија.³¹ Оттука, евентуалното форсирање на овој поим за Самуил и неговото време не може да се однесува на автентична историја на населението во Македонија и автентична историја на населението во Бугарија туку само како историја на бугарскиот народ во тој период на двете територии. Притоа, презентираниот т.н. поим споделена историја во случајот е западнат во замка да може да се апсолвира само како поим за латентно наметната ексклузивна споделена бугарска историја односно историја на средновековните Бугари во Македонија и во Бугарија кои делеле/споделувале иста судбина во Самуиловото време (луцидно формулирана од бугарските истражувачи како т.н. заедничка историја).

*

Сведоци сме, и не само преку пишаниот материјал, дека историјата била безброј пати злоупотребена од политиката и политичарите. Обидите не престануваат ниту денес. Задача на историчарите е тоа да го препознаат во моментите кога се случува и да не дозволат да се впуштат во ненаучни аванту-

³¹ За волја на вистината, ваква формулација, а ниту нејзино барем насетување, не постои ни во актуелниот „Договор за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија“.

ри со далекусежни, а честопати и непоправливи исходи. За да опстои во својата есенција, научниот дијалог нужно мора да биде ослободен од актуелни политички влијанија, национализми и шовинизми.

За Самуил, но и Самуиловото време/држава, кое бездруго го опфаќа и периодот на неговите непосредни наследници Гаврил Радомир и Јован (Иван) Владислав, треба јасно да се разликува и предочува *Историската вистина*³² – потпирајќи се на податоците во соодветните извори, наспроти моменталната *Потреба* или *Желба*, па и *Сензационализам* како во *историографијата*, така и во *политиката*, неодамна формулирани како: т.н заедничка и/или уште повеќе т.н споделена историја, како не би западнале во анахрони и неисториски проектирања на нашето современие во одреден период на минатото преку денешни перцепции и сфаќања за случувања одиграни 1000 години претходно.³³

Summary

Boban Petrovski, PhD

POLITICIZATION OF HISTORY: TZAR SAMUIL

For Samuel and his Time/State, even after a whole millennium, there are still many topics for debate that are the subject of inexhaustible interest in science. However, during the formation of the modern Balkan States, certain aspects of the past related to Samuel became the subject of targeted politicization for the purpose of pre-projected State utilitarianism.

This topic remained relevant in the coming period, so that even in the past few years we have witnessed that, in addition to the scientific interest in medieval issues, certain aspects of Samuel's Time / State – emphasizing his ethnicity and the character of his State – have emerged as the most relevant again to the point of their politicization.

³² Пред четвртина столетие претставена како сериозно прашање кое треба јавно да се (од)брани, од страна на Ричард Еванс под симпатичен наслов R. Evans, *In Defense of History*, London 1997, а преведена на македонски петнаесет години потоа Р. Еванс, Во одбрана на историјата, Скопје 2012.

³³ Сп. *Oxford dictionary of Byzantium*, vol. 3, 1838: “The controversy over whether Samuel created a Macedonian, West Bulgarian or Bulgarian states is ahistorical, as it projects modern ethnic distinction onto the past” (A. Kazhdan – Ch. M. Brand).

However, one of the primary tasks of historians is to recognize this in the moments when it happens. In doing so, they should clearly distinguished Historical Truth – relying on the data in relevant sources, as opposed to the current Need or Desire and even Sensationalism in both historiography and politics, recently formulated as Common and / or Shared history. In that way historians would avoid falling into the anachronistic and ahistorical projections of our modernity in a certain period of the past through today's perceptions and understandings of events played a thousand years earlier.

Цитирани извори и литература

А) Извори

ACTA SANCTORUM, Novembris IV, Bruxelis 1925.

GEORGII ACROPOLITAE Opera, I, rec. A.Heisenberg, Lipsiae, 1903.

ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ Том XI, *Гръцки извори за Българската история* Том VI, София 1965.

NICETAE CHONIATES *Historiae*, ed. J.L. van Dieten CFHB 11/1, Berlin 1975

Б) Интернет извори

https://vlada.mk/sites/default/files/dogovori/Dogovor_Za_Prijatelstvo_Dobrososedstvo_-_Sorabotka_Megju_Republika_Makedonija_I_Republika_Bugarija.pdf

В) Литература

АНАСТАСИЈЕВИЌ, Д., „Хипотеза о западној Бугарској“, *Гласник СНД* књ. III, Скопје 1927.

АНТОЉАК, С., *Самуиловата држава*, Скопје 1969.

АНТОЉАК, С., „Критички осврт на изворите за Самуиловата држава (до 1014)“, во: *Зборник: Илјада години од востанието на Комитопулите и создавањето на Самоиловата држава*, Скопје, 1971.

АТАНАСОВСКИ, А., „Востанијата на Комитопулите (969 и 976)“, во: *Востанијата во Македонија*, Скопје 2015.

АЦИЕВСКИ, К., *Пелагонија во средниот век (од доаѓањето на словените до паѓањето под турска власт)*, Скопје 1994.

БОЖИЛОВ, И. – ГЮЗЕЛЕВ, В., *История на средновековна Българија*, Том 1: VII – XIV век, София 1999.

БОШКОСКИ, М., *Македонија во XI и XII век. Надворешни упади на територијата на Македонија*, Скопје 1997.

- ВАСИЛЬЕВСКИЙ В., „К истории 976-986 годов (из Ал-Мекина и Иоанна Геометра)“, *Журнал МНПР*. ч. 184 оддл. II (Март 1876).
- ВИЗАНТИЈСКИ ИЗВОРИ за историју народа Југославије, Том III, Београд 1966 (Ј.Ферлуга).
- GOLDSTEIN, I., *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995.
- GOUNARIS, V., „Reassessing ninety years of Greek historiography on the ‘Straggle for Macedonia 1904-1908’“, *Journal of Modern Greek Studies* 14 (1996) (= во: *Ourselfs and Others: the development of Greek Macedonian cultural Identity since 1912*, Oxford 1997).
- ДЕРЖАВИН, Н., *История на България*, Т. II, София 1947.
- DOKLESIĆ, Lj., *Kroz historiju Makedonije. Izabrani izvori*, Zagreb 1964.
- ДРАГАШЕВИЋ, Ј., *Македонски словени*, Београд 1890 (репр. Нови Сад 1995).
- ДРИНОВ, М.С., „Южные Славяне и Византия въ Х вѣкѣ“ (*Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Универзитетѣ* III, Москва 1875).
- ДРИНОВ, М.С., „Началото на Самуиловата държава“, *Периодич. Списание на Българското Книж. Дружество, Браила*, I, свеска 9 – 10 и свеска 11 – 12 (1875—1876).
- DUDEK, J., *Cała ziemia dyrracheńska pod panowaniem bizantyńskim w latach 1005–1205*, Zielona Góra 1999.
- EVANS, R., *In Defense of History*, London 1997.
- ЗЛАТАРСКИ, В.Н., „Западната българска държава до провъзгласяването на Самуила за царь“, *Засеб. Отиск из Македонски Прегледъ* II, св. 2, София 1926.
- ИВАНОВ, Ё., *Българите в Македония. Издирвания и документи за тяхното потекло, език и народност. С етнографска карта и статистика*, София 1915.
- ИРЕЧЕК, К., *История на Българите*, София 1978 (репр.).
- ИСТОРИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОД, Том први. *Македонија од праисториско време до потпаѓањето под турска власт (1371 година)*, Скопје 2000.
- ИСТОРИЈА СРПСКОГ НАРОДА, *Прва књига (Од најстаријих времена до Маричке битке 1371г.)*, Београд 1981.
- КОМАТИНА, П., „Појам Бугарске у XI и XII веку и територија Охридске архиепископије“, во: *Византијски свет на Балкану*, Књига 42/1 – Књига 1, Београд 2012.
- CURTA, F., „The first Byzantine century (1000–1100)“, во: *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500–1250* (Cambridge Medieval Textbooks), Cambridge 2006.
- LESZKA, M.J. – MARINOV, K., *Carstwo Bułgarskie, polityka – społeczeństwo – gospodarka – kultura, 866-971*, Warszawa 2015.
- MAGDALINO, P., „Hellenism and Nationalism in Byzantium“, во: *Tradition and Transformation in Medieval Byzantium*, No. XIV, Aldershot 1991.
- MAGDALINO, P., „The Year 1000 in Byzantium“, во: *The Medieval Mediterranean*, vol. 45, Brill-Leiden-Boston 2002.

- MADGEARU, A., „Centrifugal movements in the Balkans in the 11th Century“, *Études Byzantine et Post-Byzantines*, V, Bucarest 2006.
- МАКЕДОНСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА, Кн. 1 – 2, Скопје 2009.
- MANGO, C., „Byzantinism and Romantic Hellenism“, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 29 (1965).
- МАРКОВИЋ, В., *Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији*, Сремски Карловци 1928.
- НИКОЛОВ, А., „Около прозвицето на Василиј II 'Българоубиец'“, во: *Хиљада години от битката при Беласица и от смъртта на цар Самуил (1014–2014)*, София 2015.
- НИКОЛОВ, Г., *Централизъм и регионализъм в ранносредновековна България (края на VII – началото на XI в.)*, София 2005.
- ОСТРОГОРСКИ, Г., *Историја Византије*, Београд 1959 (Друго допуњено издање).
- ПАВЛОВ, П., *Залезът на първото българско царство (1015-1018)*, София 1999.
- PANOV, M., *The Blinded State: Historiographic Debates about Samuel Cometopoulos and his State (10th - 11th Century)*, Brill 2019.
- ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Κ., *Ἐγχειρίδιον: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους [1853]*, ed. Dimaras, K.Th., Athens 1970.
- ПЕТРОВ, П., „Образуване и укрепване на Западната българска държава. Ч. 1: Към хронологията на периода 966-986“, *ГСУ ФИФ ЛШ (1959)*, София 1960.
- PETROVSKI V., „Central-southern Europe under the Restored Byzantine Administration after the fall of Samuel State“, во V. Gjuzeev – G. Nikolov (eds.), *South-eastern Europe in the second half of 10th – the beginning of 11th centuries: History and Culture*, International Conference, 6 – 8 October 2014, Sofia 2015.
- POVIJEST HRVATA, knj. 1 – Srednji vijek, Gl. ur. F. Šanjek, Zagreb 2003.
- POROVIĆ, P., *Serbian Macedonia: An Historical Survey*, London 1916.
- ПРОКИЋ, Б., „Постанак једне словенске царевине у Македонији у X веку“, *Глас СКА* књ. LXXVI други разред 46, Београд 1908.
- RAUKAR, T., *Hrvatsko srednjovekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb 1997.
- SORHOULIS P., „Incorporating the Other: Shaping the Identity of the Christian Community in Early Medieval Bulgaria“, *Cyrillomethodianum* XX, 2015.
- STEPHENSON, P., *Byzantium's Balkan Frontier: a political study of the northern Balkans, 900-1204*, Cambridge 2000.
- STEPHENSON, P., *The Legend of Basil the Bulgar-Slayer*, Cambridge 2003.
- СТОЈКОВ, С., „Битолската плоча – дилеми и интерпретации“, во: *Самуиловата држава во историската, воено-политичката, духовната и културната традиција на Македонија*, Струмица 2015.

СЪБОТИНОВ, А., *България при цар Самуил и неговите наследници (976-1018г.). Извори и литература (опит за обобщение)*, Том 1, София 2008.

ТАШКОВСКИ, Д., *Самуиловото царство*, Скопје 1970 (repr.).

THE OXFORD DICTIONARY OF BYZANTIUM, Vol. 3, ed. A.P.Kazhdan, New York – Oxford 1991.

ТЪПКОВА-ЗАИМОВА, В., „Българи родом...“, *Комитопулите, цар Самуил и неговите потомци според историческите извори и историографската традиция*, Второ допълнено и преработено издание, София 2014.

FINE, J., *The Early medieval Balkans. A Critical Survey from the sixth to the late Twelfth Century*, Michigan 2000.

ФЕРЈАНЧИЌ, Б., *Византија и Јужни Словени*, Београд 1966.

HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA 9, Gl. ur. S.Ravlić, Leksikografski zavod, Zagreb 2007.

БОРОВИЌ, В., *Историја Срба*, Београд 2006 (repr.).

Г) Интернет страници

<https://mia.mk/makedonsko-bugarskata-komisi-a-za-istoriski-i-obrazovni-prasha-a-vo-miruva-e-2/> (од 12.01.2020)

<https://www.dw.com/mk/a-53238235> (од 25.04.2020)

<https://www.dw.com/bg/a-61952224> (од 27.05.2022)

ПРОФ. Д-Р Тони ФИЛИПОСКИ

БАЛКАНСКИОТ СРЕДНОВЕКОВЕН ЕТНИЦИТЕТ И СОВРЕМЕНАТА НАУКА

На почеток веднаш би го поставил прашањето дали изворните средновековни балкански етноними потребно е научно да се интерпретираат и елаборираат или едноставно (без критичка анализа) да се превземаат во научната литература? Секако дека на вака поставеното прашање треба да се даде потврден одговор дека во современата наука е неопходно етнонимите да се толкуваат во сообразност со општествено-политичкиот контекст и хронологијата на нивната употреба. Токму затоа во научната литература, односно во дела од балканската медијевистика се правеле обиди на различен начин да се толкуваат и интерпретираат расположливите изворни податоци (современи и подоцнежни) поврзани со *балканскиот средновековен етницитет*, односно со балканските средновековни етноними (Бугари, Срби, Словени, Албанци, Власи, Турци и др.)

Средновековното сфаќање и содржина на поимот „етничка припадност/етничност“ (етницитет) извесно е дека со себе носи контрадикторни и невоедначени толкувања во современата наука. Се наметнува потребата од примена на поинаков етнички дискурс кога се истражува средновековната историја. Односно за веродостојно презентирање на настаните од средниот век неопходно е да се користи соодветен методолошки дискурс, кој не може да биде еднаков со дискурсот кој се користи за пишување историја од XIX и XX век. Во тој контекст е неопходно средновековните етноними кои се јавуваат во различни извори да бидат интерпретирани низ соодветниот т.н. *средновековен етнички дискурс или етницитетска перцепција*, кој/а драстично се разликува од т.н. *современ дискурс* (оформен во XIX век). Но во рамки на балканските историографии како сеуште да преовладува тенденцијата при презентирање на средновековната историја несоодветно да се користи современиот етнички дискурс. Па така при наведување на средновековните изворни етноними како на пример Бугари, Срби, Албанци и други, најчесто недостасува тенденцијата на нивно научно толкување и интерпретирање со цел да се

добие нивното објективизирано значење во конкретниот средновековен контекст. На тој начин се добива впечаток како повеќе или помалку на средновековните етноними да им се проектира современо/„национално“ значење од XIX-XX век, што сосема е погрешно.¹

Средновековните етноними како на пример „Бугари“, „Срби“ и „Албанци“ се навистина еднакви со имињата на модерните нации кои претставуваат носечки конститутивен елемент на истоимените современи држави. При формирањето на тие држави во XIX или почеток на XX век, според сфаќањата од тоа време, биле употребени државно-правни корени и “континуитет” од средниот век, па за Србите тоа била српската средновековна држава; за Бугарите-бугарските средновековни држави; за Албанците – албанските благородници и особено востанието и т.н „држава” на Скендербег. Во тие историски околности веројатно тоа било доволно и оправдано. Но до денес современите балкански историографии главно продолжуваат да го игнорираат прашањето за вистинската содржина и значење на средновековни етноними: Бугари, Срби и Албанци и др. Едноставно не е возможно нивното значење во средниот век да се совпаѓа со современото.

Треба да се нагласи дека таквото „современо проектирање“ на средновековните етноними не било случајно и се правело со конкретни задни намери. Имено токму за таа цел на пример Самуиловата држава злонамерно била прогласувана за исклучиво етничка држава и притоа ненаучно се инсистирало дека некои од „современите нации претенденти“ на Самуиловата држава наводно постоеле и во X век. Едноставно со т.н. „научни тези“ од XIX век, всушност националистички и шовинистички, современите балкански држави и нации жестоко се пресметувале меѓу себе за тоа кому во современоста треба да му припадне историјата на Самуиловата држава. Сите такви, денес традиционални/застарени (националистички) тези, иако е потребно да се сметаат за надминати во современата историографија, социологија и антропологија, сеуште се доста распространети во дел од балканските историографии, како и кај дел од актуалните политичари и пошироката јавност.²

¹ T. Filiposki, Der Ohrider Župan Andrea Gropa, *Südost-Forschungen* (Herg: U. Brunnbauer-K. Clewing), 69/70 (2010/2011), München 2012, 21-22. Cf.: O. J. Schmitt, 'Mysians, Macedonians, Dardani-ans' – Some Remarks on Late Medieval Ethnonyms in the Central Balkans, *Македонскиот идентитет низ историјата*, Скопје 2010, 73-78.

² С. Стојков, Царство, етницитет, наследства, интерпретации, *1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил* (Зборник на материјали од свечениот собир и тркалезната

Според С. Ќирковиќ „се случило (процесот на) потиснувањето на Турците да го следи сонот за обнова на средниот век, а со тоа треба да се поврзе и фактот дека политиката од XIX век толку многу била проткаена со историја, а историјата во смисла на знаење за минатото, толку многу била проткаена со политика.“³ Ваквата констатација може да се каже дека сеуште е актуелна и во XXI век.

Во светската, а особено во западната медијистика постигнат е забележителен напредок во толкувањето на средновековните етноними.⁴ Во византологијата во последните децении се развила широка научна дискусија за терминот „*Ромеј/и*“ (современиот: „Византијци“), поконкретно прашањата околу неколкуте негови значења, нивната содржина и извесните трансформации низ кои минал низ времето. Односно кога и во колкава мера во визан-

маса по повод одбележувањето на 1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил /ред. Ц. Грозданов - М. Бошкоски/, МАНУ, 6 ноември 2014 г.), Скопје 2018, 113-118. М. В. Panov, *The Blinded State – Historiographic Debates about Samuel Cometopoulos and His State (10th – 11th Century)*, Brill 2019, 280-390. Cf.: И. Стефоска, За некои методолошки проблеми при проучувањето на Самоиловото Царство, *1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил* (Зборник на материјали од свечениот собир и тркалезната маса по повод одбележувањето на 1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил /ред. Ц. Грозданов - М. Бошкоски/, МАНУ, 6 ноември 2014 г.), Скопје 2018, 103-111. За потеклото и формирањето на нациите како современ социјален конструкт види: A. D. Smith, *Nationalism and Modernism*, London 1998; D. McCrone, *The Sociology of Nationalism*, London 1998; M. Anderson, *States nad Nationalism in Europe since 1945*, London 2000; J. Searle-White, *The Psychology of Nationalism*, New York 2001; P. Spencer-H. Wollman, *Nationalism: A Critical Introduction*, London 2002; A. W. Marx, *Faith in Nation. Exclusionary Origins of Nationalism*, Oxford 2003; C. Gans, *The Limits of Nationalism*, Cambridge 2003; J. Puri, *Encountering Nationalism*, Oxford 2004; H. Eriksen Tomas, *Etnicitet i Nacionalizam*, Beograd 2004; C. Frost, *Morality and Nationalism*, London 2006.

³ С. Ќирковиќ, Удео средњега века у формирању етничке карте Балкана, *Работници, војници, духовници: Друштва срењовековног Балкана* /пр. В. Бокић/, Београд 1997, 184

⁴ J. Losley, *Imagining Communities: Medieval and Modern, Concepts of National Identity in the Middle Ages*, Leeds 1995; A. D. Smith, *National Identities: Modern and medieval? Concepts of National Identity in the Middle Ages*, Leeds 1995; G. Halsall, *Barbarian Migrations and the Roman West, 376-568*, Cambridge 2007; W. Pohl, Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies, *Archaeologia Polona*, 29 (1991), 39-49; Idem, Ethnicity, Theory and Tradition: A Response, *On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the early Middle Ages* (ed. A. Gillet), Studies in the Early Middle Ages, 4, Turnhout 2002, 221-239; *Regna and Gentes: The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World* (eds. H. W. Goetz, J. Jarnut and W. Pohl), Leiden-Boston 2003; *Ethnic Constructs in Antiquity: The Role of Power and Tradition* (eds. T. Derks-N. Roymans), Amsterdam 2009; P. Geary, *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*, Princeton/New York 2002. Cf.: B. Grafenauer, Pitanje srednjovekovne etničke strukture prostora jugoslovenskih naroda i njenog razvoja, *Jugoslovenski istorijski časopis*, 1-2, Beograd 1966, 5-15.

тиската историја тој термин бил „средновековно етнички“, а кога и во колкава мера бил „политички“. Со право преовладува мислењето дека во една „мултиетничка“ или „надетничка“ голема империја како Византија терминот „Ромеи“ најмногу има политичко/поданичко значење (политоним), во смисла на припадност кон византиската држава, религија и култура.⁵ Впрочем имињата на поданиците на големите средновековни „мултиетнички“ империи/царства (Западната/Светата римска империја, Источната римска/рOMEјска империја-Византија, Бугарија и други) многу често не кореспондираат со нивните „етнички“ имиња (доколку се познати) или пак доколку кореспондираат тогаш сигурно имаат сосема поинакво значење.

Поданичкиот назив *Римјани* се однесува на поданиците на *Западната/Светата римска империја*, што нема никаква врска со тоа дека наводно тие биле граѓани на градот Рим или пак со нивната главно германска „етничка“ припадност. Всушност нивното поданичко име е одраз на силната државно-правна традиција од античката Римска империја. Истиот поданички назив *Ромеи* (во византискогрчка варијанта) се употребува и при именување на поданиците на *Источната римска империја-Византија*, кои „етнички“ се со многу различни потекла.⁶ Во случајот на Првата бугарската држава/царство (681-971) поданичкото име „Бугари“ кореспондира со етничкото име на малубројното население од туранско потекло кое ја формирало државата во VII век. Со текот на времето (до X век) етничкото име „Бугари“ било транс-

⁵ A. Kaldellis, *The Byzantine Republic: People and Power in New Rome*, Cambridge 2015; Idem, *Hellenism in Byzantium: The Transformation of Greek Identity and the Reception of the Classical Traditions*, Cambridge 2007; Idem, *The Social Scope of Roman Identity in Byzantium: An Evidence-Based Approach*, *BYZANTINA SYMMEIKTA*, 27, Athens 2017, 173-210; Idem, *Ethnicity na Clothing in Byzantium, Identity and Other in Byzantium (Papers from the Fourth International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, ed. K. Durak-I. Jevtić, Istanbul, 13-15 June 2016), Istanbul 2019, 41-52; Idem, *Romanland: Ethnicity and Empire in Byzantium*, Cambridge 2019; *Identity and Other in Byzantium (Papers from the Fourth International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, ed. K. Durak-I. Jevtić, Istanbul, 13-15 June 2016), Istanbul 2019; I. Stouraitis, *Roman Identity in Byzantium: A Critical Approach*, *Byzantinische Zeitschrift*, 107/1, München 2014, 175-220; Idem, *Reinventing Roman Ethnicity in High and Late Byzantium*, *Comparative Studies on Medieval Europe*, Vienna 2017, 70-94; Idem, *Byzantine Romanness: From Geopolitical to Ethnic Conceptions*, *Transformations of Romanness in the Early Middle Ages: Early Medieval Regions and Identities* (W. Pohl / Cl. Gantner / C. Grifoni / M. Pollheimer / eds.), (Millennium Studies 71), Berlin, 2018, 123-139; G. Page, *Being Byzantine: Greek Identity before the Ottomans*, Cambridge 2008.

⁶ Поопширно за тоа кои средновековни „етноси“ ја населувале Византија види: J. Кодер, *Византискиот животен простор-Историско-географски приказ на средновековната византиска држава во источниот Медитеран*, Скопје 2015, 143-162.

формирано и се распространило како поданичко/политичко, а населението според „средновековно етничка“ припадност, освен малубројните „Туранобугари/Прабугари“, главно имале словенска или друга „етничка“ припадност. На тој начин значењето на терминот „Бугари“ во етничка смисла од VII век, сосема се разликува од истиот термин, кој во X век имал главно политичка/поданичка смисла. Во XI и XII век терминот „Бугари“ добива поранешно политичко/поданичко значење и/или византиско-административна припадност.

Во балканската медијевистика значаен поттик за објективизирана научна перцепција и проследување на средновековниот етницитет своевреме но дале Б. Графенауер и С. Ќирковиќ, но без поголем одглас во современата научна јавност. Освен што постигнал солидни научни резултати при истражување на „средновековната етничка структура“ на просторот на поранешна Југославија, Б. Графенауер е дециден дека ниту релативно подолготрајната бугарска ниту српската државна власт и присуство на просторот на Македонија во средниот век не довеле до т.н. „краен резултат“, што подразбира соодветна „етничка асимилација“ на локалното македонско словенско население во Бугари или Срби.⁷ Од друга страна се чини сосема оправдан понудениот предлог од С. Ќирковиќ за замена на терминот „етногенеза“ со посоодветниот „етноисторија“ при истражување на балкански медијевистички и помодерни етнички теми, како и издвојување на периодот од XVI до XIX век, кој заслужува најмногу научно внимание при формирање на современите етноси од аспект на „етноисторијата“.⁸

О. Шмит со право смета дека во средниот век на просторот на централен Балкан не постоеле јасни лингвистички граници, односно цела област припаѓала на источно-христијанската (православна) култура, која Д. Оболенски ја нарекува *Византиски комонвелт*. Ваквата концепција упатува на припадност кон заедничка религиозна култура од страна на различни јазични

⁷ B. Grafenauer, Pitanje srednjovekovne etničke strukture, 15-36; Idem, Srednjovekovna etnička struktura prostora jugoslovenskih naroda i odnos između osnovnih etničkih jezgra kasnijih naroda, *Jugoslovenski istorijski časopis*, XXIII/1-2, Beograd 1988, 17-24.

⁸ С. М. Ќирковиќ, Удео средњега века, 171-173, 184. Cf.: Lj. Maksimović, *Η εθνογένεση των Σέρβων στον Μεσαίωνα*, Αθήνα 1994; Idem, Значење речи Грк и Јелин у српским средњовековним изворима, *Зборник радова Византолошког института* 38 (2000), 215-228; *Etnogeneza Hrvata* (Radovi znanstvenog skupa, Filozofski fakultet-Zagreb, sječanjanj1989, ur. N. Budak), Zagreb 1995; J. V. A. Fine, Jr., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, Ann Arbor-Michigan 2006.

формации и различни политички ентитети. Како што е познато Византија била мултиетничка империја, а не „национална држава“, и затоа можела да го интегрира лингвистички хетерогеното население (Јужни Словени, Албанци, Власи и христијанизирани Турци) на средновековен Балкан. Сите тие можеле да станат „Ромеи“, односно поданици на Византиската империја. Етницитетот (етничноста) воопшто имала незначително влијание на византиската култура. Се поставува прашањето дали двете бугарски и српската држава и нивните поданици имале „национален идентитет“ во современа смисла на термините? Одговорот на прашањето е далеку покомплициран од она што го нудат националистичките историографии. Изворите за таа научна проблематика се исклучително скудни и потребно е да се интерпретираат со голема претпазливост.⁹

За нас мошне значаен и индикативен е примерот со научната интерпретација и толкување на етнонимот „Бугари“. Имено посочениот термин низ долгата историја од VII век до денес имал исклучително бројни значаења.

1. Па така во VII век етнонимот „Бугари“ имал тесно етницитетско значење на население од туранско потекло, во научната литература познато и како „Прабугари“, кои важат за основачи на Бугарската држава во 681 г.
2. Со текот на времето, до X век, истиот термин добива поинакво значење. Населението во рамки на тогашната Бугарска држава се препознава како политички „Бугари“ (иако мнозинството од населението имало словенско етничко потекло). Позначајно е тоа што целокупното население во туѓите, доминантно подоцнежни византиски извори, главно било перцепирано како поданици на Првото бугарско царство (681-971), кои под истото име „Бугари“ сфатено како политоним, продолжиле да бидат перцепирани и поданиците на Самуиловата држава (976-1018), без разлика на нивното етничко потекло.
3. Терминот „Бугари“ од 1018 г. до крајот на XII век имал значење на население кое припаѓало на византиската административно-црковна област (тема-катепанат) „Бугарија“ со седиште во Скопје и на дијецезата на Охридската архиепископија. Па така со терминот „Бугари“ биле нарекувани византиските поданици од просторот на денешна Македонија, Србија, Албанија, Бугарија и Грција.

⁹ O. J. Schmitt, 'Mysians, Macedonians, Dardanians', 74-75.

4. Во XIII-XIV век терминот „Бугари“ повторно е поврзан со значањето на т.н. политички „Бугари“, односно се работи за именување на поданици главно од словенско етничко потекло на Второто бугарско царство (1185-1393), без разлика на нивната вистинска етничка припадност.

Во новиот и најновиот период од историјата (XV-XXI век) предметниот етноним продолжува да го менува своето значење, соодветно на промените на историските околности. Во текот на XV-XVI век во рамки на Османлиската империја етнонимот „Бугари“ имал значање на поранешни поданици на Втората средновековна бугарска држава (Трновско царство), но со помалку или повеќе нагласена словенска етничка провиниенција. Потоа во втората половина на XIX век со признавање на Бугарската егзархија и т.н. „*Булгар милет*“ наведениот етноним првенствено добива значење на население со црковно-словенска припадност кон „Егзархијата“. Постапно, овој своевиден „црковен идентитет“ почнува да се трансформира во т.н. „национален“ во согласност со општите преродбенски тенденции на Балканот. Современото значање на терминот „Бугари“, кој да потсетам зборообразувачки е потполно истоветен со оној од VII век, главно има две значења:

1. народносен/национален;
2. политичко/граѓанско (припадност кон државата Бугарија во форма на државјанство).

Сепак поопширното толкување и интерпретација на етнонимот „Бугари“ во новиот и најновиот век од историјата им го препуштам на колегите кои се занимаваат со соодветната научна проблематика.

Summary

Toni Filiposki, PhD

BALKAN MEDIEVAL ETHNICITY AND CONTEMPORARY SCIENCE

Medieval Balkan ethnonyms (Bulgarians, Serbs, Slavs, Albanians, Vlachs, Turks, etc.) need to be interpreted in modern science according to their socio-political context and specific chronology. In the traditional Balkan historiographies, this was not done or was done tendentiously so-called "modern projecting" of the medieval past. To avoid this it is necessary to use an appropriate so-called *medieval*

ethnic discourse or ethnicity perception in the interpretation of medieval sources/ethnonyms. Recently, there has been significant progress in science especially in the methodologically correct interpretation of medieval ethnonyms. In the text we especially dwell on the interpretation of the ethnonym "Bulgarians", which from its appearance in the VII century until today, has gone through various meanings and contents (ethnic, political, administrative, etc.).

Литература

- ANDERSON, M. *States nad Nationalism in Europe since 1945*, London 2000.
- ERIKSEN TOMAS, H. *Etnicitet i Nacionalizam*, Beograd 2004.
- ETHNIC CONSTRUCTS IN ANTIQUITY: The Role of Power and Tradition* (eds. T. Derks-N. Roymans), Amsterdam 2009.
- ETNOGENEZA HRVATA* (Radovi znanstvenog skupa, Filozofski fakultet-Zagreb, sjećanj1989, ur. N. Budak), Zagreb 1995.
- FILIPOSKI, T. Der Ohrider Župan Andrea Gropa, *Südost-Forschungen* (Herg: U. Brunnbauer-K. Clewing), 69/70 (2010/2011), München 2012.
- FINE, JR. J.V.A, *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, Ann Arbor-Michigan 2006.
- FROST, C. *Morality and Nationalism*, London 2006.
- GANS, C. *The Limits of Nationalism*, Cambridge 2003.
- GEARY, P. *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*, Princeton/New York 2002.
- GRAFENAUER, B. Pitanje srednjovekovne etničke strukture prostora jugoslovenskih naroda i njenog razvoja, *Jugoslovenski istorijski časopis*, 1-2, Beograd 1966.
- GRAFENAUER, B. Srednjovekovna etnička struktura prostora jugoslovenskih naroda i odnos između osnovnih etničkih jezgra kasnijih naroda, *Jugoslovenski istorijski časopis*, XXIII/1-2, Beograd 1988.
- HALSALL, G. *Barbarian Migrations and the Roman West, 376-568*, Cambridge 2007.
- KALDELLIS, A. Ethnicity na Clothing in Byzantium, Identity and Other in Byzantium (*Papers from the Fourth International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, ed. K. Durak-I. Jevtić, Istanbul, 13-15 June 2016), Istanbul 2019.
- KALDELLIS, A. *Hellenism in Byzantium: The Transformation of Greek Identity and the Reception of the Classical Traditions*, Cambridge 2007.
- KALDELLIS, A. *Romanland: Ethnicity and Empire in Byzantium*, Cambridge 2019; *Identity and Other in Byzantium* (*Papers from the Fourth International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, ed. K. Durak-I. Jevtić, Istanbul, 13-15 June 2016), Istanbul 2019.

- KALDELLIS, A. *The Byzantine Republic: People and Power in New Rome*, Cambridge 2015.
- KALDELLIS, A. The Social Scope of Roman Identity in Byzantium: An Evidence-Based Approach, *BYZANTINA SYMMEIKTA*, 27, Athens 2017.
- КОДЕР, Ј. *Византискиот животен простор-Историско-географски приказ на средновековната византиска држава во источниот Медитеран*, Скопје 2015.
- ЌИРКОВИЌ, С. Удео средњега века у формирању етничке карте Балкана, *Работници, војници, духовници: Друштва срењовековног Балкана* /пр. В. Бокић/, Београд 1997.
- LOSLEY, J. *Imagining Communities: Medieval and Modern, Concepts of National Identity in the Middle Ages*, Leeds 1995.
- MAKSIMOVIĆ, Lj. *Η εθνογένεση των Σέρβων στον Μεσαίωνα*, Αθήνα 1994; Idem, Значење речи Грк и Јелин у српским средњовековним изворима, *Зборник радова Византолошког института* 38 (2000).
- MARX W.A., *Faith in Nation. Exclusionary Origins of Nationalism*, Oxford 2003.
- MCCRONE, D. *The Sociology of Nationalism*, London 1998.
- PAGE, G. *Being Byzantine: Greek Identity before the Ottomans*, Cambridge 2008.
- PANOV B. M., The Blinded State – Historiographic Debates about Samuel Cometopoulos and His State (10th – 11th Century), Brill 2019.
- POHL, W. Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies, *Archaeologia Polona*, 29 (1991)
- POHL, W. Ethnicity, Theory and Tradition: A Response, *On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the early Middle Ages* (ed. A. Gillet), Studies in the Early Middle Ages, 4, Turnhout 2002.
- PURI, J. *Encountering Nationalism*, Oxford 2004.
- REGNA AND GENTES: The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World* (eds. H. W. Goetz, J. Jarnut and W. Pohl), Leiden-Boston 2003.
- SCHMITT O.J., 'Mysians, Macedonians, Dardanians' – Some Remarks on Late Medieval Ethnonyms in the Central Balkans, *Македонскиот идентитет низ историјата*, Скопје 2010.
- SEARLE-WHITE, J. *The Psychology of Nationalism*, New York 2001.
- SMITH, A.D. *National Identities: Modern and medieval? Concepts of National Identity in the Middle Ages*, Leeds 1995.
- SMITH, D.A., *Nationalism and Modernism*, London 1998.
- SPENCER, P. - Wollman, H. *Nationalism: A Critical Introduction*, London 2002.
- СТЕФΟΣКА, И. За некои методолошки проблеми при проучувањето на Самоиловото Царство, *1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил* (Зборник на материјали од свечениот собир и тркалезната масапо повод одбележувањето на 1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил /ред. Ц. Грозданов - М. Бошкоски/, МАНУ, 6 ноември 2014 г.), Скопје 2018.

- СТОЈКОВ С., Царство, етницитет, наследства, интерпретации, *1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил* (Зборник на материјали од свечениот собир и тркалезната маса по повод одбележувањето на 1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил /ред. Ц. Грозданов - М. Бошкоски/, МАНУ, 6 ноември 2014 г.), Скопје 2018.
- STOURAITIS, I. Byzantine Romanness: From Geopolitical to Ethnic Conceptions, *Transformations of Romanness in the Early Middle Ages: Early Medieval Regions and Identities* (W. Pohl / Cl. Gantner / C. Grifoni / M. Pollheimer /eds./), (Millennium Studies 71), Berlin, 2018.
- STOURAITIS, I. Reinventing Roman Ethnicity in High and Late Byzantium, *Comparative Studies on Medieval Europe*, Vienna 2017.
- STOURAITIS, I. Roman Identity in Byzantium: A Critical Approach, *Byzantinische Zeitschrift*, 107/1, München 2014.

ПРОФ. Д-Р НИКОЛА ЖЕЖОВ

ИСТОРИСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО НАСТАВНИТЕ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ ВО НР/СР МАКЕДОНИЈА

Изградбата на современите нации и држави во XIX век на тлото на европскиот континент се засновуваше, меѓу другите фактори и врз образовниот систем на сите нивоа: основно, средно и високо образование. Создавањето на Македонија како федерална држава во југословенската федерација се случи по многубројни премрежија и децениски борби на македонскиот народ што на крајот резултираа со решавањето на македонското прашање на еден дел од етно-географската територија на Македонија. Федералната македонска држава уште во 1944 година се најде исправена пред бројни тешкотии при постепеното создавање на нејзините институции кои требаше да бидат основата на нејзината државност. Една од првите задачи на македонските власти беше изградбата на македонски образовен систем. Во услови на многу мал број луѓе со соодветно образование и голем степен на неписменост во првите повоени години, тоа претставувало извонредно тежок процес. Со почетокот на работата на првите основни училишта, меѓу првите предмети како база на основното образование се наметнал предметот историја. Потребата од институционализирана меморија и зацврстувањето на македонскиот национален идентитет биле главните задачи кои требало да бидат основниот фундамент на наставните планови по историја во сите нивоа на образованието. За прв пат во својата историја, македонскиот народ имал можност, сам да ги потполнува, остварува и одредува содржините од историското образование, онака како што самиот ги доживувал и ги чувствувал. За ваквиот сложен процес биле потребни кадри кои брзо требало да се оспособат и профилираат. За тоа дека предметот историја имал огромно значење во првите учебни години покажува и донесениот привремен наставен план од страна на Поверенството за просвета на АСНОМ кој бил донесен уште во учебната 1944/45 година и сог-

ласно него предметот историја се воведува уште во III и IV одделение и тоа со фонд од 2 односно 3 часа.¹

Меѓу главните цели на предметната програма по историја поради фактот од постоењето на заедничката југословенска федерација, меѓу другото биле и тие „да се запознаат учениците со историското минато на нашите народи и нашата татковина Југославија, да се развие кај нив љубов и преданост кон татковината и нејзините народи“.² Секако, ваквата цел имала големи идеолошки примеси на тогашниот систем и промовирање на идејата за заеднички живот во тогашна Југославија. Во наставниот план за III одделение од вкупно 10 тематски целини, три теми се однесувале за македонската историја од кои посебно делот „Самоил – Македонската држава за неговото време“.³ Без да навлегуваме во исправноста или научната издржаност на насловот, можеме да заклучиме дека федералните македонски власти со сигурност имале дозвола од централната просветна југословенска власт да го употребуваат терминот „Македонска држава“. Веќе во IV одделение од вкупно 16 тематски поглавја, 6 биле исклучиво на теми од македонската историја. Македонските ученици во основно училиште непречено можеле да ги изучуваат темите: „Богомилството во Македонија и надвор од неа, Македонија после Самоила, Волкашин и Крали Марко, Македонската револуционерна организација ВМРО, Гоце Делчев и Илинденското востание и Балканската војна“, како што буквално стои во наставниот план.⁴ Во петто и шесто одделение според овој наставен план се изучувала историја по периоди и тоа, во петто одделение: историја - стар век и во шесто одделение: историја - среден и нов век. Во седмо одделение се изучувала историја на Македонија во врска со соседните народи. Бидејќи не постоеле учебници, за овие предмети учителите се насочувале да го следат весникот „Нова Македонија“, во кои требало да има текстови кои ќе одговараат на наставните содржини додека не се напишат учебници.⁵

Поради недостатокот на наставен кадар по предметот историја, голема улога во образувањето наставници имал т.н. Едногодишен курс за предава-

¹ Министерство за народна просвета на федерална Република Македонија, Привремен наставен план и програма за народни основни училишта во Македонија, Скопје, 1946, 4.

² Ibidem, 14.

³ Ibid., 15.

⁴ Ibid., 15/16.

⁵ Игор Јуруков, Историското образование во Народна/Социјалистичка Република Македонија (1944- 1991), Скопје, Скопје, 2020, 55.

вачи во нижите класови на гимназиите што започнал со работа во Скопје во ноември 1945 година. Во обуката на новиот наставен кадар по историја и географија учествувале познатите професори: Љубен Лапе, Димче Стојанов-Мире, Илија Панов, Љубо Петровиќ, Тодор Кондев и Павле Даскалов.⁶ Во текот на стручната надградба на учителите и наставниците по историја во овој период покрај научниот и образовниот дел, значајно влијание имала и идејната компонента поради социјалистичкото општествено уредување што била задолжителен елемент при профилирањето на кадрите. Така стручната надградба на учителите и наставниците по историја го опфаќала воспитното значење на историјата во основните училишта, научното толкување на историјата односно историскиот материјализам како и методските принципи на наставата по историја.⁷ Ако критички се анализира овој прв период во федерална Македонија од 1944 до 1950 година може да се заклучи дека и покрај извесните слабости поврзани со недостатокот на наставен кадар и идеолошкиот момент, историското образование се етаблирало како основен предмет во основните училишта поради фактот што македонските деца за прв пат добиле можност да следат и изучуваат македонска историја, според програми и планови на македонската држава. Во однос на содржините по предметот историја може забележливо да се воочи дека се изоставени периодите на античка Македонија како и историјата на Македонија во меѓувоениот период.

Во однос на наставните планови и програми по историја за средните училишта во учебната 1948/49 година главен акцент на содржините била периодизацијата на историјата при што учениците обработувале голем број на тематски целини од светската, балканска, европската и југословенската историја, но и тематски историски целини поврзани со идеолошки моменти како: Октомвриската револуција во Русија 1917 година и особено историјатот на Народно ослободителната војна на сите народи на Југославија. Националната историја на Македонија била многу слабо застапена со една забелешка дека за прв пат се изучувале и содржини од историјата на античка Македонија. Овој дел од историјата бил застапен со следните содржини:

„Грција под власта на Македонија: воздигнувањето на Македонија, Воените реформи на Филип, Херонеја, Коринтски состанок, Освојувањата на

⁶ Војо Кушевски, 40 години од формирањето и работата на едногодишниот курс за предавачи во нижите класови на гимназиите (1945/1946), „Историја“ број 2, Скопје, 1986, 359.

⁷ Програма за стручната изградба на учителите во текот на учебната 1948-49 година, (Теми, тезиси и литература), 5.

Александар Велики и неговата личност, Неговите освојувачки планови, Големите успеси, Ис, Египет, Гавгамела, Поход на Средна Азија и Индија, Смртта на Александар, Нови држави...“⁸

Наставните планови и програми по историја од 50-тите години исто така ја промовирале „марксистичката“ компонента од образованието на учениците кои се воспитувале во комунистички дух, додека квалитетот на содржините по предметот историја се наоѓале во втор план и во главно опфаќале содржини од заедничката историја на народите и народностите на Југославија. Врз таквиот тип на програми пресудно влијание имал и судирот на Југославија со СССР при што посебниот југословенски модел на социјалистичко општествено уредување се содржел и во тематските целини по предметот историја и во основното и во средното образование. Така според наставниот план на министерството за просвета од учебната 1952/53 година најголем дел од тематските целини се однесувале на проучување на светската и југословенската историја, додека најмалку часови и целини ја прикажувале македонската историја. Од V до VIII одделение, фондот на часови од македонска историја се движел од 4 до 12 часови во текот на учебната година.⁹ Тоа претставувал минимален фонд на часови и може да се заклучи дека во овој период од историјата на федерална Македонија, македонските ученици добивале скромни знаења од македонската историја, што била испланирана тенденција на просветните југословенски власти. Од другата страна, главната придобивка за учениците бил фактот од слободното потенцирање и изразување на македонскиот национален идентитет низ програмите и плановите по предметот историја.

Кон крајот на 50-тите години ваквата тенденција на голем број содржини од светска историја, за сметка на македонската национална историја постепено спласнала. Во учебниците по историја особено за основно училиште согласно наставните планови сè повеќе се воведувале содржините од македонска национална историја, чиј што опсег опфаќал временски радиус од историјата на Старите Словени до крајот на Втората светска војна и влегувањето на Македонија во рамките на југословенската федерација. Во делот од тематските целини каде имаме наставна единица за старите жители на Балканот пред доаѓањето на Словените, се споменуваат Илири, Траки, Грци, но

⁸ Наставен план и програм за средните школи во Македонија, Скопје, 1947/48, 61.

⁹ Игор Јуруков, Историското образование во Народна/Социјалистичка Република Македонија (1944- 1991), Скопје, Скопје, 2020, 61/62.

не и антички Македонци.¹⁰ Ваквите содржини имале за цел да ја промовираат тезата за словенското потекло на Македонците и програмите и плановите по историја дури и избегнувале да ги споменат античките Македонци како евентуален дел од етногенезата на македонскиот народ. Од друга страна, наставните единици за средновековна Македонија постојано потенцирале дека Светите Кирил и Методиј, Св. Климент и Св. Наум се македонски просветители, додека Самоиловото царство е нарекувано „Првата македонска држава“.¹¹ Покрај неколкуте тематски целини за историјата на југословенските народи, учебникот за 4-то одделение обработувал содржини и од историјатот на македонското револуционерно движење каде учениците се запознавале со македонската организација ВМРО, но и најпознатите македонски револуционери Гоце Делчев, Никола Карев, Јане Сандански, а се изучувале содржини и од НОВ на југословенските народи и народности.¹²

Во 60-тите години има извесни промени во наставните планови и програми по историја кои давале малку поголема предност на содржини од македонска национална историја. За да се донесат новите наставни програми во овој период се воделе долги дискусии помеѓу вработените професори на Институтот за историја при Филозофскиот факултет во Скопје како и управата на Здружението на историчарите на СР Македонија.¹³ Реализацијата на наставните содржини, посебно во основните училишта, наидувала на големи тешкотии особено заради недостатокот на соодветно квалификуван наставен кадар и фактот што како помагало на часовите по историја се користел само учебникот по историја. Согласно наставниот план за учебната 1960 година, предметот историја во средните стручни училишта во I и II година се изучувал со по два часа неделно. Во економските училишта фондот на часови се зголемил од 2 на 3 часа неделно, земјоделските училишта имале 3 часа неделно, додека историјата како предмет била исклучена од наставните планови во техничките училишта.¹⁴

Сепак во овие почетни години на 60-тите главниот проблем со кој се соочувало историското образование во Македонија било немањето на соодве-

¹⁰ Јордан Димески, Историја за IV одделение, Скопје, 1959, 7/8.

¹¹ Ibidem, 16-23.

¹² Ibid., 47- 82.

¹³ Т. Панговски, Осврт врз некои прашања од наставата по историја, „Историја“, број 1, год. I, Скопје, 1965, 77.

¹⁴ Ibidem, 78.

тен наставен кадар кој имал завршено и дипломирано на Институтот за историја на Филозофскиот факултет во Скопје. Така според податоците за таа проблематика, во охридската околија биле вработени само двајца дипломирани професори на Филозофскиот факултет во Скопје, 5 наставници биле со Висока педагошка школа, а 33 наставници имале завршено само средно образование, додека во Тетовско од вкупно 56 наставници по историја, само 7 биле со соодветно образование.¹⁵ И успехот на учениците по предметот историја бил прилично слаб и се движел од 2,40 до 3 со тенденција голем дел од наставниците да им доделуваат преодни оценки на учениците, иако тоа не го заслужувале според нивните знаења.¹⁶ Но и учениците имале своја историја за ваквиот развој на настаните и анкетите од тоа време, какви и да биле покажувале дека наставата не ги задоволува „заради наставниците и нивното неправилно оценување полно со навреди и грубости“ или констатацијата „некои професори не даваат темелно знаење, а кога испитуваат бараат повеќе отколку што дале“ како и тоа дека „некои професори не водат сметка за расположението на ученикот со кое дошол од дома“, но и тоа дека „некои професори на час доаѓаат налутени од некоја нивна приватна работа, а лутината ја истураат на учениците“.¹⁷ Овие оценки на учениците во анкетите за нивните наставници по историја биле прилично храбри за овој временски период и укажувале на тоа дека постоеле повеќеслојни проблеми во историското образование во текот на 60-тите години.

Кај дел од наставниците по историја при реализацијата на наставните планови и содржини постоела тенденција да го претстават југословенскиот модел на социјализам во некоја идеална форма како да „нема пречки и тешкотии и да го достигнал своето апсолутно ниво на совршенство“.¹⁸ Во целосната успешна реализација на наставните планови и содржини по историја како прилично голем проблем се посочувал и недостатокот на учебници и историски читанки при што делумно таквиот недостаток се решавал и со пишување на учебни помагала од автори од останатите југословенски републики.¹⁹

¹⁵ Ibid., 80.

¹⁶ Ibid., 80.

¹⁷ К. Делиниколов, Кон проблемот за оценувањето на учениците во наставата по историја, „Историја“, год.IV, број 1, Скопје, 1968, 127.

¹⁸ Т.Панговски, Осврт врз некои прашања од наставата по историја, „Историја“, број 1, год. I, Скопје, 1965, 81.

¹⁹ Ibidem, 82/83.

Во однос на наставните програми и планови се случиле извесни подобрувања од средината на 60-тите години кога одредени слабости биле надминати и решени на начин кој бил задоволителен во тој временски период. Според наставниот план за учебната 1966 година, предметот историја се изучувал во VI, VII и VIII одделение со два часа неделно. Во поглед на наставата по историјата во наставната програма по историја биле поставени јасни задачи помалку обременети со идеологија и политика во однос на претходните програми. Според наставната програма задачите на наставата по историја се дефинирале во следните точки:

1. да ги запознае учениците со основните епохи на историскиот развој на човештвото;
2. да формира кај учениците сознание за постојан развој на човештвото општество, за неговото постепено, но незадржливо движење од пониски кон повисоки форми на општествено-економскиот живот, за постојана борба на човекот за подобар живот;
3. да ги запознае учениците со најзначајните страници од историјата на „нашите народи“ и нивната борба за слобода, а особено со нашата понова историја, Народноослободителната војна, изградбата на социјализмот и да придонесе за развивањето на „југословенскиот социјалистички патриотизам“ и интернационалното воспитување на учениците.

За разлика од целите дадени во претходните програми по историја, во задачите на оваа наставна програма нема повикување на омраза кон неистомислениците и народните непријатели, туку се истакнуваат постојаните промени во историјата, борбата на народите за слобода, народноослободителната борба и интернационализмот. Што се однесува до идеологизацијата неа повторно ја имало преку социјалистичките придобивки и изградбата на социјализмот, но таа била во определени рамки. Во VI одделение постоеле само 4 задачи од македонската историја, додека 34 се од светската и 16 од југословенската историја. Во VII одделение од 70 набројани задачи: 22 се однесувале на светската, 33 на југословенската и 15 на македонската историја. Во VIII одделение од вкупниот број на задачи-92, предвидени се 54 за светската, 37 за југословенската и само една за македонската историја.²⁰

²⁰ Игор Јуруков, Историското образование во Народна/Социјалистичка Република Македонија...cit., 63/64.

Но и покрај ваквата образовна политика во однос на предметот историја, доцните 60-ти години покажале одредени проблеми во однос на ориентираниоста на учениците и нивниот афинитет кон одредени содржини по историја за сметка на други, што тогашните просветни власти го дефинирале како некаква аномалија. Таквата „аномалија“ се покажала при анализата на резултатите од анкетата по повод завршните испити по историја во гимназиите во НР Македонија што била направена во средината на 60-тите години. Од 26 гимназии при оваа анализа, прегледани биле 75 теми по предметот историја и се дошло до следните резултати: 56 теми биле со национална историја, 19 теми од општа историја, 4 теми од македонска средновековна историја, 25 теми од „наша историја“ на 19 и 20 век, 20 теми од НОБ, 4 теми од историјата на работничкото движење и 3 теми од современата историја.²¹ Ваквата анализа веројатно ги алармирала просветните власти во Македонија од причина што таа покажала дека учениците во гимназиите одбирале многу малку теми од историјата на работничкото движење што била исполнета со идеолошки содржини, додека поголем интерес покажувале кон изборот на теми од национална историја. Ако се земе предвид дека се работи за ученици на возраст од 15 до 18 години, тогаш алармот бил уште посилен и покажувал дека македонските ученици не ја сакаат идеологизираната историја, често и неразбирлива за нивната возраст. Како пример за силно идеологизирана историја може да послужи примерот што согласно наставниот план по историја за средните училишта во учебната 1969 година била предвидена наставна единица под наслов „Научен социјализам“ што е тема која речиси и да нема никаква врска со историјата како наука, туку е поврзана со предметот марксизам. Во рамките на самата наставна единица „Научен социјализам“, учениците морале да изучуваат и толкуваат термини како „буржуи и пролетери“, „капитал“, „средства за производство“, „утописки социјализам“ а морале да покажат и проширени знаења за значењето на книгата „Комунистички манифест“, како и за пишаните дела на Хегел, Маркс, Енгелс и Ленин.²² Прашање е колку можеле учениците на оваа возраст да научат една ваква тешка методска единица, преполна со идеологија, што создавало дополнителна одбојност кон

²¹ Т. Панговски, Завршните испити по историја во гимназиите, списание „Историја“, Скопје, 1966, бр.1 и 2, 132.

²² Види поопширно: Љ. Стаматоска, Научниот социјализам, „Историја“, год.V, број 1, Скопје, 1969, 159-164.

предметот историја кој во ваква ситуација повеќе наликувал на марксизам и самоуправување.

Во 1972 година Републичкиот завод за унапредување на школството на СР Македонија ја предложил, а Републичкиот педагошки совет ја усвоил и објавил „Општата програмска структура со наставниот план и програмите за основните училишта во СР Македонија“. Наставниот план и програмите произлегувале од постојаниот развиток на општеството и на образованието како негов значаен дел. Наставните планови и програми биле прилагодени на новото самоуправно социјалистичко општество, кое барало формирање на „многустрана, слободоумна и хумана личност, способна да ги остварува своите функции во сложените услови на животот и на работата.“ Секако, ваквата констатација имала многу примеси на комунистичката идеолошка рамка која сеуште имала доминантна улога во наставните содржини по историја. За разлика од наставниот план од 1966 година кој што содржел само конкретни задачи, овој наставен план и програмите содржеле и цели и задачи. Во општите цели веднаш се воочува дека како и претходните, и наставната програма од 1972 година е обременета со идеологија. Меѓу другото во целите на програмата се забележувале усвојување на знаењата за марксизмот и неговиот научен поглед на светот, развитокот на тогашното социјалистичко општество, воспитувањето во духот на братството и единството на народите и народностите на Југославија и слични формулации. Поточно, историјата како наставен предмет во наставниот план од 1972 година е застапена во четири учебни години (од V до VIII одделение) со 1 час неделно во V одделение и 2 часа неделно од VI до VIII одделение.²³ Ако внимателно се погледне соодносот на содржините по историја може да се види дека единствено во шесто одделение македонската историја се проучувала со поголем фонд на часови во споредба со југословенската и светската историја.²⁴ Ако како пример се погледне тестот по историја за V одделение од 1979 година ќе се види колку малку внимание се посветува на македонската историја. Според предвидената наставна програма при тестирањето на учениците во ова одделение од основното училиште од вкупно 27 прашања, од уводниот дел на учебникот имало 4 прашања, за делот „Праисторија“ 2 прашања, за темата „Старите источни народи“

²³ Игор Јуруков, Историското образование во Народна/Социјалистичка Република Македонија...cit., 65.

²⁴ Ibidem, 67.

4 прашања, 5 прашања за темата „Стара Грција“, од темата „Старата македонска држава“ 2 прашања, од темата „Стариот Рим“ 5 прашања и 5 прашања од општ карактер.²⁵ Од ваквиот распоред на прашањата по теми се доаѓа до заклучокот дека за просветните власти поважно било македонските ученици да знаат за Стара Грција отколку за Старата македонска држава, иако според тогашните тврдења на македонската историска наука, се наоѓале малку историски врски на современата македонска нација со Македонците од Античка Македонија. Несфатливо е и во услови на еднопартиски систем и комунистичка идеологија како може предметот историја толку малку внимание да посветува на содржините од македонска историја, па макар тоа била и историја на Античките Македонци за кои поголем дел од македонската историографија под влијание на политиката, тврдела дека немаат никаква врска со словенските корени на македонскиот народ. Таквиот однос кон предметната програма по историја во основното образование го направил овој предмет еден од најнеатрактивните и сувопарни предмети кој не бил воопшто омилен кај македонските ученици.

Во тие 70-ти години, не само во поранешните југословенски републики, туку и во СР Македонија, историјата како наука или задолжителен училиштен предмет сè повеќе добивала второстепено значење или како наеднаш да започнал процес на нејзина маргинализација. Владејачката марксистичко-комунистичка идеологија заземала сè повеќе место на историските страници и различните теории на Маркс, Ленин, Енгелс во историските лекции ги заменувае фактографските податоци и реалните историски личности. Според комунистичката идеологија во државата, историчарот-професор најпрвин требало да биде познавач на марксизмот и да познава и да ги пренесува на ученикот неговите идеолошки основи, а дури потоа да биде добар познавач на историската фактографија. Особено идеолошко значење во наставните планови и содржини имале темите од НОВ за која наставниците по историја морале да им потенцираат на учениците дека тоа не било обично востание и дека немало обичен востанички „туку револуционерен чин“.²⁶ Сеуште историјатот на НОВ и „Социјалистичката револуција“ заземал централно

²⁵ Тодор Трајановски, Наставата по историја во V одделение, гледана низ анализа од извршено тестирање, „Историја“, год.XV, број 1, Скопје, 1979, 203.

²⁶ Војо Кушевски, Осврт врз идејно-воспитната страна на одделни наставни содржини од историјата на ослободителната војна и револуцијата (На примерот на Востаничката 1941 година), „Историја“, год.X, број 2, Скопје, 1974, 459.

место во наставните планови по историја што создавало „заситеност“ кај учениците од овие наставни теми. Слабостите во историското образование доаѓале сè повеќе до израз, а критиките за тоа отворено се изнесувале во јавноста. Некои тогашни историчари во средните и доцни 70-ти години тој процес го дефинирале како некаков „замор од историјата“, додека некои сатиричари отишле критички со уште два чекора понапред и многу храбро пишувале дека „историјата не сака повеќе да биде учителка на животот, бидејќи учителите се слабо платени“ или пак за тоа време револуционерната сатирична реченица:

„Историјата ни беше учителка на животот. Тогаш дојдоа некои манијаци и ја силуваа нашата учителка“.²⁷

Во текот на 80-тите години, по смртта на доживотниот претседател на СФР Југославија, Јосип Броз Тито, кризата во целата држава се рефлектирала и во рамките на образованието, во овој случај историското образование. Првите години по смртта на Тито, наставните планови и содржини по историја биле исполнети со теми кои постхумно ја величеле улогата на доживотниот југословенски претседател и имале за задача да градат силен култ кон неговата личност. Наставниците по историја, особено во основните училишта биле задолжени да зборуваат за „ликот и делото“ на Јосип Броз Тито, дури и при реализацијата на оние наставни единици каде тоа не било тема на обработка. Култот на личноста на Тито преку историското образование веројатно била последната алатка да се спречи предвидливиот распад на СФР Југославија и југословенските власти во тој поглед се обидуваа да ја инструментализираат токму историската наука за да се спречи дисолуцијата на југословенската федерација. Според наставните планови по историја „титовите мисли, зборовите или оценките, освен тоа, можат многу силно да ги мотивираат учениците за посестрано, подлабоко и поангажирано задлабочување во проблемите на класните борби, на работничкото движење, на НОВ и револуцијата, па и за таа цел можат и треба да се користат фрагментите од Титовите дела“.²⁸ Но, сепак ниту ваквите напори на просветните власти и во СР Македонија не успеале да им го доближат „ликот и делото“ на Тито на помладите генерации во

²⁷ Лазар Ракиќ, Местото и улогата на наставата по историја во реформираното училиште, „Историја“, број 2, Скопје, 1983, 331.

²⁸ Ѓерѓ Гал, Титовото дело во наставата по историја, „Историја“, год. XVIII, број 1-2, Скопје, 1982, 184.

основните училишта од причина што токму тие содржини по предметот историја биле најнеразбирливи затоа што повеќе содржеле марксистичка идеологија и несфатливи поими за учениците, отколку историски настани и личности.

И доцните 80-ти не донеле некоја значајна промена во однос на предметните планови и содржини по историја. Главната карактеристика на предметните програми по историја во основното образование во СР Македонија и понатаму останувала силната идеологизација, со многу малку методски единици посветени на националната историја, иако во државата се поизвесни станувале тенденциите за распаѓање на Југославија. Само како илустрација нека послужи податокот дека од вкупниот годишен фонд на часови по предметот историја во училиштата во СР Македонија во 1981 година, 25 проценти припаѓале на теми од историјата на македонскиот народ.²⁹ Тоа е поразителен факт за знаењата на македонските ученици на тема македонска историја и голема празнина во нивните знаења. Уште полоша била состојбата со средното образование кое во овој период поминувало низ една реформа што предвидувала воведување на т.н. насочено образование. По спроведувањето на овој процес, предметот историја во наставните програми бил предвиден како базичен предмет во средните училишта само во првите две години, додека во трета и четврта година добил карактер на факултативен предмет, додека на некои насоки и струки бил целосно изоставен од наставните содржини. И таму каде што предметот бил застапен, фондот на часови бил најчесто по два часа неделно, при што содржините по македонска историја биле минимални.³⁰

Ваквите процеси и во самото историско образование како да го најавувале и залезот на заедничката југословенска федерација која како еден од столбовите на својата идеологија ја гледала токму историската наука и наставните содржини по историја, направени според заедничката девиза и политика на братство и единство на народите на сите поранешни југословенски републики. За македонски рамки, ако се направи една концизна анализа може да се заклучи дека историското образование иако имало одредени аномалии карактеристични на социјалистичкото општествено уредување, сепак

²⁹ Игор Јуруков, *Историското образование во Народна/Социјалистичка Република Македонија...cit.*, 69.

³⁰ Лазар Ракиќ, *Местото и улогата на наставата по историја во реформираното училиште, „Историја“, број 2, Скопје, 1983, 336.*

имало и повеќе добри страни кои создадоа солидна основа да се трасира добар пат за развојот на историското образование во независна Република Македонија. Ако се исклучи на страна идеолошкиот момент кој едноставно морал да биде присутен во предметните програми, историското образование во НР/СР Македонија сепак може да се заклучи дека во периодот од скоро 4 децении, одело во нагорна линија. Наставните содржини по предметот историја во основните и средните училишта станале главниот столб за одбрана на македонскиот народ од посегавата на соседните балкански држави и нивната асимилаторска и негаторска политика кон Македонија. Македонските ученици се здобија со сосема солидни знаења кои можеле да ги користат како аргумент во докажувањето на посебниот национален карактер на македонскиот народ и неговата различност од останатите балкански народи. Еден дел од тие ученици, своето историско образование го продолжиле и на Институтот за историја на Филозофскиот факултет во Скопје и од нив произлегле десетици универзитетски професори кои станале темелот на македонската историска наука и македонска историографија.

Причинско-последичните врски помеѓу Институтот за историја на Филозофскиот факултет во Скопје и основните и средните училишта се нераскинливи. Институтот образува кадри, професори по историја кои во основните и средните училишта треба да им дадат солидни знаења на учениците од кои еден дел се запишуваат и студираат на самиот институт за историја, а од нив, во обратен правец повторно треба да се создадат добро профилирани професори по историја кои треба да ги возвратат своите знаења во основните и средните училишта. Таквата врска е темелот и вистинскиот пат за продолжувањето на континуитетот на историското образование и денеска во Република Македонија.

Дали навистина тој пат е добро трасиран или се отиде во некој друг правец? Само генерациите после нас ќе можат најобјективно да одговорат на ова прашање.

Summary

Nikola Zezov, PhD

THE CURRICULA OF THE HISTORY EDUCATION IN PR/SR MACEDONIA

This article contains the curricula and programs of the historical education from the People's Republic/ Socialist Republic of Macedonia in the frames of Yugoslavian federation from 1944 to 1991. This curricula's are scientific evidence for the existing and continuity of the Macedonian nation with all the attributes: Macedonian language, Macedonian history, Macedonian cultural heritage. The federal Macedonian Republic in SFR Yugoslavia has the opportunity to develop the independent curricula's and separate Macedonian historiography and to allow Macedonian students to learn about the ethnogenesis of Macedonians and the fact that they have separate history, different from the other Balkan countries.

Литература

- ГАЛ, ЃЕРЃ, Титовото дело во наставата по историја, „Историја“, год.XVIII, број 1-2, Скопје, 1982.
- ДЕЛИНИКОЛОВ, К., Кон проблемот за оценувањето на учениците во наставата по историја, „Историја“, год.IV, број 1, Скопје, 1968.
- ДИМЕСКИ, ЈОРДАН, Историја за IV одделение, Скопје, 1959, 7/8.
- ЈУРУКОВ, ИГОР, Историското образование во Народна/Социјалистичка Република Македонија (1944-1991), Скопје, Скопје, 2020.
- КУШЕВСКИ, ВОЈО, 40 години од формирањето и работата на едногодишниот курс за предавачи во нижите класови на гимназиите (1945/1946), „Историја“ број 2, Скопје, 1986.
- КУШЕВСКИ, ВОЈО, Осврт врз идејно- воспитната страна на одделни наставни содржини од историјата на ослободителната војна и револуцијата (На примерот на Востаничката 1941 година), „Историја“, год.X, број 2, Скопје, 1974.
- МИНИСТЕРСТВО ЗА НАРОДНА ПРОСВЕТА на федерална Република Македонија, Привремен наставен план и програма за народни основни училишта во Македонија, Скопје, 1946.
- НАСТАВЕН ПЛАН и програм за средните школи во Македонија, Скопје, 1947/48.
- ПАНГОВСКИ, Т., Завршните испити по историја во гимназиите, списание „Историја“, Скопје, 1966, бр.1 и 2.
- ПАНГОВСКИ, Т., Осврт врз некои прашања од наставата по историја, „Историја“, број 1, год. I, Скопје, 1965.

ПРОГРАМА ЗА СТРУЧНАТА ИЗГРАДБА на учителите во текот на учебната 1948-49 година,
(Теми, тезиси и литература).

РАКИЌ, ЛАЗАР, Местото и улогата на наставата по историја во реформираното училиште, „Историја“, број 2, Скопје, 1983.

СТАМАТОСКА, Љ., Научниот социјализам, „Историја“, год.V, број 1, Скопје, 1969.

ТРАЈАНОВСКИ, ТОДОР, Наставата по историја во V одделение, гледана низ анализа од извршено тестирање, „Историја“, год.XV, број 1, Скопје, 1979.

ПРОФ. Д-Р МИХАЈЛО МИНОСКИ

МАКЕДОНСКАТА ИСТОРИСКА НАУКА И ПОЛИТИКАТА
ВО ТРИТЕ ДЕЦЕНИИ ДРЖАВНА НЕЗАВИСНОСТ
НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во 1990 година, по дефинитивниот распад на Југословенската Федерација, СР Македонија го употреби своето суверено право за легално мирно одделување од Југословенската Федерација. Со Уставот на НР Македонија¹ за пристапувањето и осамостојување од заедничката држава. СР Македонија прогласи државна самостојност и воведе повеќепартиски парламентарен политички систем.

Државна самостојност беше прогласена без национална стратегија на суверената Република Македонија за меѓународно признавање на државна независност, членство во Организацијата на Обединетите Нации и за нејзино позиционирање во меѓународните односи на Балканот и Европа. Потребата за донесување на таков стратешки документ беше констатирана во Собранието на седницата од 7 јануари 1991 година при расправата за текстот на Декларацијата за сувереност на Република Македонија, поднесен од пратеничката група на партијата ВМРО – ДПМНЕ. Истата пратеничка група на седницата предложи да се донесе Платформа за иднината на земјата. Но, беше заземен став за тоа да се дебатира на посебна седница.² Таа седница на Собранието не беше одржана. Претседателот на Собранието очигледно не сметаше, како и претседателот на државата, за потребно да се донесе долгорочна државна стратегија битна и за надворешнополитичките односи на Република Македонија. Не беше донесен и посебен документ за надворешната политика во тој историски пресуден момент за иднината на Република Македонија и на македонскиот народ. За тоа не беа ангажирани компетентни кадри од редот на македонските дипломати (авторитети и со меѓународно реноме³) и од науче-

¹ Устав на Народна Република Македонија Службен весник , 1, 1947 година.

² Михајло Миноски, Македонија и Бугарија, историски соочувања, Скопје, 2008, 264.

³ Како Лазар Мојсов кој беше и претседавач на Генералното собрание на Обединетите нации.

ните кадри, познавачи на меѓународните односи и на политиката на големите сили од Европската Заедница на Балканот, во контекстот на историските ревандации на соседните балкански држави. Посебно извесните ревандации на Грција постојаната членка на ЕЗ и на западниот воен сојуз НАТО. Владата се посвети на уредувањето на внатрешните состојби и односи во државата. Надворешната политика препуштена на претседателот на државата, тој со своето државничко искуство и авторитет да ја определува, ја реализираа некомпетентни кадри.

Државното раководство (претседателот, Владата, Собранието) со нефатлива политичка наивноост очекуваше дека ќе се почитува и за Република Македонија правото на самоопределување и самостојна државност, дека ќе се вреднува легално мирно државно осамостојување од Југословенската Федерација. Не беше направено ништо да се обезбеди надворешна поддршка. На 25 јануари 1991 година Собранието на СР Македонија усвои Декларација за сувереност и самостојност на СР Македонија.⁴ Со Декларацијата се потврдуваше обврската дека како суверена држава СР Македонија „ќе презема мерки за заштита и унапредување на положбата и правата на деловите од македонскиот народ кои како национално малцинство живеат во соседните земји за Македонците во други земји, за иселениците од Македонија“.⁵ На 10 март беше избрана експертска влада под претседателство на Никола Кљусев. А на 6 мај Претседателот Глигоров поднесе писмен предлог до Собранието за пристапување кон донесување нов устав на државата под уставно име Република Македонија.⁶ Во Предлогот беше претставен континуитетот на македонската нејзината државност од АСНОМ, нејзиниот изворен суверенитет и државното уредување како суверена демократска и правна држава заснована на суверенитетот на македонскиот народ и граѓаните на Македонија.⁷ Одредбите за сувереност во уставот се ставаа во контекст на „преоден период на југословенската (државна) заедница“ и очекуван договор за „Сојуз на југосло-

⁴ „Со оваа Декларација се изразува сувереноста на Социјалистичка Република Македонија во согласност со уставните определби за независност и територијален интегритет на македонската држава, како и правото на македонскиот народ за самоопределување, вклучувајќи го и правото на отцепување“. (Декларација за сувереност., чл.1).

⁵ Декларација за сувереност чл.6.

⁶ Објавен во „Нова Македонија“, 7 мај 1991; Трајан Гоцевски, Кризите во независна Република Македонија, Скопје 2010, прилози 398-400).

⁷ Предлог: „Тргнувајќи од вековната борба на македонскиот народ за национална слобода и социјална правда и за формирање национална и демократска држава, особено изразена во

венските суверени држави“.⁸ Во почетокот на јуни беше променето уставното име на државата со отфрлање на квалификативот „социјалистичка“ се вовеле име Република Македонија. На референдумот одржан 8 септември македонскиот народ и граѓаните со апсолутно мнозинство се изјаснија за самостојна суверена држава Македонија.⁹ На 17 септември Собранието изгласа Декларација за потврдена државност на Република Македонија „како суверена и самостојна држава Македонија, со право да стапи во сојуз на суверени држави на Југославија“.¹⁰ На 17 ноември 1991 година Собранието го изгласа Уставот на Република Македонија.¹¹ Со Уставот националната држава на македонскиот народ се конституира како граѓанска држава, „суверена самостојна демократска и социјална“ Република Македонија.¹² Деценискиот суверенитет на македонската држава беше пренесен од македонскиот народ на граѓанинот на

ослободителните и државотворни востанија и борби во Кресненското и Илинденското востание, а особено во Народноослободителната војна, тргнувајќи од државотворните традиции на Крушевската република и на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ), од цврстите темели на македонската држава која се формира како македонска суверена република и рамноправна држава членка на Федеративна Југославија, тргнувајќи од историското заедништво на македонскиот народ и народностите на кои Македонија еднакво како и на Македонците им е заедничка татковина... со донесувањето на новиот устав на Република Македонија ќе се потврди и изрази континуитетот на македонската република како суверена демократска и правна држава која ќе се засновува врз суверенитетот на македонскиот народ и граѓаните на Македонија, како и врз владеењето на правото, социјалната правда и рамноправните услови за напредок на поединците и заедницата“. (На истото место).

⁸ Глигоров: „Овие одредби (за сувереност) во новиот устав на Македонија можат да бидат ставени во сооднос со идниот договор за карактерот на Сојузот на југословенските суверени држави и за заеднички функции што тие држави ќе ги вршат во таков сојуз“. (На истото место).

⁹ Устав на Република Македонија, 1991 чл.2, ст.2. Според ова уставотворците така постапиле по Предлогот на претседателот на државата Глигоров кој извесно е и натаму очекувал дека „Југословенската (државна) заедница“ ќе се одржи и како Сојуз на југословенски суверени држави, со „заеднички функции“, а „врз правото на самоопределување вклучувајќи го и правото на отцепување“.

¹⁰ Дека „како суверена и самостојна држава ќе се залага за доследно почитување на општо-усвоените принципи на меѓународните односи содржани во документите на ООН завршниот документ на КЕБС во Хелсинки и Париската повелба“ (Декларација за суверена и самостојна Република Македонија, 17 септември 1991 година. Т. Гоцевски, Кризите.. 429).

¹¹ Република Македонија е суверена, самостојна и социјална држава. Суверенитетот на Република Македонија е неделив, неотуѓив и непренослив“ (Устав, 1991, чл.1)

¹² Устав, Чл.1, с. 5.

државата¹³, а уставно - правниот континуитет на македонската државност беше само наведен во Преамбулата на Уставот.¹⁴

На 19 ноември Собранието изгласа Декларација за меѓународно признавање на државната независност на суверена Република Македонија. Со Декларацијата Република Македонија објави дека „строго ќе го почитува принципот за неповредливост на границите, гаранција за мирот и стабилноста во регионот и дека „нема територијални претензии спрема која било земја во соседството“.¹⁵ А со Уставот се гарантираше неповредливост на постојната граница на Република Македонија.¹⁶ Владата и Претседателот беа убедени дека со тоа се затвори македонското прашање и ќе следи меѓународно признавање на државната независност на Република Македонија. На 2 декември 1991 година претседателот Глигоров се обрати со писмо до претседателите на државите и на владите во светот Република Македонија да биде призната за суверена и независна држава во нејзините постојни граници, потребно и за мирот и стабилноста во државата и регионот.¹⁷

За големите држави од Европската Унија (тогаш Европска Заедница)¹⁸ декларираниот откажување од територијални претензии спрема соседните држави (кои поседуваа поголем или помал дел територија од Македонија), не

¹³ Устав: „Во Република Македонија суверенитетот произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните“. (чл.2, с.2).

¹⁴ Преамбула: „Тргнувајќи од историското културно, духовно и државно наследство на македонскиот народ и од неговата вековна борба за национална и социјална слобода и за создавање своја држава, а посебно од државно – правните традиции на Крушевската Република и историските одлуки на АСНОМ и уставно - правниот континуитет на македонската држава како суверена република во Федерацијата на Југославија, од слободно изразената волја на граѓаните на Република Македонија на референдумот од 8 септември 1991 година, како и историскиот факт дека Македонија се конституира како национална држава на македонскиот народ во која се обезбедува целосна рамноправност и трајно сожителство на македонскиот народ со Албанците, Турците, Власите и другите националности, а со цел: Република Македонија да се конституира како суверена и самостојна и како граѓанска и демократска држава...“

¹⁵ Декларација за суверена и самостојна држава Македонија, чл.4.

¹⁶ Устав чл.3 ст.2.

¹⁷ Глигоров: „Изостанувањето на признавањето на постоењето на државата Македонија како независна држава би можело од некои држави да биде протолкувано како покана за мешање во работите што се исклучиво на Македонија и за создавање на напнатости и делби од кои Македонија подолго време досега беше ослободена, но често ги искусувала во својата историја“. (Т. Гоцески, Кризите., 433).

¹⁸ По потпишувањето на Договорот во Мастрихт на 7 февруари 1992, а влезе во сила на 1 ноември 1993 година (натаму ЕУ).

беше релевантно. Одбија да ја признаат прогласената државна независност за тие да го решаваат македонското историско прашање како актуелно европско безбедносно прашање, како безбедносно прашање на Европската Заедница. На 16 декември 1991 годна Министерскиот совет на ЕУ на состанок во Лисабон објави дополнителни услови за признавање државната независност на новите држави (само номинално, како што се покажа бргу потоа) за сите републики на поранешната Југословенска Федерација. Новите држави да немаат територијални претензии кон соседите, името на државата „да не подразбира такви претензии“.¹⁹ Европската Унија постави услов Република Македонија да го смени своето уставно име, во името на државата да не содржи зборот Македонија.

По само три дена од објавувањето на дополнителните услови поставени од ЕУ, Собранието на Република Македонија изгласа, на 19 декември, Декларација за меѓународно признавање на Република Македонија како суверена и независна држава.²⁰ На 20 декември министерот за надворешни работи Денко Малески со писмо до Министерскиот совет на ЕУ побара државите членки на Заедницата да ја признаат државната независност на Република Македонија. На 23 декември Германија еднострано ја призна независноста на Хрватска и Словенија.

На 24 декември 1991 година и претседателот Глигоров се обрати со молба до претседателите и владите на Европската Унија да ја признаат државната независност на Република Македонија. Објавената Декларација дека нема територијални претензии и дека името не имплицира на претензии кон ниту една друга држава, не беше доволна државите од ЕУ²¹ да ја признаат државната независност на Република Македонија под уставно име. За трајно обезбедување на интересите на Грција (нејзина членка и на западниот воен сојуз НАТО, која поседуваше дел од територијата на Македонија со автохтон македонски народ како македонско национално малцинство во државата),

¹⁹ Поранешните југословенски „да се обврзат дека немаат никакви територијални претензии кон соседните членки на ЕЗ дека нема да водат непријателска пропаганда кон тие соседи и дека нема да користат имиња кои би подразбирале такви претензии“.

²⁰ Декларација: 1. „Република Македонија како суверена и независна држава бара да биде меѓународно призната. 2. Република Македонија ги прифаќа критериумите и ги исполнува условите донесени од Советот на министрите на Европската Заедница на 17 декември во Брисел“. (Т. Гоцевски, Кризите.. прилози, 434).

²¹ Германија еднострано ја призна државната независност на Словенија и Хрватска.

Министерскиот совет на ЕУ постави нецивилизациско геноцидно барање до македонското државно раководство. Република Македонија, по половина столетие суверена државност (во Југословенската федерација на суверени републики), меѓународно признат субјект и рамноправен правен наследник на Федерацијата, да го отфрли зборот Македонија од името на државата. Со крај на цел да се избрише историското име за земјата и идентитетот на државотворниот македонски народ.

Македонското државно раководство ставено на испит на историскиот предизвик се покажа неспособно да ги одбрани македонските државни и национални интереси. Продолжи со недостоинствено постапување, со прифаќање и исполнување на сите барања, по секоја цена, што побргу да се добие признавање на државната независност. Пред да биде објавено експертското правно мислење на Арбитражната комисија на ЕУ, ценејќи дека Декларација со даденото толкување за името е недоволна, самото одлучи своеволно Република Македонија да го измени Уставот и уставно да се обврзи. По брза постапка, без претходна општа „јавна дебата“ Собранието, на 6 јануари 1992 година, изгласа Уставен закон со амандмани на Уставот дека на Република Македонија дека нема територијални претензии спрема соседните држави²² и дека нема да ги повреди суверените права и нема да се меша во внатрешните работи на други држави.²³ По само неколку, на 15 јануари 1992 година, Арбитражната експертска комисија на ЕУ објави дека Република Македонија (и Република Словенија) ги исполнува сите услови за признавање на независноста и дека името на државата не имплицира територијални претензии спрема друга држава.²⁴ Државите од ЕУ ја признаа независноста на Словенија и на Хрватска, но не и на Република Македонија.

На 15 јануари 1992 година Република Бугарија ја призна државната независност на Република Македонија. Не и како македонска држава, држава

²² Амандман 1, кон чл.3 во Уставот.

²³ Амандман 2, кон чл.49, алинеја 1.

²⁴ „Арбитражна комисија смета: Република Македонија ги задоволува условите предвидени со насоките што се однесуваат на признавањето на новите држави во Источна Европа и во Советскиот сојуз, како и со Декларацијата за Југославија усвоена од Министерскиот совет на Европската заедница на 16 декември 1991 година. Покрај тоа Република Македонија се откажа од какви било територијални претензии во декларациите што се недвосмислено и обврзувачки поред меѓународното право. Со самото тоа употребата во името „Македонија“ не подразбира никакви територијални претензии спрема некоја друга држава“. (Т. Гоцевски, Кризите..., 408).

на државотворниот македонски народ.²⁵ Следеше признавање на државната независност од многу држави членки на Обединетите нации. Повеќето од нив под уставното име Република Македонија меѓу кои и од Русија и НР Кина, двете од постојаните членки на Советот за Безбедност на ООН.

Со измените во Уставот Република Македонија се откажа од легитимното право да води грижа за положбата и правата на деловите од македонскиот народ (македонски национални малцинства) во соседните држави како матична држава на сите Македонци по род.²⁶ ЕЗ и по своеволната измена на Уставот не ја промени својата политика спрема Република Македонија. Го игнорираше експертското мислењето на својата Арбитражна комисија. Не само тоа. Големите држави од ЕУ преку своите дипломатски претставници вршеле притисок на малите суверени држави кои не беа членки на Унијата да не ја признаат државната независност на Република Македонија.²⁷ ЕЗ продолжи со агресивно условување и постојани притисоци за менување на уставното име Република Македонија. Државното раководство да прифати дека е новосоздадена држава и да избере име што ќе биде прифатливо за сите државите нејзини членки. Токму таков услов со беше поставен со нова Декларација усвоена во Лисабон на 27 јуни 1992 година.²⁸

²⁵ Став на сите бугарски државници, политичари и општествени фактори.

²⁶ Михајло Миноски, Македонската држава 1944-2004 година (Континуитет и дисконтинуитет на националната државност, Зборник Република Македонија 60 години по АСНОМ, Скопје, МАНУ, 2005, 270.

²⁷ Константин Мишев специјален советник на Владата на Република Бугарија Филип Димитров во интервју по повод 30 годишнината од признавањето на независноста на Република Македонија посведочува дека „крајно негативно настроени за признавањето“ биле „и т.н. Велики Сили или барем нивните дипломати во Софија“. Тогашниот амбасадор на Обединетото Кралство Велика Британија во Софија го предупредил претседателот на Владата Димитров: „Ако ја признаете Македонија нема да Ве поддржиме, ако ја признаете нема да Ве сфатиме“. Кон тоа уште додава дека претседателот на Владата на Сојузна Република Југославија (Србија и Црна Гора) Паниќ, кој тогаш бил во кратка службена посета, во Софија дал јавна поддршка за признавање на државната независност на Република Македонија. Мишев: „изјави јавно дека Македонија има право да биде независна држава“. (Стојко Стојанов, Интервју со Константин Мишев за Фактор БГ, 13 јануари 2022). Сепак, државната независност не беше призната до 8 април 1996 година кога беше потпишан договор и воспоставени дипломатски односи.

²⁸ Декларација та усвоена на состанок на претседателите на државите и на владите на Унијата (со која се потврдуваше веќе договореното): „Европскиот Совет ја потврдува позицијата заземена во Гимареш во врска со барањето на поранешната југословенска Република Македонија да биде призната како независна држава. Советот изразува готовност да ја признае оваа

Државното раководство тогаш за прв пат се противстави. Одби да го спроведе нецивилизациско, геноцидно барање самото да го избрише милениумско историско име на земјата и идентитетот на македонскиот народ. Следниот ден на 28 јуни Владата, а потоа на 3 јули и Собранието го отфрлија условот од Лисабонската декларација.²⁹ На 29 јули Собранието на усвои Одлука за стапување на Република Македонија во членство на Организацијата на Обединетите Нации.³⁰ Претседателот Глигоров на 30 јули 1992 година се обрати со писмо и до генералниот секретар на ООН со барање за прием на Република Македонија во членство во меѓународната организација.

Натамошното оставање на Република Македонија меѓународно непризната од државите на ЕУ се закануваше да доведе до натамошно опасно влошување на состојбите на Балкан. За да не дојде до тоа ЕУ ја промени само тактиката, не и политика спрема Република Македонија да не се признава уставното име на државата. Како солуција предложи, знаејќи дека ќе биде прифатено од македонската страна, независноста на државата да биде признаена под провизорно име Поранешна Југословенска Република Македонија. Со тоа се ставаше на знаење дека нема да биде призната прогласената за независна Република Македонија, туку нова држава со привремено име. Тоа му било соопштено на претседателот Киро Глигоров на 3 февруари 1993 година од министерот за надворешни работи на Обединетото Кралство Велика Британија Даглас Херд. Тоа име не беше условено и за внатрешна употреба во државата, за да биде прифатено како привремено. Македонското државно раководство и тогаш не ја согледа вистинската намера и крајната цел на ЕУ, се фати во поставената „политичката стапица“. Прифати да се признае државната независност и членство во светската Организацијата на Обединетите нации под предложеното име сфатено како привремено, без никакво условување за временско ограничување на привременоста.

Република во рамките на постојните граници во согласност нејзината сопствена Декларација од 16 декември 1991 година под име во кое не се содржи терминот Македонија“. (Т. Гоцески Кризите.. 427).

²⁹ Декларација: „Собранието на Република Македонија го оценува за неприфатлив и го отфрла делот од Декларацијата на Европскиот Совет на Европската Заедница за поранешна Југославија, усвоена во Лисабон на 27 јуни 1992 година, што се однесува на Република Македонија ‘со име кое нема да го содржи терминот Македонија’. Со прифаќањето на ваков став, макар и привремено, се прави преседан со исклучително тешки меѓународни последици“. Службен весник на Република Македонија 40/ 1992 г.).

³⁰ Службен весник на РМ 46/ 1992 год.

ЕУ прашањето за името на Република Македонија го постави во Советот за безбедност на ООН како безбедносно европско прашање. На 7 април Советот за безбедност усвои Резолуција (817) со која му препорача на Генералното собрание на ООН Република Македонија да биде примена како Поранешната Југословенска Република Македонија, да се задолжи да преговара и да договори со Република Грција име на државата прифатливо за двете страни. Следниот ден, на 8 април 1993 година во ООН беше примена Поранешна Република Македонија. После тоа за ЕУ и за Грција деноминацијата на Република Македонија беше само прашање на време. На 16 декември шест држави од ЕУ Франција, Германија, Италија, Велика Британија, Данска и Холандија воспоставија дипломатски односи со Поранешната Југословенска Република Македонија.

Македонското државното раководство продолжи со разградување на македонскиот национален карактер, суверенитетот на Република Македонија и идентитетот на македонскиот народ. Во 1995 година, на 13 септември, Владата на Социјалдемократскиот сојуз потпиша со Владата на Република Грција во Њујорк Привремена спогодба за меѓусебните односи како безимена држава, „Втора страна“, ³¹ правен преседан во меѓународните меѓудржавни односи. Прашањето за името беше оставено и натаму нерешено. Страните се обврзаа да ги продолжат преговорите под покровителство на генералниот секретар на Обединетите нации со намера да се постигне договор ³² за име прифатливо за двете страни. Владата на Република Македонија свечено се окажа од делот од Македонија во Грција и од македонското малцинство во таа држава дека Уставот нема да се толкува ниту да се менува за поинакво толкување. ³³

³¹ Привремена спогодба потпишана од министрите за надворешни работи на двете страни Карлос Папуљас и Стефо Црвенковски во Њујорк.

³² Привремена спогодба, чл.5.

³³ Привремена спогодба, чл.6: „1. Втората страна со ова свечено изјавува дека ништо од нејзиниот Устав, посебно Преамбулата и чл.3 на Уставот, не може и не треба да се толкува дека претставува или некогаш ќе претставува основа за какво и да е барање од Втората страна кон која и да е територија што не е во составот во нејзините постојни граници. 2. Втората страна со ова свечено изјавува дека ништо од нејзиниот Устав, а особено дополнителниот чл.49, не може и не треба да се толкува дека претставува или некогаш ќе претставува основа за мешање на Втората страна во внатрешните работи на друга држава со цел да ги заштити статусот и правата на лица во други држави кои не се државјани на Втората страна. 3. Втората страна свечено изјавува дека толкувањата дадени во ст.1 и 2 на овој член нема да се заменуваат со поинакви толкувања на нејзиниот Устав“.

Со истата Спогодба се обврза и спроведе Република Македонија го отстрани државното и национално знаме (со симболот сонцето од Кутлеш)³⁴ и усвои ново државно знаме прифатено од Грција.³⁵

Владата на ВМРО ДПМНЕ предводена од Љубчо Георгиевски објави дека ќе води „нова политика во односите со соседните држави, различна од ‘еквидистанцата’ на претходните влади“, дека ќе развива „пријателски односи и поблиска соработка“ со сите соседи“.³⁶ Тоа брзо се покажа во односите со Република Бугарија. На 22 февруари 1999 година при официјалната посета во Софија потпиша билатерални договори за соработка во повеќе области на македонски „службен јазик според Уставот“ на Република Македонија. Со тоа македонскиот национален и официјален државен јазик беше сведен на степен на октроиран службен јазик во државата. Влада на Република Бугарија доби официјална признание од Владата на Република Македонија за својот став дека нема македонски национален јазик, ниту македонски народ и македонска нација. Дополнителна потврда за сето тоа беше објавената Заедничка декларација на претседателот на Владата Љубчо Георгиевски и претседателот на Владата на Република Бугарија Иван Костов³⁷ дека во Република Бугарија нема македонско национално малцинство и дека Република Македонија по тој основ нема да се меша во внатрешните работи на Република Бугарија. А Владата на Република Македонија имаше уставна обврска да се грижи за статусот и на правата на македонските национални малцинства во соседните држава следствено и за малцинството во Република Бугарија. Кон сето тоа Влада уште се обврза дека Уставот нема да го толкува³⁸ и нема да дозволи негово толкување како основ за мешање на Република Македонија во внатрешните работи на Бугарија за заштита на правата на лица во Бугарија што не се

³⁴ Привремена спогодба, чл.7, 2: „По влегување во сила на оваа Привремена спогодба Втората страна ќе престане на каков и да е начин да го користи символот во сите негови форми, што истакнуваше на нејзиното знаме пред нејзиното влегување во сила“.

³⁵ Со Законот за знаме на Република Македонија, изгласан во Собранието на 5 октомври.

³⁶ Бела книга на Владата. Што ветивме во 1998 што направивме во 2002, 47.

³⁷ Заедничка декларација на претседателот на Владата на Република Македонија и министер-претседателот на Република Бугарија, Софија 22 февруари 1999 година; Българската политика спрема Република Македони, Софија, јануари 1999/ јануари 2008, 49-51.

³⁸ Устав на Република Македонија, чл.49: „Република Македонија се грижи за положбата и правата на припадниците на македонскиот народ во соседните земји и за иселениците од Македонија, го помага нивниот културен развој и ги унапредува односите со нив“.

државјани на Република Македонија.³⁹ Уште ја обврза Република Македонија да не дозволи на својата територија „недобронамерна пропаганда“ на институции, агенции, институти и приватни лица што ќе наштетеле на односите⁴⁰; нејзината територија да биде користена од организации и групи за извршување на „субверзивни и сепаратистички дејствија“ против другата страна.⁴¹ Овие екстремно репресивни одредби во Заедничката декларација беа со цел да се обезбеди нејзино спроведување со заплашување, со притисок врз националните институции, институти и установи, научните и стручни лица секој(а) во својата област да се придржува на одредбите, под закана со прогон и санкции. Прогон и санкции и за секој Македонец или група за искажана поддршка и помагање на македонските организации и групи во Бугарија во нивното дејствување за добивање и остварување на малцинските права, подвездено под дело „извршување на субверзивни сепаратистички дејствија или дејствија насочени кон загрозување на мирот и безбедноста на другата страна“.⁴² По само неколку дена Заедничката декларација беше поздравена од САД.⁴³

Во мај истата година претседателот на Владата Љубчо Георгиевски ја претстави пред европската јавност новата владина политика во односите со Република Бугарија. На чело на македонската делегација со Иван Костов кој ја предводеше владината делегацијата на Република Бугарија во Рим заедно положија цвеќе на гробот на св. Кирил Солунски, на 24 мај. Чинот на заедничкото чувствување Георгиевски го претстави како нов однос спрема историското (заедничко) минато без алтернатива, дека нема да има секташка (македон-

³⁹ „Република Македонија изјавува дека ништо од нејзиниот Устав не може и не треба да се толкува дека претставува или некогаш ќе претставува основа за мешање на Република Македонија во внатрешните работи на Република Бугарија со цел да го заштити статусот и правата на лица кои не се државјани на Република Македонија“. (чл.11 ал.4).

⁴⁰ „Двете страни ќе преземат ефикасни мерки за спречување недобронамерна пропаганда од страна на институции и агенции и нема да дозволи активности на приватни лица насочени кон поттикнување насилство, омраза или други слични дејствија кои би наштетиле на односите меѓу Република Бугарија и Република Македонија“. (чл.11, ал.4).

⁴¹ „Ниту една од страните нема да дозволи нејзината територија да биде користена против другата од организации и групи кои имаат за цел извршување на субверзивни и сепаратистички дејства насочени кон загрозување на мирот и безбедноста на другата земја“. (чл.11, ал.3).

⁴² Заедничка декларација.. чл.11, ал.2.

⁴³ Писмо од Медлин Олбрајт до претседателот на Владата Георгиевски на 26 февруари: „Оваа одлука дава важен придонес за безбедноста и стабилноста во Југоисточна Европа и претставува важна пресвртница на патот кон регионална и конечно кон евроатлантска интеграција“. (Љ. Стојановска, Република Македонија., 14).

ска) историја,⁴⁴ туку само заедничка историја. За Бугарија потпишаната Декларација претставуваше само акт на изразена волја за уредување на меѓусебните односи, остануваше да се решава прашањето за заедничка историја, а со тоа и прашањето за јазикот, народот и нацијата.

Владата на Албанија, која не ја призна Република Македонија под нејзиното уставно име, туку како Поранешна Југословенска Република за да се претстави како фактори со свои интереси. Со тоа најави, при извесното ескалирање на ситуацијата на Косово и директно ангажирање на ЕУ, САД и НАТО, интегрално да се решава албанското прашање на Балкан проектирано во Платформата на Албанската Академија на науките.⁴⁵ Операционализацијата започна со започнувањето на војната на САД, ЕУ и НАТО силите против Сојузна Република Југославија (Србија и Црна Гора) во поддршка на косовските Албанци за отцепување и државно самостојност на провинцијата Косово, а потоа и извојување посебни права и статус за Албанците во Република Македонија.

Во почетокот на 1999 година со Одлука на Владата⁴⁶ во Република Македонија беа стационирани сили на НАТО 8.000, во средината на март 10.000, до крајот на март 12.000, а се планирало нивниот број да достигне 28.000 војници.⁴⁷ Во март 1999 година кога САД, НАТО и ЕУ ги започнаа повеќемесечните бомбардирања на Сојузна Република Југославија (Србија и Црна Гора). Во април Бугарија, поради нејзиното стратемиска позиција беше примена за членка на НАТО. Барањето на нашата Владата за итно членство на Република Македонија во НАТО⁴⁸ за обезбедување заштита на територијалниот интегритет на државата не беше одбиено.⁴⁹ Владата доби само ветување за прием

⁴⁴ Република Македонија и меѓународната активност. Во фокусот на светските политички настани Скопје 2000, 148.

⁴⁵ Platform for the solution of the national Albanian question, Tirana, October 1998. (Приватна архива - ПА).

⁴⁶ Одлука на Владата за согласност за воспоставување сили на НАТО на територијата на Република Македонија за извлекување на верификациони мисии на Косово, бр.23-2912/1 од 2 октомври 1998 година. (С. весник, 60/98; Љубица Станојовска, Република Македонија и бегалската криза, Скопје, Министерство за информации, 2000, 9).

⁴⁷ Љ. Станојовска, Република Македонија..,17.

⁴⁸ Поднесено од министерот за надворешни работи Александар Димитров во Брисел, на 30 март 1999 година. (Љ. Станојовска, Република Македонија.. 24).

⁴⁹ Со ветување од генералниот секретар на НАТО Хавиер Солана со ветување ако биде загрознена безбедноста на Република Македонија НАТО сили соодветно ќе интервенирале. (На истото место).

во НАТО условено со исполнување на определените критериуми. Во Македонија беа стационирани околу 18.000 војници.⁵⁰ Уште толку кои поминаа по комуникациите и влегоа во Косово.⁵¹

Република Македонија беше под целосна контрола на многубројни цивили и воени претставници и служби на Западната политичка и воена алијанса. За време на неколкумесечното бомбардирањето на НАТО силите на СР Југославија масата бегалци од Косово организирано беа упатувани во Македонија,⁵² помал дел во матичната држава Албанија.⁵³ Република Македонија беше под силен притисок од западноевропските држави САД за отворена граница за слободен премин на Албанците од Косово и нивно брзо прифаќање. Со воспоставената контрола за регистрирање се забавувало нивното влегување. Иако знаеле дека најголемиот дел од нив влегувале без лични документи за идентификација.⁵⁴ Владата беше доведена во положба јавно да се „извинува“ што го контролирала влегувањето во државата.⁵⁵ А СИ – ЕН – ЕН постојано објавувала

⁵⁰ Гоцевски: „Од почетокот на декември 1998 година па сè до крајот на војната во Југославија во Република Македонија престојуваша 18.000 војници на НАТО“ (Т. Гоцески, Кризите во Независна Република Македонија..., 202). Според Станојовска НАТО на 28 мај побарал дозвола за стационирање на 14.000 војници. На 3 јуни во Македонија имало 16.000 војници, со што вкупниот број на војници во Македонија ќе достигнел „до најмалку 30.000“, потврдена согласност од Владата. (Љ. Станојовска Република Македонија..., 65, 66, 68, 69).

⁵¹ По запирањето на војната (со потпишувањето на Договорот НАТО со СР Југославија и откако српската армијата и полиција се повлекоа од територијата на Косово) да ја заштитиуваат провинцијата, со мандат на мировници со резолуција на ООН.

⁵² Павле Трајанов, министерот за внатрешни работи на конференција за печат на 28 март 1999 година: „Не можам да ја потврдам веста дека во Приштина се делат летоци во кои им се предлага на граѓаните да го напуштат Косово и да се упатат во Македонија или во Албанија“. (Љ. Станојовска, Република Македонија..., 93).

⁵³ Каде премина минорен дел од косовското население.

⁵⁴ Ричард Холбруг специјален пратеник на претседателот на САД Бил Клинтон за МТВ, на 15 април: „Со оглед на тоа што тие сега немаат документи ќе мора повторно да се регистрира нивниот идентитет но тие мора да се вратат на Косово“. (Љ. Станојовска Република Македонија..., 139).

⁵⁵ На обвинувањата за забавено прифаќање одговори потпретседателката на Владата Радмила Кипријанова на конференција за печат, на 2 април 1999 год.: „Најнапред ќе соопштам дека досега прифатените бегалци од Косово ги надминува можностите на Република Македонија за нивно сместување и згрижување. Се заканува хуманитарна катастрофа со сериозни последици за стабилноста и националната безбедност. ... Република Македонија прави максимални напори за брзо прифаќање на бегалците. Меѓутоа, тоа не значи дека ќе биде заобиколена потребната контрола за која е зборувано повеќе пати“. (Љ. Станојовска, Република Македонија..., 109, 110).

дека постапувањето на македонските власти било „срам за Македонија“.⁵⁶ Во Република Македонија регистрирани 379 523 Албанци,⁵⁷ мажи жени и деца.⁵⁸ Како и други кои влегувале преку неконтролирани премини од Косово, но и од Албанија.⁵⁹

По завршувањето на војната против СР Југославија и по повлекувањето на српските армија, НАТО силите на Косово (под „меѓународен протекторат“) воспоставија целосна безбедност, се одлагаше нивното дислоцирање од Република Македонија. Претставникот на ООН за бегалци Садако Огата бараше албанските бегалци да останат тука во Македонија близу до Косово.⁶⁰ И државите од ЕУ (не сакале пренесување на бегалци од Македонија во Западна Европа) барале „задржување на бегалците во државите соседни на СР Југославија од каде би можеле брзо да се вратат во своите домови на Косово“.⁶¹ Во камповите инфилтрирани припадници на ОВК продолжиле со политичка

⁵⁶ Заменик-министерот на Борис Трајковски за печатот на 2 април 1999 год.: „Слушам на СИ – ЕН – ЕН постојано кружи една, да не кажам, навредлива констатација дека е ова голем срам за Македонија. Ова е срам за меѓународната заедница. Светската јавност е на границата со своите камери и само ги следи состојбите. Никој од Вас не прашува кои се проблемите на оваа Влада и на оваа држава Многу убаво Вие од далеку, од Шведска ги следите настаните. Јас ќе Ви предложам нешто конкретно: *пратете сто авиони на Скопскиот аеродром и пренесете ги во Стокхолм* “. (На истото место, 110).

⁵⁷ Трајан Гоцевски, Кризите во независна Република Македонија, Скопје 2010 191.

⁵⁸ Само незначителен број беа прифатени од државите на ЕУ. Според министерот за труд и социјална политика во Република Македонија во април имаше 360.000 бегалци. Од нив 260.000 биле сместени во албански семејства (најмногу во Скопје, Тетово, Гостивар, Куманово и во др. места). (Љ. Станојовска; Република Македонија., 177, 178).

⁵⁹ Министерот за внатрешни работи Павле Трајанов, на конференцијата за печат на 3 април 1999 годи.: „Ние сме пред хуманитарна катастрофа. Затоа е потребно Армијата на Република Македонија и Министерството за внатрешни работи да ги преземат сите неопходни мерки за спречување на илегално влегување на неконтролирани премини, надвор од тоа што може да прифати нашата држава, или да прифатат други држави. Од тие причини апелираме до раѓаните, политичките партии, организациите и здруженијата да не организираат протесни собири, со цел полициските сили да ги упатиме на границата спрема СР Југославија и Албанија и на тој начин ќе ја спречиме можноста за дестабилизација на државата“. (Љ. Станојовска, Република Македонија., 113).

⁶⁰ Заменик министерот за надворешни работи Борис Трајковски побарал Огата да ја повлече таа своја изјава штетна за Република Македонија. Стојановска: „Во текот на денот (на 15 април) г. Трајковски имаше средба со високиот комесар на ООН за бегалци Огата. При што ѝ рече да ја преиспита својата изјави, бидејќи со многу нешта ѝ штети на Република Македонија“. (Љ. Станојовска, Република Македонија., 36).

⁶¹ На истото место 48.

пропаганда.⁶² А на 10 мај и организиран бунт во капот во Стенковец. Околу 4000 бегалци извикувале НАТО и ОВК и барале македонската полиција да го напушти кампот.⁶³ Се создаде опасна ситуација, закана за внатрешно дестабилизирање на државата. На 9 јуни во Куманово беше потпишан Воено - технички договор меѓу НАТО и војската на СР Југославија за запирање на војната.⁶⁴ Мисијата на КВОР во Македонија остана непроменета: „координација на силите и нивното движење на Косово“.⁶⁵ По енергично инсистирање од Владата од територијата на Република Македонија беа дислоцирани нешто повеќе од половината од влезените Албанци, главно од камповите. Албанци сместени во населените места во Скопско, во Полог и во Липковско останаа,⁶⁶ „околу 50 проценти од бегалците“⁶⁷ во Македонија.⁶⁸ Со нив и влезените припадници на Ослободителната војска на Косово (ОВК)⁶⁹ кои во тие реони организираа групи од месното население за изведување на терористички акции.

⁶² Министерот за одбрана Никола Кљусев на 16 април побара во камповите за бегалци „да се забранат политички активности и разни протести за да се сочува мирот и безбедноста“. (Љ. Стојановска, Република Македонија...37).

⁶³ На истото место 167.

⁶⁴ На истото место, 71-72.

⁶⁵ На истото место 81.

⁶⁶ Сите тие подоцна добија жителство и државјанство на Република Македонија, што доведе до промена на етничкиот состав на привремено окупираната територија.

⁶⁷ Претседателот на Владата Љубчо Георгиевски, за МРВ на 21 април: „Околу 50 отсто од бегалците се сместени во семејства, а не во камповите и тие се вклучени во животните текови во Македонија со што ситуацијата во државата се усложнува“. (Љ. Станојовска; Република Македонија..., 143).

⁶⁸ Останаа трајно и Ромите бегалци.

⁶⁹ Министерот за внатрешни работи Павле Трајанов на конференцијата за медиумите на 1 април 1999 година на новинарско прашање: „Каков е ставот спрема лицата за кои би се утврдило дека се припадници на ОВК?“, одговори: „Ние водеме сметка за некои битни фактори. Прво да спречиме кој било бегалец да внесе оружје или експлозивни средства и направи. Второ, ние не смееме да дозволиме влегување на лица кои учествувале во воени активности. Во таа смисла се вршат сите проверки. Факт е дека тоа тешко се докажува, а тешко е да се очекува дека некој сам ќе се пријави. Меѓутоа е сигурно дека ако се утврди дека некој припаѓа на ОВК ќе бидат преземени соодветни мерки и постапки какви што се применуваат во такви случаи. (Љ. Стојановска Република Македонија..., 108). На прашање од новинар од весникот Нова Македонија до министерот за одбрана Никола Кљусев на 13 април за коментар за информациите дека има „илегални преминувања преку нашите граници од припадници на таканаречената ОВК, следуваше одговор: „Има некои случаи за кои полицијата, при контрола на границата, утврдува присуство на оружје. Пограничните власти утврдиле случаи на преоблекување во цивилна облека за премин на границата. Тоа не е масовно. Но постои. Ние нема да дозволиме премин на вооружени лица“. (Љ. Станојовска, Република Македонија...,136 – 137).

А и за содејство при изведување оружана агресија во Република Македонија, испланираната во Албанија,⁷⁰ за заземање на маркираната „албанска“ територија за создавање држава голема Албанија. Најавено од претседателот на Владата на Албанија Пандели Мајко со туку што дадената изјава „светот да не се плаши од нејзиното создавање.“⁷¹

Во јануари 2001 година беа изведени првите диверзантски акции со кои беше најавена оружената агресија.⁷² Во февруари беше утврдена државната граница меѓу Република Македонија и СР Југославија, а делот со покраината Косово (под меѓународен протекторат).⁷³ Во средината на март по зачестените повреди на границата од поединци и „криминални“ групи, Владата се определи само за забрана на движење и престој во граничното подрачје на делот со Косово⁷⁴ обезбедувано од моќни НАТО сили.

Пред крајот на март 2001 година започна контролирана оружената агресија на вооружени формации на ОВК од Косово во Република Македонија, преку необезбедената државна граница. Агресија толерирана од западната меѓународна заедница.⁷⁵ Оружените формации на ОВК на територијата на Република Македонија продолжија да дејствуваат под име Ослободителна национална армија (ОНА) на Албанците од Косово и од Македонија.

Државното раководство на Република Македонија неподготвено не дејствуваше, во очекување да тоа ќе се реши со ЕУ и НАТО со силите на Косово. Посебно откако на 9 април потпиша Договор за стабилизација и асоци-

⁷⁰ Катарџиев: „Нејзината (на Република Албанија) политика ескалира кон дестабилизација на македонската држава и зафаќање на еден дел од неа“. (Иван Катарџиев Соседите и Македонија.. 27).

⁷¹ Пандели Мајко (пренесено од МТВ): „Светот не траба да се плаши од независно Косово и од голема Албанија“. (Љ. Станојовска, Република Македонија..139).

⁷² Безбедносните органи во март 1999 година преземаа мерки за спречување на организирано внесување на оружје од Албанија во Република Македонија. (Љ. Стојановска, Република Македонија.. 92).

⁷³ Договор меѓу Република Македонија и Сојузна Република Југославија за протегане и опис на државната граница потпишан во Скопје од претседателите Борис Трајковски и Воислав Коштуница, на 23 февруари 2001 година.

⁷⁴ Наредба за забрана на движење и престој на определено подрачје на граничниот појас за определено време, на министерот за одбрана Љубен Пауноски 16 март 2001 година. (Сл. весник, 23/2001; М. Арсовски и др., Војната..., 469).

⁷⁵ Претседателот на Владата Георгиевски во изјава дадена за јавноста: „Фактите говорат токму за тоа ... Ако признаат дека се работи за агресија кон Македонија од Косово треба да падне целата политика на Меѓународната заедница“ (Јадранка Костова Незавршен мир.. 55).

јација со Унијата.⁷⁶ Не ги употреби потребните сили за навремено нивно разбивање и уништување. А кога армиските и полициските сили започнаа со поефикасни борбени дејства, интервенираа претставниците на САД, НАТО и ЕУ во Република Македонија за примена пропорционална сила. До јуни оружените формации на агресорот продреа до непосредна близина на Скопје. Поседнаа и држеа под окупација 20 проценти од територијата на Република Македонија. Објавија слободна албанска територија Арачиново.

Државното раководство и тогаш не прогласи вонредна односно воена состојба и не спроведе мобилизација на армискиот резервен состав. На окупираната територија во Кумановско, Скопско и Полог во Кумановско, Скопско и Полог терористичките формации спроведуваа крвав терор, поединечни, групни и масовни убивства, измачувања, силувања, ограбувања, депортации или присилни раселувања на цивилното македонско население.⁷⁷ Кон тоа уништување на приватни домови, јавни објекти, историски споменици, скрнавца и разурнуваа православни верски објекти (цркви и манастири) од верски фанатизам тотално етничко чистење.⁷⁸ Сето тоа толерирано од политичките и воени претставници на САД, ЕУ и НАТО силите во Република Македонија.

Во мај на Косово (во Призрен) водачот на ОНА Али Ахмети и претседателите на политички партии на Албанците ДПА и ПДП Џафери и Имери во Република Македонија договориле, со учество на претставникот на НАТО,⁷⁹ Декларација со барања за колективни права и статус на албанското малцинство во државата, објавена на 20 мај 2001 година. Се официјализира единствено албанско воено и политичко претставништво на албанското мал-

⁷⁶ Бела книга на Владата ..., [183].

⁷⁷ Надлежните државни органи утврдиле дека во периодот од почетокот на агресијата до септември 2001 година биле протерани и раселени повеќе од 80.000, 80.000 присилени ја напуштиле Република Македонија и трајно останале во странство.

⁷⁸ На за поседнатата територија Албанските агресори на спроведоа етничко чистење со убивства, силувања, групни злосторства и протерување на македонското цивилно население.

⁷⁹ Во Република Македонија Ајф. Трајан Гоцески (член на Советот за безбедност на Република Македонија): „Се знаеше дека и амбасадорот на НАТО учествува во подготвувањето на план со кој треба да се излезе со заедничко соопштение на албанските политички партии и лидерот на ОНА, во кој ќе бидат изложени заедничките цели“. Кон тоа уште: „Амбасадорот Ханс Ајф во извештајот до НАТО наведе: ‘Планот на ниво на работен документ беше презентираан претходно кај претседателот Трајковски кој не беше негативно настроен кон него.’.“ (Т. Гоцески, Кризата.. 308).

цинство во Република Македонија. Декларацијата беше подржана од претставниците на ЕУ и НАТО⁸⁰ како прелиминарен документ за запирање на војната и политичко решавање на кризата во Република Македонија, според тогаш утврдената Стратегија до крајот на месецот.⁸¹ ОНА беше призната како војувачка страна. По официјализирањето на поддршката од споменатите фактори ОНА продолжи борбените дејства со напади на нејзините оружени формации врз полициските станици и армиските пунктови. За воспоставување целосна контрола и проширување на поседната територија.⁸² Во средината на јуни беше објавено дека окупираното Арачиново е прогласено за слободна албанска територија. Со сили и оружје способни за изведување напади на виталните објекти во и околу Скопје. Дури тогаш државното раководство се реши да одобри да се презема решавачка операција со сите борбени средства за конечно уништување на окупаторските формации за враќањето на контролата на окупираната територија. Очекуваната воената опрема, оружје и борбени средства (хеликоптери и борбени авиони „Сухој“)⁸³ од Украина⁸⁴ за армијата била пристигната.⁸⁵ Во борбата на здружените армиски и полициски сили за ослободување опколениот Арачиново, на 23 јуни, за прв пат биле употребени борбените авиони.⁸⁶

⁸⁰ Гоцевски: „со Призренската декларација реално добија сојузници во дел од дипломатските претставници на ОБСЕ, НАТО и други кои беа деташирани во нашата земја...што упатуваше на заклучок дека се подготвува политички дијалог и политичко решение во кое страна ќе бидат и албанските вооружени групи или раководството на ОНА со претставниците на политичките партии на Албанците во Македонија“. (На истото место 310).

⁸¹ Стратегија за повлекување на ОНА на Косово: „Целосна имплементација прекин на огнот. Македонските безбедносни сили ги задржуваат позициите и не напредуваат. Ќе следи започнување значително и видно повлекување ОНА кон Косово, преку безбедносен коридор, заклучно со , на мај 2001 година. Повлекување на ОНА до не повеќе од 48 часа. На ОНА нема да ѝ биде дозволено да влезе на Косово со оружје. КФОР нема да ги апси припадниците на ОНА освен ако не се обвинети во Косово. ... Македонската полиција ќе влезе во областа во целосна соработка со меѓународните набљудувачи, не порано од 72 часа по започнувањето на повлекувањето на ОНА потврдено од меѓународните набљудувачи. ... Меѓународната заедница ќе даде јавни изјави дека сите политички прашања остануваат предмет на интензиван политички дијалог. ... ОНА прекинува и престанува со каква било идна употреба на закани или воена сила“. (М. Арсовски др., Војната во Македонија., Прилози, бр.16, 474 - 475).

⁸² Претставена на летоци со карта на Голема Албанија. (На истото место, Прилози, прилог 18. 477).

⁸³ Т. Гоцевски, Кризите., 345-346.

⁸⁴ Купени од Владата, а за тоа да не дознале на време политички и воени претставници и разузнавачките служби на САД, ЕУ и НАТО.

⁸⁵ Бугарија го затвори воздушниот простор, па пристигнаа преку Романија и СР Југославија.

⁸⁶ Митре Арсовски, Стојан Кузев Ристо Дамјановски; Војната во Македонија во 2001 година, Скопје, 2006 286.

Истиот ден во завршната фаза на операција, пред извесното конечно уништување на непријателските сили, претседателот на државата и врховен командант на АРМ наредил прекин на борбата. Борбените дејства на безбедносните сили биле запрени на барање од високиот претставник на Европската Унија Солана (кој за тоа туку што пристигнал) за спасување од уништување на силите на ОНА во чиј состав се најдувале странски платеници и инструктори од државите од ЕУ, САД и НАТО.⁸⁷ За нивно извлекување и заштита во Скопје веќе биле подготвени пристигнатите од Косово НАТО сили. По прекиноот на борбата била изведена операцијата ноќта спрема 24 јуни. Под целосна заштита со камиони автобуси и други возила на КФОР биле извлечени вооружени и спасени.⁸⁸

Веднаш после следувало барање за целосен прекин на борбите и договорно завршување на војната. На 5 јули началникот на генералштабот на АРМ и генералот на полицијата за Република Македонија потпиша со претставникот на НАТО силите на Косово и претставникот на САД преговарач со ОНА потпишале Изјава за согласност за прекин на борбите. А веднаш потоа истиот ден, генералниот секретар на НАТО и високиот претставник на ЕУ за надворешна политика и безбедност потпишале со Али Ахмети Договор за прекин на огнот,⁸⁹ како гаранти за Република Македонија дека прекиноот на огнот ќе биде почитуван. Така договорениот прекин на огнот непријателската страна не го почитуваше. ОНА продолжи со ширење на борбените дејства и уште со пожестокото етничко чистење на окупираната територија. Од таква позиција да ги наметне условите за завршување на војната за остварување на максималистичките барања подржувана од силите гаранти. Погубни за македонската држава, на што предупреди уште во 1997 година тогашниот претседател Киро Глигоров.⁹⁰

⁸⁷ Меѓу кои и група инструктори од САД (не документирано). Американски тим од такви инструктори и во Република Македонија „помагале“ во реструктурирањето, организирањето опремувањето и обучувањето на АРМ според стандардите на НАТО“. (М. Арсовски и др., Војната во Македонија..286, 288).

⁸⁸ Во две колони во два различни правци ената кон с. Никуштук а другата кон аеродромот Петровец. (М. Арсовски и др. Војната во Македонија..288 – 289).

⁸⁹ М. Арсовски и др., Војната во Македонија...304.

⁹⁰ По враќањето од Вашингтон во јуни 1997 година а во врска со барањето на американската администрација за поголеми права на Албанците во Република Македонија. Глигоров во изјавата за медиумите: „Ја изложив вкупната ситуација, кажав сè што сме сториле за Албанците, каде мислам дека е таа црвена линија која не можеме да ја преминеме. Сè преку тоа би значело губење на суверенитетот и почеток на поделбата на земјата. Македонија како мала држава тоа не може да си го дозволи“. Последиците се на дело.

ЕУ, САД и НАТО спречија АРМ и полициските сили со оружена борба да ја завршат војната. Република Македонија воено не ја ослободи окупираната територија, беше понижена. Државното раководство продолжи да преговара, да бара милост за задржување на територијалната целост на државата.

*

На 13 август 2001 година во Охрид претседателот Борис Трајковски, претседателот на Владата и на ВМРО – ДПМНЕ Љубчо Георгиевски и претседателот на СДСМ Бранко Црвенковски изработен со претседателите на ПДП и НДП Џафери и Имери, во својство и на застапници на Ослободителната Национална Армија го потпишаа⁹¹ Рамковен договор за посебни права за албанското малцинство⁹² и статус на стекната (извојувана) еднаква државност.⁹³ Тоа да се обезбеди со промена на Република Македонија. Од Уставот да се отстрани и Преамбулата со квалификативите за државотворноста на македонскиот народ и континуитетот на македонската држава од АСНОМ.

Највисоките претставниците на ЕУ и НАТО⁹⁴ во својство на предлагачи и гаранти за спроведување на Рамковен договор (претставен како услов за приближување на државата за интегрирање во ЕУ и НАТО⁹⁵) наложија истиот да се ратификува во Собранието како меѓународен договор, да нема референдум за променат на Уставот. На македонскиот народ му беше суспендирано правото да одлучи самиот на референдум дали ќе се менува или не постојниот Устав на државата. Измените на Уставот да се изгласаат во Собранието и да се амнестираат припадниците на ОНА, соработниците и помагачите по нив-

⁹¹ По добиено експертско мислење од професори на Правниот факултет во Скопје проф. Љубомир Данаилов Фрчковски и проф. Владо Поповски.

⁹² По неговото потпишување поранешниот претседател на државата Глигоров: „Се искористи моментот и се манифестираа политички идеи за рекопонирање на државата. Се случи војна. Се изгубија многу млади животи. Актуелната власт на Република Македонија се покажа неподготвена за справување со политичката и воена криза“. (Извадок од обраќање. М. Арсовски и др., Војната во Македонија..476).

⁹³ Љ. Георгиевски: „Единствен од таков вид во Европа“ (Бела книга., 48).

⁹⁴ Генералниот секретар на НАТО Џорџ Робертсон претседавачот на Советот на Унијата Луи Мишел и високиот претставник за надворешна и безбедносна политика Хавиер Солана.

⁹⁵ Љубчо Георгиевски (претседателот на Владата): „Според пораката од европските учесници во целиот процес, неговото успешно завршување е квалификација на земјата во приближувањето кон европските и евроатлантски интеграции“. (Бела книга..49). Но, и дека : „Земјата беше постојано маммена од оние кои имаа стратешки позиции или поголеми бројки или поголемо лоби онаму каде што се одлучуваше“. (На исто место)

ото разоружување. Но, не од припадници на Армијата на Република Македонија, туку од НАТО сили со доброволно предавање на оружјето. Предавањето на оружјето беше официјализирано на 26 септември, а на 27 септември и расформирање ОНА. После тоа НАТО силите останаа во Република Македонија⁹⁶ со нова „мисија“ да го контролираат и гарантираат спроведувањето на Рамковниот договор. Како заинтересиран фактор и гарант тогаш јавно се претстави и Република Албанија.

*

Република Албанија известена за противставување од некои од пратенички групи во Собранието на Република Македонија да се ратификува Рамковниот договор објави дека парламентот во Тирана усвоил, на 27 септември, Декларација за „крајна загриженост“⁹⁷ поради активностите во Собранието на република Македонија да се спречело ратификувањето на Рамковниот договор. Предупреди дека организирање референдум за измените на Уставот⁹⁸ било против правата Албанците, неприфатливо за албанскиот парламент. Отворен притисок и грубо мешање во внатрешните работи на Република Македонија. Со истата Декларација објави дека се придружува на барањата од американските и европски пратеници и претставниците на НАТО Република Македонија „да прогласи општа амнестија за борците на ОНА“.⁹⁹

На 17 ноември Собранието ги изгласа амандманите за измена на Уставот. На 8 март 2002 година Собранието изгласа Закон за амнестија.¹⁰⁰ Со Законот беа амнестирани припадници на терористичка злосторничката организација ОНА, соработниците и други сторители на кривични дела поврзани

⁹⁶ Барањето на претседателот на Владата Љупчо Георгиевски истиот дел веднаш по тоа силиите на НАТО да започнат со „степенено повлекување“ било отфрлено. Истиот ден било договорено да останат со „нова мисија“, да ги заштитуваат „набљудувачите на ОБСЕ и на ЕУ“ (ТР. Гоцески Кризите..386).

⁹⁷ Поддржана со Декларација на парламентот изгласана на 27 септември 2001 година „поради напорите на некои политички групи во Парламентот на Поранешната Југословенска Република Македонија да ја попречат ратификацијата на Договорот потпишан во Охрид од страна на политичките сили во земјата во врска со неопходните измени на Уставот во полза на проширување на правата на Албанците во земјата“ (Декларација Тирана, 27 септември 2001. ПА)

⁹⁸ Комисијата за надворешна политика на Парламентот на Република Албанија „истакнува дека организирањето на референдум против правата на друга етничка група е неприфатливо“. (На истото место).

⁹⁹ На истото место.

¹⁰⁰ Претседателот на државата донесе и акт за помилување.

со „конфликтот“ кои го предадоа оружјето на силите на НАТО, до 26 септември 2001 година.¹⁰¹ Претстоеше да се решаваат предметите за извршените тешки дела на кршење на меѓународното хуманитарно право и сторителите на кривичните дела геноцид кои беа во надлежност на Меѓународниот суд во Хаг за злосторства на територијата на поранешна Југославија.¹⁰² Хашкиот суд во јануари 2002 година побара предметите за злосторства на територијата на Република Македонија извршените за време на војната од припадниците на злосторничката терористичка организација Ослободителна Национална Армија (ОНА) на Албанците од Република Македонија и покраината Косово му беа предадени на Меѓународниот суд. Во ноември 2002 година Јавното обвинителство на Република Македонија предаде на Меѓународниот суд предмети за одговорни и сторители на дела тешки злосторства од припадниците на Ослободителната Народна Армија на Албанците, за кршење на законите и обичајното право и на меѓународното хуманитарно право територијата на државата за време војната 2001 година. По нивното предавање тековните и натамошните истраги на македонските органи беа запрени. Хашкиот суд не утврди докази за покренување обвиненија по предметите за злосторствата на ОНА. Затоа пак најде докази (за наводни такви дела) за покренување обвинение и донесување пресуди со кои беа осудени претставниците на безбедносните сили на Република Македонија за министерот за внатрешни работи Љубе Бошковиќ и армискиот капетан Јохан Тарчуловски. Со тоа Хашкиот суд, ЕУ и САД (западната меѓународна демократска заедница) ја прогласија за виновна и ја осудија државата Република Македонија, жртвата на агресија, а го амнестираа агресорот. Амнестираната албанска организација после тоа се трансформира во легална политичка партија, владеечка партија во Република Македонија.

*

Со измените во Уставот Република Македонија се конституира официјално како држава на граѓаните, со суверенитет на граѓаните. Албанското малцинство во Република Македонија доби со државност со право на вето со одлучување во Комитетот за односите меѓу заедниците¹⁰³ (орган во Собранието). За законите кои ќе ги засегаат посебните интереси на Албанците во

¹⁰¹ Завршено до 31 август.

¹⁰² Судот во Хаг имаше своја канцеларија во Република Македонија од 1999 година. Изјава на главната обвинителката Карла дел Понте во Скопје на 28 октомври: „Канцелариите и натаму ќе бидат тука“ (во Скопје). „Дневник“ 28 октомври 1999 година.

¹⁰³ Устав на Република Македонија чл. 78.

државата:¹⁰⁴ образование на албански јазик на сите степени на образованието, албанскиот јазик како втор службен јазик и албанско знаме (државното знаме на Република Албанија).¹⁰⁵

ЕУ САД и НАТО го решија албанското прашање во Република Македонија соседна Албанија беше задоволена. Нивната политика спрема Република Македонија не се промени. Следуваа барања државното раководство да ги реши наметнатите отворени прашања со другите две соседни држави Република Грција и Република Бугарија. Влада на Социјалдемократскиот сојуз на Македонија и Демократската Унија за Интеграција (партија на Албанците во Република Македонија) под претседателство на Зоран Заев за ветувано членство во НАТО и Европската Унија за ветувано членство во НАТО и Европската Унија решија да ги прифати сите услови поставувани од Република Грција и Република Бугарија.

Во 2017 година на 1 август (во Скопје) потпиша со Владата на Република Бугарија Договор за пријателство, добрососедство и соработка на штета на виталните македонски државни и национални интереси. Страните потписнички се согласија и потврдија (со потпишаниот договор) исто историско минато, дека заедно ќе ги чествуваат историските настани и личности договорени од Заедничка експертска комисија за историски и образовни прашања на владите „за јакнење на добрососедските односи во духот на европските вредности“.¹⁰⁶ Влада во 2018 година и со Владата потпиша Договор и со Владата на Република Грција, на 17 јуни, во с. Нивице (на брегот на Преспанското Езеро на грчка државна територија). Со Договор се обврза да го промени име на државата, името на земјата, на народот и нацијата. Со тоа го официјализира надворешното мешање во внатрешното уредување на државата. Против волјата на народот искажана на референдумот на 30 септември, спроведе во Собранието да се изгласаат предложените уставни измени. Република Македонија од независна држава стана протекторат Република Северна Македонија.

¹⁰⁴ „За законите кои директно ги засегаат културата, употребата на јазиците образованието, личните документи и употребата на симболите е воведен Комитет за односи меѓу заедниците“ (Устав чл.69, ст.2). Составен со по 7 претставници Македонци и Албанци и по еден Турчин Ром Србин и Бошњак.

¹⁰⁵ Употребата веќе беше легализирана со Законот изгласан во Собранието на Република Македонија на 8 јули 1997 година.

¹⁰⁶ Договор за пријателство .., чл.8 (П.А.)

Нашата македонска историска наука во изминативе повеќе од три децении дејност даде свое автентично, научно релевантно толкување и претставување на македонското историско минато пред домашна и странска научната и пошироката општествена јавност. Во публикуваните истории на македонскиот народ, во монографски трудови, во други научни прилози го претстави континуитет од предисториско време¹⁰⁷ до современоста.¹⁰⁸ Најкомплексно во Македонската енциклопедија.¹⁰⁹ Претставено е милениумското минато на Македонија и на македонскиот народ. Епохалниот влог како земја и народ во европската цивилизација, првенствено со христијанизацијата на Европа и со словенската писменост. Нашата историска наука во целиот период беше и остана главно независна од политиката. Но, како што продолжуваше политиката на државното раководство да се откажува од македонското историско минато, сметајќи политички наивно дека така ќе може да ги решава и реши наметнатите отворени прашања во меѓународните меѓудржавни односи, работите се сменија. Се зголемуваше притисокот врз историската наука, научните работници да поддржат менување на македонското историско минато за негово претставување според актуелните потреби на државата политика.

Во почетокот на ноември 1992 година, кога веќе беше договорено новото државно знаме со симболот македонското сонце од Кутлеш и претставениот нацрт на грбот на Република Македонија „со ѕвездата на Филип II“, академици на МАНУ кои не беа од редот на историчарите, побараа со писмо до претседателот на Собранието¹¹⁰ да не се усвојат.¹¹¹ Пишуваа дека ние Македонците „немаме историско право на тој знак затоа што нашите предци се

¹⁰⁷ Претставен во првата историја на Македонскиот народ во 1969 година во три тома и во другите две истории во еден том од 1972 и 1988 година.

¹⁰⁸ Историјата на македонската нација 1999, Македонската историографија, достигнувања и проблеми, 2000, Историјата на македонскиот народ во пет тома од 2000, Воена историја на Македонија 2000, Историјата на македонскиот народ еден том во 2008 година.

¹⁰⁹ МАНУ 2009 година.

¹¹⁰ Стојан Андов.

¹¹¹ Акад. Петар Илиевски и Цветан Грозданов: „Ние долупотпишаните членови на Македонската Академија на Науките и Уметностите сметаме за свој морален, национален и научен долг да укажеме: Странските колеги (филозофи, историчари на стариот век и археолози) пријатели на Македонија забележуваат дека сме избрале провокативни симболи на нашето знаме. Сметаме дека и предложениот нацрт на грбот со ѕвездата на Филип ако биде прифатен

доселиле во овие простори околу 900 години по Филип, со кого Словените немаат генетска врска“.¹¹² Тоа нивното стојалиште не беше претставено во јавноста, немаше научна дебата на историчарите и археолозите специјалисти за тој период од македонското историско минато. Знамето беше изгласано, но не и предложениот нов државен грб. Кон тоа уште само ќе наведеме дека академикот Блаже Ристовски имаше подруг став. Во волуминозниот труд Историјата на македонската нација објавен во 1999 година го постави прашањето: Кои се всушност Македонците? Самиот одговори дека Македонците како народ се создавал во долг историски процес, дека е третиран како словенски народ, но и дека во неговата етногенеза покрај другите „несомнено се вклучуваат и античките Македонци“.¹¹³

Во 2009 година имаше жесток атак од политиката врз историската наука, по повод излегувањето од печат на првата Македонска енциклопедија (издадена од МАНУ). По помпезното промовирање, а под притисок од политичките фактори академици, дури и членови редакциите и автори, се откажаа од Македонската енциклопедија, од капиталното свое дело. Македонската академија (сега преименувана Национална Академија на Науките и Уметностите на Северна Македонија) го запре печатењето. Македонската енциклопедија беше и остана забранета. Македонското историско минато не било претставено така да е прифатливо и прифатено од надворешните фактори, следствено несообразно со потреби на државната внатрешна и надворешна политика.

За Македонската енциклопедија акад. Иван Катарџиев објави обемна критичка статија¹¹⁴ со цел да ја претстави политичката директива со насоки за толкување и претставување македонското историско минато. Историското минато да се претставува така да соодветствува на потребите на мултиетничка и мултирелигиозна Република Македонија. Да е прифатено од сите етничките заедници во Република Македонија и од соседните држави. Минато да нема да предизвикува „незадоволство и анимозитет како во меѓунационалните односи во Република Македонија, така и во односите со соседните наро-

без никакви промени, нема да биде посретнат со одобрување во научниот свет“. (Писмо од 4 ноември 1992 година, во прилогот насловен Претставка).

¹¹² На истото место.

¹¹³ Блаже Ристовски, Историја на македонската нација, Скопје (МАНУ) 1999, 13.

¹¹⁴ Иван Катарџиев, Застапеноста и интерпретацијата на културно - историското и политичко наследство на македонскиот народ и на етничките заедници во Македонската енциклопедија, издание на МАНУ, „Прилози, Одделение за општествени науки, 1-2 Скопје, 2009, 59-98.

ди и држави“.¹¹⁵ Да е претставено на начин „што нема да му робува на минатото“, туку насочено кон иднината. Кон иднината „напоена со стремежите за добрососедство во сите области на општествениот живот, за солидарност и меѓусебно почитување, за соработка .., да не се напушти говорот на омраза, да се отвори патот за мир и просперитет на Балканот“. Следствено претставувањето на историското минато според потребите на тековната и проектираната долгорочна внатрешната и надворешна политика. Со непроменетото се предизвикувало „говор на омраза“, непримерно за научен работник академик на МАНУ.¹¹⁶

Катарџиев покажа и како треба да се оценуваат и претставуваат и најзначајните настаните од македонската историја од XIX и XX век. За Разловечкото востание пишуваше дека не беше автохтоно востание, туку „селска буна во Разловци“ инспирирана од надвор. А знамето (со симболот македонскиот лав) под кое беше кренато востанието не симболизираше борба за слобода и државност.¹¹⁷ Македонското Кресненско востание 1878-1879 година било кренато од Бугарија, од комитетот „Единство“ како „израз на незадоволството од решението (на Берлинскиот конгрес, 1878 год.) Македонија да остане во границите на Османлиската империја... Недоволство од ревизијата на Санстефанскиот договор со кој се создавала голема Бугарија“. Востанието подоцна, со натамошниот развиток, примило карактер на македонско востание.¹¹⁸ За Македонската револуционерна организација пишуваше дека во 1893 година во Македонија не беше основана Македонската Револуционерна Организација (со Македонски Централен Револуционерен Комитет¹¹⁹), туку Бугарски македоноодрински револуционерен комитет.¹²⁰

¹¹⁵На истото место, 59

¹¹⁶Катарџиев: „Да се напушти говорот на омраза, за да се отвори патот за мир и просторите на Балканот“. (На истото место).

¹¹⁷ И.К.: „Идејата за буната потекнала од востанието во Босна (1875) и била израз на солидарност со востаниците во Босна“ (66).

¹¹⁸ Катарџиев: „Она што е значајно за карактерот на Кресненското востание како македонско, е неговиот развој. (66).

¹¹⁹ На печатот на Централниот комитет на Организацијата.

¹²⁰И.К.: Организација со такво име (МРО) никогаш не постоела. Нејзиното вистинско име прифатено на основачката средба во октомври 1893 година во Ресен, гласи: „Бугарско македоно - одрински револуционерен комитет. Ова име е променето на Конгресот во Солун во 1896 година, Тогаш на место БМОРК Организацијата е наречена ТМОРО. ... Со промената на името се променети и статутарните начела на Организацијата., од теснонационалистичка прераснала во општонародна., никогаш повеќе во стогодишното постоење не го вклучила во своето име етнонимот Бугари (67, 68).

Тројцата академици на МАНУ повлијае за воспоставување систем за подредување на историската наука на политиката од последните влади на Социјалдемократскиот сојуз и на Демократската унија на Албанците, под претседателство на Зоран Заев и на Димитар Ковачевски. Во двете мешовити владини комисии се ангажирани и историчари за решавање на историските и образовни прашања со Република Бугарија и Република Грција, согласно обврските преземени со договорите за пријателство и добрососедство од 2017 и 2018 година. Тие да ја носат историска одговорност за насилното менување на историско минато на Македонија и македонскиот народ. Република Бугарија инсистира на заедничко историско минато до 1945 година. Грција дека немало и дека нема Македонија, дека Македонија е грчка. Со таква задача се формирани двете владини комисии. Евентуалните измени во претставувањето на нашето историско минато ќе биде потврда на релевантноста на бугарските и грчки обвинувања дека македонската историска наука ја фалсификува историјата, дека нема автентична македонска историја. Ако нема македонско историско минато, немало и македонски народ барем до крајот на Втората светска војна. Во прашање е обид за договорно најгрубо фалсификување на македонската историја. Случување невидено во практика, Владата да менува историското минато, името на државата и идентитетот на својот народ. За да одговори на преземениите обврски ангажира историчари за историја на „Република Северна Македонија“. Таа се случува само привремено. Владата, сите владите, претседатели, политичари се само привремени. Македонската национална историска наука е таа која ја пишува и ќе ја пишува македонската историја. Ја анализира и ја вреднува и нивната улога, одредува каде е нивното место во македонската историја.

За крај:

Во Република Македонија во изминатите три децении независност се менуваа владите и претседателите на државата, но не и погубната државна политика. Индикативно е тоа што ниту една влада, претседател, народен пратеник во критичните моменти за државата и нацијата не поднесе оставка.

На нашата историска наука, на сегашниве и идни генерации историчари, престои да дадете одговор дали имаше или не алтернатива за таа и таква политика, а ако имаше каква? Тоа е наша професионална должност и морална обврска како научни работници кон македонскиот народ и сите граѓани на Република Македонија.

Summary

Mihajlo Minoski, PhD

MACEDONIAN HISTORICAL SCIENCE AND THE POLITICS IN THE THREE DECADES OF STATE INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

The Republic of Macedonia declared sovereignty and state independence on January 25, 1991. The EC countries (today the EU) refused to recognize the state's independence under its constitutional name Republic of Macedonia. They set a condition that the name of the state should not contain the word Macedonia. Unprepared to govern an independent and sovereign state, the state leadership of the Republic of Macedonia, accepted a subordinate role to fulfill the set of conditions for the recognition of the state's independence and the internal organization of the state. A humiliating provisional name of the Former Yugoslav Republic of Macedonia was accepted for UN admission (on April 8, 1993) and for negotiation with the Republic of Greece for a mutually acceptable name. Alike UN admission conditions have not been ever set for another country. In 2001, armed aggression was carried out by the protectorate of Kosovo. The war in the Republic of Macedonia controlled by NATO, the USA, and the EU ended with the signing of a Framework Agreement and the amendment of the Constitution to ensure the Albanian minority's special rights. In 2017, the Government signed an agreement with the Government of the Republic of Bulgaria, and in 2018 with the Government of the Hellenic Republic, which renounced the Macedonian minorities and changed the constitutional name of the country. So, the interference in the internal order of the state was legalized. The Republic of Macedonia from an independent state became a protectorate named the Republic of Northern Macedonia. The pressure on the Macedonian historical science to interpret and present the Macedonian historical past according to the needs of the daily politics continues.

Литература

- АРСОВСКИ, МИТРЕ, КУЗЕВ СТОЈАН, ДАМЈАНОВСКИ, РИСТО, Војната во Македонија во 2001 година, Скопје, 2006.
- ГОЦЕВСКИ, ТРАЈАН, Кризите во независна Република Македонија, Скопје 2010.

- КАТАРЦИЕВ, ИВАН, Застапеноста и интерпретацијата на културно - историското и политичко наследство на македонскиот народ и на етничките заедници во Македонската енциклопедија, издание на МАНУ, „Прилози, Одделение за општествени науки, 1-2 Скопје, 2009.
- МИНОСКИ, МИХАЈЛО, Македонија и Бугарија, историски соочувања, Скопје, 2008.
- МИНОСКИ, МИХАЈЛО, Македонската држава 1944-2004 година (Континуитет и дисконтинуитет на националната државност, Зборник Република Македонија 60 години по АСНОМ, Скопје, МАНУ, 2005.
- РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА и меѓународната активност. Во фокусот на светските политички настани Скопје 2000.
- РИСТОВСКИ, БЛАЖЕ, Историја на македонската нација, Скопје (МАНУ) 1999.
- СТАНОЈОВСКА, ЈУБИЦА, Република Македонија и бегалската криза, Скопје, Министерство за информации, 2000.

ВО ОДБРАНА НА ИСТОРИЈАТА*

Одбраната на историјата стана особено актуелна во периодот на постмодернизмот или постструктурализмот, а теоретичарите од различна провиниенција даваат свои толкувања и одговори наспроти нападите на кои е постојано изложена. Нивната одбрана, главно, се однесува на историјата како научна дисциплина, со нејзините алатки и резултати од работата на историчарот. Овде, сепак, станува збор за една посепцифична и посуштинска одбрана на историјата во нејзиното пошироко значење, како минато кое постоело и се случило, но, кое подлежи на политички притисоци да биде заборавено или променето. Се работи за посебниот *македонски случај* во кој за клучни историски прашања одлучува политиката. Значи, се работи за одбрана на злоупотребената историјата.

За разлика од македонскиот случај, постабилните општества и држави, по правило, имаат мошне развиена стратегија за почитување на стручноста, научноста и компетентноста на врвните историографи во правењето анализи и стратегиски планови за настапувањето на меѓународната сцена во периоди кога се отвораат судбински прашања за нацијата, кога се отвораат нови или се затвораат стари правила на однесување на државите и народите.¹ За жал, во Република Македонија, меѓународната политика често ја водат некомпетентни кадри, а од „избраните“, по потреба, историчари, се бара следе-

* Насловот на рефератот е земен според истоимената книга на Ричард Еванс „Во одбрана на историјата“ објавена во 1997 г., а во Република Македонија преведена во 2012 г.

¹ На пример, на Версајската мировна конференција 1919 г. големите сили победнички во своите делегации имале експерти од повеќе области, меѓу кои и историчари со светски глас. Во Британската делегација се наоѓал историчарот Едвард Халет Кар, кој тогаш работел во Министерството за надворешни работи. Истиот се нашол во слична улога и во 1946 г. на Париската мировна конференција. Историчарот Арнолд Жозеф Тојби покрај својата високопрофесионална ангажираност како научник-истражувач и универзитетски професор, исто така, повеќе години работел во Министерството за надворешни работи на В. Британија (од 1915 до 1919 и од 1935 до 1946 г.) и бил во експертските комисии при британската делегација на двете мировни конференции во Париз 1919 и 1946 г. (Виолета Ачкоска, *Вовед во историјата*, Скопје 2014, 25-26.)

ње на една неука, сервилна политика која потпишува договори со кои се откажува од правото на самоопределување на македонскиот народ, наспроти меѓународното право. Се работи за Договорот за добрососедство и пријателство со Бугарија од 2017² и Договорот со Грција (т.н. Преспански) од 2018 г.³

Актуелното прашање околу македонската историја и идентитет не е ништо ново во филозофијата на балканизмот.⁴ Затоа, Стефан Требст ја потенцира таа понагласена национална компонента во македонската историографија за време на СФРЈ, произлезена од потребата за поголемо дистанцирање од српските и од бугарските историски влијанија.⁵ Неспорно е и денес дека соседите ја користат историјата како опробана алатка за докажување легитимитет над територијата на Македонија. Улф Брунбауер, правејќи анализа на развојот на македонската историографија по 1991 г., смета дека „прашањата на националниот идентитет се високо исполитизирани“. Сепак, негативниот став на соседите кон Македонија, според него, предизвикува кај населението „длабоко чувство на несигурност, што се компензира со јавни дискусии за прашањата на националниот идентитет.“⁶

Самото име Македонија, поврзано со антиката, отворало уште поголеми апетити кај соседите, заедно со територијалните. Грчката политика преку капитуланството на македонската власт, дефинитивно успеа во заграбувањето на „историскиот легитимитет“ и ексклузивното право на античкото минато и на името Македонија. Во нејзината дипломатска игра и историски фалсификат на негирање на постоењето на македонско малцинство во северниот дел на Грција (Егејска Македонија) ја бранеше тезата за наводниот „иредентизам на Скопје“, кое зборува со јазикот на XIX век.⁷ Токму затоа беа толку

² Претходно, во 1999 г. беше потпишана Заедничката декларација со која Република Македонија фактички се откажа од заштитата на дел од македонскиот народ кој живее во границите на Република Бугарија.

³ Грчко-македонскиот договор потпишан во Преспа, не само што во многу сегменти е во спротивност со меѓународното право, туку е и антиисториски зошто е фундиран врз ексклузивитетот на Грција за употреба на името Македонија и сите придавки кои произлегуваат од тоа име.

⁴ Види: Крсте Црвенковски, *На браникот на македонската самобитност*, Скопје 1998.

⁵ Стефан Требст, *Бугарско-југословенската контраверза за Македонија 1967-1982*, Скопје 1997, 51-118.

⁶ Улф Брунбауер, „Древна националност и вјековна борба за државност: историографски митови у Републици Македонији (БЈРМ)“. Зборник: *Хисторијски митови на Балкану*, Сарајево 2003, 323.

⁷ Грчките историчари даваа толкување дека со користењето на името Македонија, северниот сосед покажува експанзионизам кон Грција и дека тоа е обид грчкиот народ да биде лишен

жестоки критиките и нападите за навраќањето на антиката во време на осамостојувањето на Република Македонија, во време кога требаше да се одбрани континуитетот на името Македонија. Потребата беше реална, зошто дури и Европската заедница ја забрани употребата на името Македонија на нејзиниот Лисабонски самит во 1992 г., без да го почитува мислењето на Бадентеровата арбитражна комисија.⁸

Нагласеното форсирање на античката историја на Македонија низ археолошки и други истражувања, низ музејски поставки и низ различни форми на уметнички прикази и именувања, беше жестоко критикувано од страна на разни новинари, јавни личности, партиски активисти на СДСМ итн. Дури беше измислен и пежоративен израз – „антиквизација“. Секако дека на планот на навраќање кон антиката имаше непотребни претерувања кои ги иритираа луѓето. Беше неопходно да се води сметка за фактот дека преку ноќ не може да се смени историската свест кај голем број граѓани кои дотогаш биле воспитувани во југословенски дух. Почна свесно наметнатата медиумска војна на „словенски“ и „антички“ Македонци, без да се води сметка дека сите тие Македонци се припадници на современа македонска нација. Голем дел „критичари“ кои жестоко ја напаѓаа наводната „антиквизација“, застапаа во одбрана на промена на името на државата, без воопшто да водат сметка за сите последици од таквиот став. Во овој контекст, мора да бидеме свесни за фактот дека при создавањето на сите нации биле присутни национални митови, но,

од голем дел од културното наследство кое што со право му припаѓа. (Димитар Мирчев, *Балканскиот мегаетникум, Националните доктрини на македонските соседи*, Скопје 2012, 231). Грчките историчари како и политичарите на мегали идејата одбиваа да ја прифатат реалноста дека покрај покраината Македонија како дел од грчката држава, освоена 1912/1913 година, на север од неа речиси 70 години постои држава Република Македонија како федерална (1944-1991) (ДФМ, НРМ, СРМ) и самостојна (по 1991) и дека во неа живее народ со македонски идентитет.

⁸ Арбитражната комисија на Европската заедница предводена од господинот Бадентер (декември 1991) оцени дека употребата на името „Република Македонија“ не претставува закана за мирот и стабилноста во регионот. Но, и покрај тоа, меѓународно признание доби Република Хрватска која тогаш не ги исполнуваше бараните услови. Исто така, при приемот на РМ во ООН, со наметнување на едно понижувачко име (привремена референца) – Поранешна југословенска република Македонија се прекршуваше Повелбата на ООН, во интерес на барањето на Грција. Тоа претставуваше мешање во внатрешните работи на една држава (Сашо Георгиевски, Сашо Додевски, (ед.), *Документи за Република Македонија 1990-2005*, кн. 3, Скопје 2008, 226-243). Промената пак на уставното име на Република Македонија во 2018 г., исто така се коси со низа меѓународни акти и значи непочитување на резултатот од пропаднатиот референдум од 30 септември 2018 г.

честопати митови се раѓаат и во времиња кога над народот се надвиснувале огромни тешкотии за да преживее или кога е загрозена државата.

Со навраќањето на антиката („антиквизација“), „беше создаван современ македонски мит како условен рефлекс и очекуван одговор на негирањето на универзалното право за самоопределување и самоименување и на страотниот притисок за откажување на името на државата и народот“.⁹ Но, и покрај таа „митологизација“, суштински постоеше научна потреба да се надополнат празнините од историјата на Македонија во Стариот век. Во периодот пред 1991 г. оваа историја беше видливо запоставена во однос на средновековието од кое започнуваше „заедничката“ историја на југословенските народи. Создавањето на Југославија се толкуваше како вековен сон на крвносродните народи (со исто потекло) за сопствена држава (иако имаше и несловенско население). Нуркањето во антиката беше ризично и можеше да открие слика на различна етногенеза која не одеше во прилог на градењето на единствена југословенска свест.¹⁰

По распадот на југословенската федерација, како бумеранг, се појавија забранетите табу теми кои, исто така, почнаа да стануваат дел од градењето на новиот идентитетот на осамостоената македонска држава. Присутни речиси исклучиво во колективната меморија на народот, некои личности како Ченто, Шатев, Брашнаров итн., кои дошле во судир со комунистичката власт, мораше да го најдат своето место и да станат предмет на научни истражувања и академски расправи. Предмет на историографијата стана и десницата во македонското револуционерно движење, без оглед на многу контроверзни оценки за улогата на одделни личности (М. Бунева, Т. Александров, И. Михајлов итн.), околу кои, понекогаш, се прекршуваа политички квалификации и дисквалификации, оптеретени со актуелно-партиските поделби.¹¹

⁹ Наде Проева, За (зло)употребата на историската наука, *Нова Македонија*, 26.11.2021.

¹⁰ Сепак, и во првите повоени години, Македонците имале потреба да ја верификуваат и историјата на Стариот век, пред сè заради откривање на генезата на самото име на нацијата. Во првиот момент недостасувале домашни кадри, така што на Филозофскиот факултет во Скопје историја на Стариот век предаваа професори од другите републики (Јантолек, Лисичар). Голема улога во пројавувањето и афирмирањето на историографските достигнувања од археологијата и античката историја, имаше списанието „Жива Антика“, кое започна да го издава Семинарот за класични студии на Филозофскиот факултет во Скопје во 1951 г., а негов долгогодишен уредник беше акад. Михаил Петрушевски. (Даринка Петреска, Виолета Ачкоска, *Осознавање на историјата*, Скопје 2003, 136).

¹¹ Во овие рамки почна да се манипулира со поимот „препрочитување“ на историјата, а се јави и условна поделба на „стари“ и „млади“ историчари итн. (Види: Violeta Ačkoska, *Makedonskata*

Но, наместо иронија и пежоративна употреба на терминот „антиквизација“ кои беа присутни во јавноста, беше потребен малку посмирен пристап, од една страна, и научна доблест, од друга. Едноставно, без предрасуди да се прескокне оградата на словенската преселба и да се нурне во процесот на етногенезата на Македонците и на Македонија, земјата на која живеат. Да се образложи еден издржан, историографски одговор на прашањето зошто ние во континуитет го носиме тоа име. Така, наместо политички етикетања, повеќе интелектуалци и историчари требаше да застанат во одбрана на континуитетот на историјата и со помош на минатото да помогнат во осознавање на современоста.

Спротивно на науката е античките народи да се прогласуваат за синоним на современите нации, така што и Ерих Хобсбаум, претставник на американската школа за социјални истражувања, подеднакво ја става на критичка опсервација свртеноста кон директното античко потекло и на современите Грци и на современите Македонци. Од пропаѓањето на македонското кралство, многу други држави владееле со регионот - Рим, Византија, средновековната бугарска држава, Самуиловото царство, повторно Византија, српската средновековна држава, па Османлиското царство итн. Сите овие држави оставиле свој белег во духовната и материјалната култура, имало мешање и многу работи се менувале низ вековите, така што современите нации на Балканот се продукт на модерното време. Гледањето или ослонувањето на само еден период во докажување на современите состојби е сосема погрешно без да се следи генезата. Да се игнорира антиката како присутен дел од етногенезата на современото име Македонија и идентитетот на македонскиот народ,¹² значи инсистирање на дисконтинуитет во историјата.

Кога се работи за одбрана на историјата, многу важен проблем претставува толкувањето на пишаните и други извори низ кои постои шаренило на етничко именување, со оглед на различните државни владеења над Маке-

istoriografija pomegu demokratizacijata i partizacijata 1991-2003, *Prispevki za novejšo zgodovino* (Ljubljana), letnik XLIV, leto 2004, št. 2, 67-82).

¹² Повеќе генетски истражувања, како на пример тоа на Институтот „ИГЕНЕА“ во Швајцарија, со кое се направи генетско мапирање на Европа зборуваат за речиси 30% древномакедонски генетски профил кај денешните Македонци, наспроти 5% кај денешните Грци. Ова е само еден прилог кон тезата дека Македонците не се Грци. Повеќето истражувања го потврдуваат истото.

донија, како и бројните административно-територијалните поделби со различни именувања во средниот,¹³ новиот и најновиот век. Игнорирајќи ја во голем степен научната методологија, некои бугарски историчари терминот „Бугарин“ од средниот век го изедначуваат со припадниците на денешната бугарската нација, без да водат сметка за контекстот во кој е употребен терминот и на кого реално се однесуваат.¹⁴

При сопственото идентитетско мапирање, Бугарите сè уште се во потрага по идентитетот – протобугарски или словенски? Некои нивни научници во 2015 г. барале да се внесе во учебниците по „Историја и цивилизација“ дека се наследници на „староиранскиот свет“.¹⁵ Во овие рамки, особено е плоден Петар Добрев, чии трудови предизвикуваат полемики во Бугарија.¹⁶ Така, формирањето на идентитетот е драматичен процес кој не може да се замисли без ослонување на минатото, односно без сеќавањето на потеклото. Политичарите даваат поткрепа или откажуваат подршка на науката, бидејќи им е важен кохерентниот контекст помеѓу минатото и сегашноста како доказ за исправноста на нивните политички чекори.

Од другата страна, пак, некои македонски историчари во проучувањето на историјата на македонскиот народ, во документите механички го преправаат името „Бугарин“, кое е чиста интерполација и научно некоректно. Со тоа всушност им прават голема услуга на бугарските историчари кои тврдат дека македонската страна „фалсификува историја“. Проблемот е во недоследното применување на историската методологија. Документите мора да се толкуваат во духот на времето и контекстот во кој настанале, и од таа позиц-

¹³ На пример, територијата на византиската тема Македонија, воопшто не се поклопувала со античките, односно историско-географските граници на Македонија, ниту пак со границите на провинциите Macedonia Prima и Macedonia Secunda во римскиот период итн. (Милан Бошкоски, *Имињата Македонија и Македонци во средновековните извори*, Скопје 2003, 89).

¹⁴ Михајло Миноски, *Македонија и Бугарија, историски соочувања*, Скопје 2008, 47-54.

¹⁵ Во тој дух се и објаснувањата во енциклопедијата Британика каде се проследува бугарската етногенеза по нивното доаѓање на Балканот. (Свето Тоевски, Сплотување околу Гоце како почеток на борбата за уништување на геноцидниот договор со Бугарите, *Expres.mk*, 4.2.2022).

¹⁶ Бугарскиот економист и економски историчар д-р Петар Добрев е приврзаник на теоријата за староиранското потекло на прабугарите. Автор е на повеќе монографии за прабугарите, меѓу кои: „Стопанската култура на прабугарите“ (1986), „Прабугарите – потекло, јазик и култура“ (1991), „Камената книга на прабугарите“ (1992), „Преоткривањето на прабугарскиот календар“ (1994), „Европа започнува од Бугарија“ (2001), „Непознатата Древна Бугарија“ (2001) и други.

ија да се објаснува одреден поим, именување и настан.¹⁷ Нестручноста користење на изворите, а особено давање судови врз основа на непроверени (или погрешни податоци) создава силен коров во историската наука, коров од кој многу тешко можеме да се ослободиме во текот на времето. Според Едвард Халет Кар, меѓу другото, единствениот начин да се пишува историјата е историчарот да успее да воспостави некаков вид контакт со оние за кои пишува. Честопати, историчарот го гледа минатото со очите на сегашноста, па дури и употребуваната терминологија за минатото содржи актуелни конотации, што е, исто така, уште една голема методолошка грешка.¹⁸ И што е најважно, она кое го кажал уште одамна Лукијан од Самосата, да биде непристрасен и да не подлегнува на уцени и влијание на штета на вистината.¹⁹

Без добра методолошка подготвеност при анализата на изворот не може да се објасни значењето на одреден поим ниту пак да се утврди некој историскиот факт. На пример, во кое значење низ вековите се употребувал поимот „Мизи“, „Скити“, „Словени“ или „Бугари“ на Балканот?²⁰ Неспорно еден од најочигледните примери за методолошки погрешен пристап се токму идентитетските прашања на балканските народи,²¹ „односно расчекорот на ознаките за населението (и не само на балканското) во минатото и во сегашноста, нешто што се злоупотребува во многу национални историографии“. Ознаката „Бугари“ во изворите, во текот на историјата, имала различни значења: етничко (од најтесното – првобитното туркменско до најширокото – како општа ознака за словенските племиња), до политичко (државноправно), религиско (припадност на Егзархиската бугарска црква, наспроти Грк христијанин) и социјално (селанец, земјоделец, наспроти Грк трговец). Токму за-

¹⁷ Бидејќи оригиналите на старите документи често се пропаднати, најпрво е важно да се знае дали копиите автентично ги репродуцираат оригиналите. Понатаму да се утврди кој ја создал или напишал информацијата, колку авторот можел да даде веродостоен приказ на настанот или од која позиција гледал на настанот, каква положба зафаќал? Многу е важно утврдување кога точно е напишано и во кој историски контекст, да се утврди целта и општествената рамка во која настанал изворот итн. (Виолета Ачкоска, *Вовед ...*, 114-119).

¹⁸ Едвард Х. Кар, *Што е историјата*, Скопје 1990, 28.

¹⁹ Лукијан од Самосата, *Како треба да се пишува историјата*, (превод, воведна студија и белешки Војислав Саракински), Скопје 2004, 46-47.

²⁰ Михајло Миноски, исто, 11-17.

²¹ На пример, кај секоја државна структура денешните Грци имале различен идентитет: во времето на античките градови-држави биле Хелени, во Римската Империја и Византија – Римјани, во грчката држава од 30-тите години на XIX век – Грци. (Стефан Влахов – Мицов, *Македонска национална програма*, Скопје 2016, 75).

тоа е неопходно да се води сметка за историскиот контекст - околностите, условите и времето кога е употребена ознаката „Бугарин“, за да се покаже оправданоста на „заменувањето“ со етничка ознака Македонец.²² Притоа, меродавно може да биде само тоа етничко самоопределување на кое не повлијаеле економските, политичките, идеолошките, социјалните или физичките притисоци.

Бранејќи го континуитетот во етногенезата на македонскиот народ, мораме да нагласиме дека нашата историја не започнала во шести или седми век со преселбата на Словените (која се проблематизира во одделни научни кругови), ниту пак започнала во 1944 со доаѓањето на комунистите на власт, ниту пак со 1991, кога во напливот на антикомунизам се прогласуваше нов почеток. Македонскиот народ има долг непрекинат развој и покрај многу војни, етнички чистења, туѓи окупации, асимилации итн. Наспроти сè, се зачувал јазикот, фолклорот, традициите и колективната меморија на македонската посебност на Балканот како милениумски феномен.²³ Но, во исто време, сè уште се непроменети апетитите на соседите за создавање „големи“ држави на сметка на територијата на Македонија, кое што е видливо од нивните актуелни надворешно-политички стратегии.²⁴

Политичката власт во Македонија, со споменатите меѓудржавни договори со Бугарија и Грција, се откажа не само од делови на македонскиот народ, туку и од огромни делови од минатото кое директно го засега македонскиот идентитет. Едноставно исчезнуваме како македонски народ подведен на деноминација и културно-историско обезличување, за да не знаеме што ќе бидеме по неколку децении (доколку дотогаш ги исполниме бараните услови за влез во ЕУ). Нашата денешнина е време кога со политичко насилство се врши притисок за промена на историјата како важен дел од процесот на промена на македонскиот идентитет во северномакедонски, и што е уште пострашно, во безидентитетска, безимена мнозинска заедница.²⁵ Отпорите на таквите анационални политики, за жал се тивки, а малубројни се истори-

²² Наде Проева, исто.

²³ Види: Бранислав Светозаревиќ - Покорни, *Македонци, милениумски сведоштва за идентитетското име*, Тетово 2021.

²⁴ Димитар Мирчев, исто, 233-249.

²⁵ Процесот започна со Рамковиот договор од август 2001 г. кога беа срушени основите на асномска Македонија, а македонскиот народ од државотворен беше сведен на мнозинска заедница.

чарите и други интелектуалци кои реагираат на обидите за одземање на историјата.²⁶ Последно во низот на понижувања, уцени и фалсификувања на историјата беше барањето за „заедничко“ чествување на македонскиот револуционер Гоце Делчев, но како „Бугарин“.²⁷ Против ваквото насилство на политиката имаше повеќе јавни спротивставувања, а во последното јавно обраќање (4 февруари 2022) на речиси 300 македонски историчари, интелектуалци и граѓани, се бара власта да престане со донесување на политичко-историски одлуки, кои немаат никаква научна оправданост. „Историјата да им се остави на историчарите“ и за неа да се расправа таму каде што е место: на научни собири, конференции, дебати.²⁸ Македонските политичари се осудуваат бидејќи се „сервилни кон бугарските барања“. Не почитувајќи ја историската наука и методологија, тие „диктираат што и како ќе се чествува.“²⁹ На тој начин дозволуваат да се реализира „бугарското сценарио – целосна распродажба на сето она што е обележје на македонската национална, културна и јазична посебност“.³⁰

²⁶ На повеќе дебати и интервјуа во јавните медиуми за одбрана на името, идентитетот и историјата се јавуваа мал број историчари, кои беа политички жестоко етикетираны од оние за кои беше нормална промената на името, наводно како „храбар чекор“ за влез во ЕУ и НАТО. На 21 јули 2017 г., 26 професори и доктори на историски науки со писмо се обратија до јавноста, при што се спротивставија на обидите за промена на името и ги отфрлија „обидите за редефинирање, промена и фалсификување на македонската историја – чијашто конечна цел е уништување на македонската нација со сите нејзини идентитетски обележја“. Следеа повеќе други обраќања на македонските интелектуалци од кои, за жал, повеќето реагираа откако веќе беа потпишани погубните договори.

²⁷ За тоа проф. д-р. Стефан Мицов Влахов ќе каже: „Во издадените „Лични белешки“ на П. К. Јаворов, по повод 130-годишнината од раѓањето на поетот, е направен нов фалсификат според кој Гоце Делчев се чувствувал Бугарин. Но, којзнае кој пат бугарската пропаганда си даде голем автогол. Секоја држава има право на свои комплекси, вклучувајќи ја и Бугарија, проблем е што бугарскиот историски комплекс дејствува заразно на другите балкански народи. Има опасност менталитетот на бај Гањо не само да го зарази Балканот, но и Европа за што веќе предупредуваат експерти и политичари во Европската унија“. (Виктор Цветаноски, „Интервју со Стефан Влахов Мицов, Софија секогаш била дволична спрема Македонија, Глобус 2007).

²⁸ Така, на пример, за ликот и делото на Гоце Делчев беше одржана научна трибина од еминентни историчари, организирана од Социјалистичката партија на Македонија во февруари 2019 г. Историчарите дадоа аргументирани одговори на прашањето: Зошто Гоце Делчев припаѓа на македонската историја!? (Гоце Делчев во колективната меморија на македонскиот народ, Скопје 2020).

²⁹ Воспоставувањето на „добрососедство“ „во духот на европските вредности“ се претвори во фактичко присвојување на македонските историски личности и нивно прогласување за „бугарски“ дејци. „Заедничкото“ чествување на Гоце Делчев пред црквата св. Спас во Скопје, на 4 февруари 2022 г., се спроведе под силно полициско обезбедување и закани кон оние кои негодуваа на овој антинационален чин.

³⁰ Правото и светата должност да се чествува Гоце Делчев им припаѓа само на Македонците, *Нова Македонија*, бр. 25.442, 4.2.2022, 7.

Во долгиот историски след на постојано негирање и асимилаторски притисоци, бугарската држава за прв пат го призна постоењето на посебниот македонски народ по 9 септември 1944 г., кога на власт дојдоа антифашистичките сили на Татковинскиот фронт.³¹ Изменетите ставови во однос кон македонското прашање, од тој период, бугарските историчари ги оценуваат како грешка и недоволно промислен компромис.³² Според нив, тргнувајќи од незавидната меѓународна положба на Бугарија (како сојузник на нацистичка Германија), во дебатите на Париската мировна конференција 1946, за да си обезбеди југословенска поддршка, бугарското државно и партиско раководство „ја прифатило неправилната југословенска теза за постоење на посебна македонска нација, која единствено на територијата на НР Македонија добила можност за самостоен државен развиток.“³³ Во истиот дух наведуваат дека „во текот на септември-октомври 1944 г. Белград и Скопје ги користат тешкотиите на Бугарија, за да го подготват и следниот чекор: присоединување на Пиринска Македонија кон НРМ“.³⁴ Врз основа на договорите за федерирање меѓу тогашна ФНРЈ и ОФ Бугарија (Бледска спогодба), во Пиринска Македонија (Благоевградски округ), беше воведена културна автономија. Тргувајќи од тезата за „насилна македонизација“, бугарските историчари тврдат дека пописот од 1946 г. бил спроведуван со насилство врз „Бугарите“ во пиринскиот крај за да се попишат како Македонци. Во исто време, тие немаат објаснување зошто и по нарушувањето на југословенско-бугарските односи во 1948 г., во рамките на Информбирото и по промената на бугарскиот курс, на пописот во 1956, Македонците се повторно мнозинство, односно 63,3% од насе-

³¹ Секретарот на БРП(к) Трајчо Костов во името на својата партија го поздравува создавањето на македонската држава во рамките на Југославија „како решителен чекор кон реализација на идеалот на Македонците за слободна и обединета Македонија“. По повеќе децении, бугарските историчари тврдат дека на АСНОМ се озаконила „југословенската националистичка политика“ бидејќи поголемиот дел од населението во Вардарска Македонија наводно биле Бугари. (Новица Велјановски, *Македонија во југословенско-бугарските односи 1944-1953*, ИНИ, Скопје 1998, 99).

³² Види: Стојко Стојков, *Историјата како оружје: митот за „насилната македонизација“ во бугарската политичка наука*, Зб. *Балканската историографија и современите предизвици*, Скопје 2021, 205-232.

³³ Милчо Лалков, *Основни насоки във вншната политика на балканските народнодемократични држави 1944-1948*, Сб. *Проблемът на мира и меѓународните одношения 1919-1980*, БАН, София, 1987, 117.

³⁴ Евгения Калинова, Искра Баева, *Българските преходи 1944-1999*, София 2000, 41.

лението во Благоевградскиот округ.³⁵ Доколку имало насилство, тоа сигурно било во корист на бугарската идентификација.³⁶

Непризнавајќи го постоењето на посебниот македонскиот народ, Република Бугарија инсистира на преговорите за „заедничка“ историја кое е политичка одлука и надвор од рамките на историската наука. Може да има општа историја како заедничка која ги опфаќа главните правци на развој на цивилизираното човештво, може да има европска или балканска историја, но во никој случај нема „заедничка“ бугарско-македонска историја за два различни народи. Целата борба од бугарска страна и на бугарската историографија се сведува на тврдењето дека до 1944 г. Македонците биле „Бугари“ и со директива на Јосип Броз – Тито станале Македонци. Значи, со волшебено стапче се создава македонската нација, преку ноќ, без минато. Токму затоа, група еминентни историчари од поранешните југословенски републики, застанувајќи во одбрана на историјата и на науката, ќе истакнат дека ваквиот пристап на преговори „е опасен не само за историјата како хуманистичка дисциплина, туку и за демократијата и просперитетот на регионот, но и за самата Европска унија. Наметнувањето „историски вистини“, велат тие, „е неприфатливо и опасно“. Така, „создавањето на македонската нација не се разликува од начинот на кој се создале сите други нации, а правото на самоопределување е основно човеково право“.³⁷ Кон овој став се приклучува и бугарскиот историчар Димитар Атанасов кој смета дека македонската нација, „како и секоја друга... е факт и нема потреба од ничија наклонетост за полноправно да постои. Аргументот за нејзина извештаченост е неодржлив – заедниците се резултат на консензус меѓу нивните членови, а не природен феномен“. Во однос на комисиите за „заедничка историја“ Атанасов смета дека „слободата на изразување бара од нас да признаеме дека историскиот наратив како таков не е предмет на регулација“.³⁸

Во спроведувањето на еден штетен за Македонија договор и во немесните истапи на низа бугарски политичари и историчари, јасно се дифе-

³⁵ Чавдар Маринов, *Македонското прашање од 1944 до денес. Комунизмот и национализмот на Балканот*, Скопје 2012, 58-59; Васил Јотевски, *Македонците во Пиринскиот дел на Македонија (1949-1989)*, Скопје 2004, 121-127.

³⁶ Чавдар Маринов, исто, 151-152.

³⁷ <https://makfax.com.mk/makedonija>, 18.11.2020

³⁸ <https://www.dw.com/mk/Ние сме заробеници на национализмот, а-60033200>.

ренцира вистината дека не се работи за „заедничка“ историја, туку за наметнување на тезата за една историја, еден народ во две држави, и тоа „бугарски“. Значи се работи за негирање на правото на самоопределување на македонскиот народ. Методолошки гледано, одделни историчари забораваат дека светската историја има нерамномерен развој и не ја воочуваат разликата помеѓу календарското и историското време.³⁹ Дека воопшто не е важно кога еден народ добил своја државност во најновата историја, бидејќи поголемиот број држави во ООН се помлади од Република Македонија. И сите тие народи, држави и нации имаат свое специфично минато и свое историско време, без оглед на колонијалниот или друг владетел врз нивната територија. Во овој контекст, покрај политичкото толкување, одделни теоретичари зборуваат и за нација во културолошка смисла што ја сочинуваат луѓе кои се поврзани со јазик, религија, историја и обичаи, а сегашноста е резултат на специфичноста на историските процеси, појави и настани.⁴⁰

Бугарија во периодот непосредно пред Балканските војни е учесник во договори за поделба на територијата на Македонија со Србија и Грција, но во 1913 г. го добива најмалиот дел. Таа е учесник во Првата светска војна на страната на Централните сили кои ѝ ја ветице Македонија и тешко се справува со поразот во таа војна. Уште потешко се справува со комплексот – сојузник на Тројниот пакт во Втората светска војна. Време е да се соочи со своето минато, на начин на кој се соочија другите земји кои беа на страната на фашизмот.

Во првиот момент, во април/мај 1941 кога бугарските војски, по договорот со Германија, настапуваат во Македонија, дел од Македонците ги доживеале како ослободители од претходните окупации. Но, набрзо раснел и отпорот против бугарскиот воено-полициски апарат бидејќи немало „ослободители“, туку реално се случила само замена на окупации. Така, востанието

³⁹ Несфаќањето на разликата помеѓу календарското и историското време води и кон несфаќање на нерамномерноста на историскиот развој на разни историски простори во исто време. Со тоа, истовремено, е оневозможено сфаќањето на асинхронијата на историското време, а често и на синхронијата на календарското време. Асинхронијата на историското време на создавањето на националните држави во Европа и на Балканот се препознава во разните периоди на календарското време. За Грција, тоа беа првите децении на XIX век, за Италија и Германија средината и втората половина на XIX век, за Бугарија втората половина на XIX век и почетокот на XX век, за Албанија втората деценија на XX век, а за Македонија тоа беше средината на 40-те години на XX век.

⁴⁰ Ендрју Хејвуд, *Политика*, Скопје 2009, 118.

од 1941 г. предводено од Комунистичката партија прераснало во сенародна ослободителна војна во текот на 1943 и завршило со целосно ослободување на ДФМ, со сопствени сили, на 19 ноември 1944 г.⁴¹ На почетокот на војната, во Вардарска Македонија имало околу 200 до 300 комунисти и само неколку келии на КПЈ на село во кои членувале 3-4 комунисти. Селото каде живееше над 75% од населението, беше основната база на македонските борци. Речиси 90% од учесниците во борбата, во чии рамки се создаде македонската држава, биле селани кои се бореле за слобода на Македонија и за социјална правда. Во рамките на социјалните барања, основно за селаните било добивањето парче земја на кое ќе можат економски да опстанат. Низ двете претходни аграрни реформи, на двата окупаторски режими, земјата се користеше како оружје во борбата за асимилација на македонскиот народ. За време на Кралска Југославија земјата се делела за заслуги за српство (1919-1940), а во рамките на Бугарското „оземјување“ (1941-1944), земјата била доделувана на „благонадежни“, односно на оние кои се декларирале за „Бугари“.⁴² Масовниот антифашистички отпор и создавањето на македонската војска (со мнозинска маса на селанство), беа пресудни за создавање на современата македонска држава. Така, комунистите не создаваа Македонци, туку државата е создадена од македонскиот народ како државотворен и еден од 5-те конститутивни народи на југословенската федерација. Врз основа на масовното учество на страната на антифашизмот во Втората светска војна, Македонците добија право на самоопределување и на меѓународен план.

Сега кога Република Бугарија официјално бара рехабилитација на жртвите на комунизмот во Република Македонија, морам да потенцирам дека токму селанството беше најголемата жртва на комунизмот. Заради мерките на комунистичката транзиција: експропријација, конфискација, колекти-

⁴¹ Биле организирани и свечени дочекувања од страна на претходно формирани бугарски акциони комитети од пробугарски и врховистички елементи. Овие комитети се укинати со наредба од 7 јули 1941 заради недовербата од страна на окупаторските сили кон одредени нивни членови. (Виолета Ачкоска, Антифашистичкото востание и Народноослободителната борба на Македонскиот народ (1941-1944), Зб.: *Востанијата во Македонија*, Скопје 2015, 271-278).

⁴² Архив Југославије, 50-89-188 (дел од реферат без наслов за колонистичката политика на Србите и Бугарите во Македонија); Меѓу критериумите дадени во актите за правото на оземјување во Македонија, од страна на бугарските власти, стои и тоа лицата да бидат „со бугарско народносно потекло и бугарски поданици“ (Централен Државен Архив – Софија, ф: 194, МЗДИ, оп.1, Наредба за дополњна наредбата за оземляване на земедџлскитџ стопани вџ Македонија и за снабдяване на нуждаещите? се сџ жилища и стопански згради; ЦДА, исто, Оземляването вџ Македонија, С. Георгиевџ, поз.дир. гр. Скопие);

визација на селото, задолжителен откуп на земјоделските производи, национализација на големите сточни стада итн., селанството на својот грб ја почувствува репресијата на спроведувачите на централните партиски директиви. И тоа не заради некаков етнички предзнак, туку како жртви на „воведувањето комунизам на село“. Секако дека имало и други категории на жртви, т.н. внатрешна група (т.н. автономисти и сепаратисти)⁴³ и припадници на организации на ВМРО кои се бореле за независна обединета Македонија.⁴⁴ Мал дел од нив имале некако бугарско чувство. Во судските процеси, повеќето се етикетирали за „ванчомихајловисти“ (ВМ-елементи)⁴⁵, и тоа, меѓу другото, во контекст дека биле на страната на фашизмот.⁴⁶

Во текот на антифашистичката НОВ на македонскиот народ, незначителен бил бројот на соработници на окупаторот, контрачетници и други, споредено со други држави и делови на тогашна Југославија.⁴⁷ И сите овие соработници, ставени во арсеналот на фашизмот, биле судени или ликвидирани во речиси сите држави непосредно по Втората светска војна. Тоа значи дека причина за ликвидациите е поделбата фашизам-антифашизам, а не етничката припадност или ексклузивитет да бидат „Бугари“ по национален произнес. Напротив, по превратот од 9 септември 1944, односно по југословенско-бугарскиот договор од 5 октомври и.г. во Крајова, дел од бугарската војска била

⁴³ Во таа група спаѓале личности кои и пред Втората светска војна се бореле за независна македонска држава. За нејзин репрезент го сметале Методија Андонов – Ченто кој не подлегнал ни на српските, ни на бугарските притисоци, бранејќи ја македонската национална посебност. (Илија Андонов Ченто, *Мојот татко – Методија Андонов Ченто*, Скопје 1999, 105-110).

⁴⁴ Најбројна и највитална (постои речиси до 1985) се покажала ВМРО-Правда која се борела за независна Македонија под протекторат на Америка. Нејзините членови биле прогласени за непријателски „прозападни“ елементи.

⁴⁵ Ваквото етикетирање произлезе, меѓу другото и од седницата на ЦК на КПЈ од 14 март 1945 каде се „судат“ македонските кадри за „автономизам“, кога Тито дава квалификација дека во Македонија „не е изживеан михајловизмот“. Подоцна ќе следат и други дисквалификации за прогон, на линија на Информбирото, гиласовштина, либерали, граѓанска десница. (Види: Виолета Ачкоска, Никола Жежов, *Репресијата и репресираните во најновата македонска историја*, Скопје 2005, 143-285).

⁴⁶ Ванчо Михајлов, предводник на ВМРО меѓу двете светски војни, начелник и организатор на бројни атентати и убиства со политички карактер, како пријател на усташкиот поглавник Анте Павелиќ и човек со врски во бугарската влада меѓу двете светски војни, станува синоним за непријателски етикетирања на „пробугарска“ линија и на линија на фашизмот.

⁴⁷ Помасовно е учеството на балистите во Западна Македонија под италијанска окупација, како дел од фашистичката творба Голема Албанија.

вклучена заедно со југословенските единици во ослободување на некои градови во Југославија (Куманово во Македонија).⁴⁸ Но, и покрај ова краткотрајно менување на страната во војната, на Париската мировна конференција Бугарија беше третирана за сојузник на нацистичка Германија.

Понатаму, доколку со партиска директива се создаваше нација, како што тврдат бугарските историчари и политичари, тогаш, според мерките кои ги спроведувал Тодор Живков, Бугарите ќе се претвореа во т.н. „социјалистичка нација“.⁴⁹ По толку прекрстувања и прогон на Турците и други муслимански популации во Бугарија по Балканските војни и во комунизмот, сега сигурно немаше да постои турско малцинство.⁵⁰ Што значи, ни титовиот режим не можеше со директива да создаде Македонци ако тие не се чувствувале како такви и ако не постоеле со својата етничка посебност, со своја историја и јазик во претходните периоди. Тодор Живков и комунистичкиот режим во Бугарија со толку многу репресија не успеа да направат етничка „хомогенизација“ на Бугарија – еден етнос, една култура, еден начин на живот, религија и обичаи. Со падот на комунизмот, силно избија демонстрации на Турците против политиката на асимилација, за враќање на нивните имиња, национални права и белези. Затоа на 29 декември 1989 година Пленумот на ЦК на БКП решава да се даде можност за враќање на старите имиња и тоа било прославлено од страна на Турците како „Куртулуш бајрам“.⁵¹

⁴⁸ Petar Dragišić, *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944-1949*, Beograd 2007, 26-31.

⁴⁹ По доаѓањето на Тодор Живков на власт (1954) припадниците на не-бугарските националности во Бугарија биле подложени на систематска денационализација и асимилација со насилни средства, кое подоцна се оправдува со теоријата за создавање на единствена „социјалистичка нација“. По пописот од 1956 во бугарските пописи се одбегнува графата – Македонци, а бугарската политика го утврдува тврдиот став дека на територијата на Македонија никогаш не постоела македонска народност, македонска нација и македонска држава, дека Македонија низ вековите била географски поим, а на нејзината територија живееле и живеат Бугари. Населението од Благоевградскиот округ, исто така, се смета дека секогаш било бугарско и дека за Бугарите националниот идеал останува Санстефанска Бугарија (Михајло Миноски, исто, 224-225).

⁵⁰ Имено, Турците и помаците (исламизирани Бугари) со децении биле изложени на асимилација и бугаризација. Најпрво биле предмет на насилно покрстување (1912/1913), за понатаму да бидат изложени на најразлични видови на принуда, почнувајќи од нивните традиционални облеки, насилно триетапно иселување (директиви од 1948), па сè до промена на имињата 1964 итн., со цел „хомогенизација“ на бугарската нација. За тоа има повеќе трудови на бугарските историчари: Михаил Груев, Мила Маева, Ива Курчиева, но и кај странски историчари како Штефан Трејбс, Улф Бранбауер и други.

⁵¹ Траги-комичен е примерот на Владимир (Адил) Косев од село Чепеларе, кој до 1970 година под притисок променил 8 имиња: роден во 1907 г., како Адил, во 1912 го добил името Борис,

Во однос на Пиринска Македонија се работи за освоена територија по балканските војни каде мнозинско население беа Македонците. Оваа територија спаѓаше во санстефанската фикција која Бугарија не можеше целосно да ја реализира. Санстефанскиот руски проект за влијание на Балканот, Бугарите го издигнаа во сенационален идеал и мит за голема бугарска држава. Германскиот дипломат Ханс Штефан Лотар, сметал дека при приемот во ЕУ и НАТО, Бугарија требаше да биде условена со менување на новиот национален празник (3 март), кој беше воведен во 1988 година, во сеќавање на анулираниот договор од Сан Стефано на Берлинскиот конгрес (1878), затоа што со себе носи ревизионистички обележја.⁵² Сепак, со таквиот тежок анахронизам, Бугарија стана членка на ЕУ и НАТО и тој деструктивен национализам доаѓа до израз во нејзината политика на условувања/уцени кон приемот на Македонија во истите организации.

Негирањето на посебниот македонски идентитет и промовирањето на „историското право“ на Бугарија над поголемиот дел од Балканот („Санстефанска Бугарија“) спаѓа во арсеналот на бугарскиот деструктивен национализам за кој бугарските научници даваат субјективно толкување.⁵³ Претендирајќи на територии од три држави на Балканот, бугарската наука, покрај барањата за „преправки“ на македонската историја, треба да бара сериозни преправки и на српската и на грчката историја. Така, официјалната бугарска историографија би требало да се изјасни дали наводното „бугарско“ население во Егејска Македонија било на своја земја од која подоцна било протерано или било окупатор на грчка земја? Засега барањата и уцените селективно се упатени само кон Република Македонија, но не и кон Република Грција.

Во 1914 повторно станал Адил. Во 1942 е прекрстен во Асен. Во 1944/45 повторно е Адил. Во 1970 г. е Владимир. (*Разбирањето на заедничкото минато учење за иднината. Секојдневниот живот во Албанија, Бугарија и Македонија 1945-2000*. Евроклио, Скопје 2000, 79).

⁵² Ханс Ш. Лотар, *Македонскиот јазол: Идентитетот на Македонците прикажан на примерот на Балканскиот сојуз (1878-1914)*, Скопје 2004, 397.

⁵³ Бугарскиот академик Григор Велев, зборувајќи за деструктивниот национализам на Балканот, како пример за шовинизам ја посочува политиката на соседите Србија, Грција, Романија и Турција кон Бугарија при што во текот на историјата, на Бугарија, меѓу другото и биле одземени „нејзините“ територии: Северна Добруџа, бугарското Поморавје со центар градот Ниш и градовите Пирот, Врање, Лесковац, Вардарска Македонија, Егејска Македонија, Западна Тракија итн. (Григор Велев, *Диктатура, Терор, Геноцид, Шовинизм*, Велико Търново, 2011, 18).

Всушност во целиот контекст на уцени упатени кон Република Македонија стои настојувањето на меѓународните фактори за конечно затворање на македонското прашање, кое постои наспроти тврдењето за непостоење на македонскиот народ. Сигурно ќе беше сосема лесно да се затвори прашањето ако се извршеше успешна асимилација и деноминација на еден наводно „безисториски“ народ???. Но, Македонците постојат како историска реалност и покрај непрекинатите обиди за нивно однародување. Задача на историчарите е да ја бранат и одбранат историјата од политичката злоупотреба и да ја вратат дебатата на академско ниво, без анахрони притисоци на политиката.

Summary

Violeta Achkoska, PhD

IN DEFENSE OF HISTORY

The paper analyzes several issues from a methodological point of view, especially the issue of continuity and discontinuity in history and the issue of interpretation of historical sources. The analysis is supported by specific historical and current conditions regarding the denial of the Macedonian people by neighboring countries and his right to statehood. Special emphasis is placed on Bulgarian requirements for a "common" history as a recurrence of the dream of "San Stefano Bulgaria". The defense of history, with the help of historical facts, is put in function of the special Macedonian identity and history.

Цитирани извори и литература

А) Необјавени извори

Централен Државен Архив – Софија, ф: 194, МЗДИ, оп.1

Б) Литература

АНДОНОВ ЧЕНТО ИЛИЈА, *Мојот татко – Методија Андонов Ченто*, Скопје 1999.

АЧКОСКА ВИОЛЕТА, *Антифашистичкото востание и Народноослободителната борба на Македонскиот народ (1941-1944)*, Зб.: *Востанијата во Македонија*, Скопје 2015.

АЧКОСКА ВИОЛЕТА, *Вовед во историјата*, Скопје 2014.

- АЧКОСКА ВИОЛЕТА, ЖЕЖОВ НИКОЛА, *Репресијата и репресираните во најновата македонска историја*, Скопје 2005.
- AČKOSKA VIOLETA, *Makedonskata historiografija pomegu demokratizacijata i partizacijata 1991-2003, Prispевki za novejšo zgodovino* (Ljubljana), letnik XLIV, leto 2004, št. 2.
- БОШКОСКИ МИЛАН, *Имињата Македонија и Македонци во средновековните извори*, Скопје 2003.
- БРУННБАУЕР УЛФ, „Древна националност и вјековна борба за државност: историографски митови у Републици Македонији (БЈРМ)“. Зборник: *Хисторијски митови на Балкану*, Сарајево 2003.
- ВЕЛЕВ ГРИГОР, *Диктатура, Терор, Геноцид, Шовинизъм.*, Велико Търново, 2011.
- ВЕЛЈАНОВСКИ НОВИЦА, *Македонија во југословенско-бугарските односи 1944-1953*, ИНИ, Скопје 1998.
- ВЛАХОВ – МИЦОВ СТЕФАН, *Македонска национална програма*, Скопје 2016.
- ГЕОРГИЕВСКИ САШО, ДОДЕВСКИ САШО, (ед.), *Документи за Република Македонија 1990-2005*, кн. 3, Скопје 2008.
- ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ во *колективната меморија на македонскиот народ*, Скопје 2020.
- DRAGIŠIĆ PETAR, *Jugoslovensko-bugarski odnosi 1944-1949*, Beograd 2007.
- ЕВАНС РИЧАРД, „Во одбрана на историјата“, Скопје 2012.
- ЈОТЕВСКИ ВАСИЛ, *Македонците во Пиринскиот дел на Македонија (1949-1989)*, Скопје 2004.
- КАЛИНОВА ЕВГЕНИЈА, БАЕВА ИСКРА, *Българските преходи 1944-1999*, София 2000.
- КАР Х. ЕДВАРД, *Што е историјата*, Скопје 1990.
- ЛАЛКОВ МИЛЧО, *Основни насоки във вѣншната политика на балканските народнодемократични држави 1944-1948, Сб. Проблемѣт на мира и меѓународните одношения 1919-1980*, БАН, София, 1987.
- ЛОТАР Ш. ХАНС, *Македонскиот јазол: Идентитетот на Македонците прикажан на примерот на Балканскиот сојуз (1878-1914)*, Скопје 2004.
- ЛУКИЈАН ОД САМОСАТА, *Како треба да се пишува историјата*, (превод, воведна студија и белешки Војислав Сараќински), Скопје 2004.
- МАРИНОВ ЧАВДАР, *Македонското прашање од 1944 до денес. Комунизмот и национализмот на Балканот*, Скопје 2012.
- МИНОСКИ МИХАЈЛО, *Македонија и Бугарија, историски соочувања*, Скопје 2008.
- МИРЧЕВ ДИМИТАР, *Балканскиот мегаетникум, Националните доктрини на македонските соседи*, Скопје 2012.
- ПЕТРЕСКА ДАРИНКА, АЧКОСКА ВИОЛЕТА, *Осознавање на историјата*, Скопје 2003.
- РАЗБИРАЊЕТО НА ЗАЕДНИЧКОТО МИНАТО учење за иднината. *Секојдневниот живот во Албанија, Бугарија и Македонија 1945-2000*. Евроклио, Скопје 2000.

СВЕТОЗАРЕВИЌ - ПОКОРНИ БРАНИСЛАВ, *Македонци, милениумски сведоштва за идентитетското име*, Тетово 2021.

СТОЈКОВ СТОЈКО, Историјата како оружје: митот за „насилната македонизација“ во бугарската политичка наука, Зб. *Балканската историографија и современите предизвици*, Скопје 2021.

ТРЕБСТ СТЕФАН, *Бугарско-југословенската контраверза за Македонија 1967-1982*, Скопје 1997.

ХЕЈВУД ЕНДРЈУ, *Политика*, Скопје 2009.

ЦРВЕНКОВСКИ КРСТЕ, *На браникот на македонската самобитност*, Скопје 1998.

ПРОФ. Д-Р ДАЛИБОР ЈОВАНОВСКИ

ПОГЛЕДИ И РАЗМИСЛУВАЊА ЗА УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИСТОРИЈА ОД
СТРАНА – КРИТИКА ОД ОНИЕ КОИ НЕ СЕ ИСТОРИЧАРИ

Последните неколку децении во регионот актуелно е историското образование и критиката на учебниците по историја. Македонските учебници не се и не смеат да бидат исклучок од таа критика и дебата. Критика на учебниците по историја може да биде професионална, политичка/политизирана/идеолошка, направена од страна на историчари, но и политичари, како и критика на оние кои се бават со историското образование, а не произлегуваат од нашата фела. Таа може да се однесува на било кое историско образование во регионот и пошироко. Тука ќе се осврнеме на размислувањата и критиката на македонските учебници по историја, објавени по 2005 година.

Политиката ја чувствуваме со забелешките на некои соседни земји на нашите учебници – иредентизам, неубаво претставување на соседите во учебниците.

Првата анализа и критика на македонските учебници по историја од 2005 година беше направена во Грција од страна на Ставрџа Маврогени. Во нејзината анализа Маврогени забележува дека материјалот за националната историја забележително е намален во прилог на балканската историја (Mavrogeni, 2007: 58). Според неа, во македонските учебници се забележува географското дефинирање на регионот Македонија како татковина, историскиот континуитет на истата, етничкиот идентитет на населението, поделбата на татковината, пресија врз македонското малцинство во Грција и негување на албанскиот иредентизам. За Маврогени, иако се направени одредени чекори напред, сепак во учебниците се задржуваат стереотипите на историографијата од 1945 година наваму со одржување на идејата за Голема Македонија (исто: 76). Бугарскиот историчар и член на заедничката македонско – бугарска комисија за историја, Наум Кајчев, објави една студија која се однесува за македонските учебници по историја. Тој се осврнува на т.н. процес на антиквизација во учебниците по историја. Според неговите размислувања и толкувања, освен поврзувањето на минатото на античка Македонија со сегашните

Македонци, учебниците по историја ја предвиделе, па и помогнале во процесот на т.н антиквизација после 2006 година, односно доаѓањето на Груевски на власт (Kaytchev, 2019: 217)

Во својата студија за историографијата и политиката во образованието, Пихлер се осврнува и на учебниците по историја во Македонија. Тој дава интересни податоци за различното мислење на историчари од македонско и албанско потекло, граѓани на Македонија, кои може да бидат корисни за идните наставни програми и учебници по историја (Pichler, 2009: 228-235). Кога се во прашање учебниците, тој забележал дека одвојувањето на поголем простор за античка Македонија во однос на античка Грција и Рим било и заради вклопувањето на античка Македонија во современиот македонски национален наратив (исто: 235-236). Слично пишува и за средновековниот период. Тоа што е интересно во оваа негова студија е компарацијата на два наратива во нашите учебници – македонски и албански. Според Пихлер, термините Македонија и Албанија се компактни и непроменливи од антиката до денес, а тоа е дел од етноцентризмот кој можел да биде забележан во учебниците, па така националната историја можела да биде гледана само како вечна борба за слобода и независност. За него социјалните и културните разлики помеѓу градовите и внатрешноста, помеѓу планините и полињата, помеѓу граничните региони и центарот, главно биле игнорирани (исто: 241-242).

Одредени и интересни забелешки на македонските учебници по историја има и во студии на наши историчари. Тука ќе споменеме некои од нив. Со нив може да се согласиме или не, но мора да ги имаме предвид за идните наставни програми и учебници. Ирена Стефоска забележува една интересна појава во македонските учебници по историја. Имено, македонските ученици ја изучуваат историјата на Албанците, како дел од заедничкиот албански национален наратив на Балканот, притоа не изучувајќи ништо за историјата на Албанците во Македонија (Stefoska, 2013: 262). Таа во заклучоците наведува дека за Македонците концептот на татковината е Македонија, додека за Албанците е Албанија, поставуваќи го прашањето како учениците ќе комуницираат помеѓу себе (исто, 271-272). Според нејзините размислувања во оваа студија, се поставува прашањето дали македонското општество е подготвено да оди понатаму од формата на историското образование кое промовира фиксни и униформни идентитети (исто, 272). Оваа нејзина забелешка останува отворена и денес кога сме сведоци на длабока поделба на нашето општество, особено помеѓу Македонците. Во оваа насока би ја спомнале и статијата на

Петар Тодоров која се однесува на прикажувањето на Албанците во македонските учебници по историја. Тој дава широка анализа на темата која ја обработува во учебниците во Македонија пред и после независноста. Тодоров заклучува дека реформите на наставниот план од 2004 година, проследени со учебниците од 2005 година, сè уште даваат негативна слика за Албанците (Todorov, 2017: 267). Дарко Стојанов, во заедничката статија со Јован Близнаковски, критички се осврнуваат на начинот на кој е претставено античкото и средновековното минато во македонските учебници по историја, како и влијанието на политиката и севкупните услови во Македонија и спорот со соседите, особено со Грција, врз пишувањето на учебниците. Меѓутоа заклучокот е мошне интересен и остава простор за размислување. Тука ќе издвојам еден дел. Имено, авторите, пишувајќи како објаснувањата се нашле во учебниците, заклучуваат дека тоа е резултат не само на политичкиот контекст, туку и на личните интереси и врски на авторите, како и различната лична интерпретација на историјата (Stojanovski, Bliznakovski, 2017: 92). Ова сепак е една вистина, особено за нас кои сме биле автори на учебници. Кога е во прашање влијанието на споровите со соседите и наставата и учебниците по историја интересна е критичката анализа на Ирена Стефоска. Иако, навидум, студијата е критичка за учебниците, кога се во прашање соседите, сепак авторката забележува дека истите не се полни со негативна претстава за соседите и посочува дека постојат примери за заедничка соработка во истите, заклучувајќи дека е потребно понатамошно нивно подобрување (Stefoska: 2017, 254).

Мора да забележиме дека учебниците и наставните програми во Македонија се надминати од времето. Тие што сега се обидуваат преку т.н. Концепција да направат нешто ново, за жал не ја консултираа пошироката наука, а уште полошо е што тоа се направи во еден не баш поволен политички момент за Македонија и особено за Македонците, кое е позабележливо за странските научници, кои порано имаа отворени забелешки за македонската историска наука и историското образование, отколку за одредени интелектуалци тука. Но ништо не е променливо и вечно. Не само што не ја консултираа пошироката научна јавност, туку забележавме дека се даваа изјави во смисла „за мене не е проблем историјата да биде споена со...“. Замислете ние историчарите да кажеме за нас не е проблем наставен предмет од нивната наука да биде споен со...

Сепак треба да бидеме и самокритични и да се запрашаеме зошто сите овие години не следевме буквално ништо што се случува и пишува за македонските учебници? Не може да седиме по кабинети и да останеме затворени. Секоја критика, дури и најнедобронамерната, може да биде и позитивна.

Во понатамошниот дел од текстот ќе прикажеме неколку критики или размислувања за македонските учебници по историја, според наставната програма од 2004 година, напишани од автори/авторки кои не се историчари/историчарки.

Во 2008 година во Годишниот зборник на Филозофскиот факултет во Скопје беше објавена една интересна статија на Николина Кениг која се однесува на половото стереотипизирање во учебниците по македонски јазик, историја и природа и општество за основно образование. Според неа отсуството на женски ликови кулминира во учебниците по историја, а авторката напишала дека има направено случаен избор на учебници од кои два се е од историја. Авторката понатаму пишува: *„На најелементарно ниво, родовиот баланс би требало да се рефлектира низ зачестеноста во појавување на два-та пола низ содржините и илустрациите. Најсериозна диспропорција во таа смисла е забележана во анализираниите учебници по предметот историја. Во Табела I е прикажан бројот на мажи наспроти жени кои во текстот се претставени со нивното име. Притоа, како важни за споменување се третираат само 3 жени од овоземскиот живот (Клеопатра, Теута и Мара Нацева) – останатите се божици. Со други зборови, бројот на женски ликови кои се споменуваат во текстовите е толку незначителен, што се стекнува впечаток небаре и не постоеле. Затоа пак, бројот на мажи кои се сметаат за значајни фигури во историјата се искачува до 194, без пригоа да се брои дека името на Александар III Македонски се повторува 44 пати само на дваесетина страници во еден учебник!“* (Кениг, 2008: 163). Овие нејзини мисли поттикнуваат размислување за тоа што е точно и не треба да се избегнува – доминацијата на ликови од машкиот пол во учебниците и истото може да се корегира без некаков императив. Меѓутоа авторката, сакајќи да даде придонес кон поголема застапеност на ликовите од женскиот пол во наставата по историја, за чија реализација би добила поддршка од сите кои би биле инволвирани во процесот, пишува: *„Ако исклучувањето на жените од историјата е главно последица од неспремноста на авторите-историчари да ја напуштат востанове-*

ната практика минатото да го претставуваат низ перспектива на војувања и освојувања (во кои жените ретко земале директно учество), многу е чудно што машките и женските ликови не се барем горе-долу подеднакво застапени како централни ликови во текстовите во читанките односно учебниците по мајчин јазик“. (исто, 164). Тезата е малку чудна, иако немаме ништо против критиката за незастапеноста на жените или женските ликови. Ако говориме за стереотипизација, тогаш не ли е чудно да се заклучува дека авторите историчари се неспремни да ја напуштат востановената практика? Јас, на пример, со колешката Сузана Симоновска, сме можеби првите автори во регионот кои се осврнаа на вклучувањето на девојките и жените во високообразовниот процес во балканските држави – компаративно. Проблемот лежи во неспособноста и неподготвеноста на образовните власти да направат вистински реформи, во кои би учествувале поголем број на кадар од образовниот процес на сите нивоа, а не само истите да се вршат во затворен круг, каде политиката и идеологијата имаат свое влијание, без разлика дали се работи за лева или десна. Авторката, исто така, забележува: „Отсуството на имиња на значајни жени во учебниците по историја е веројатно една од најсуптилно скроените пораки до девојчињата дека во реалниот свет тие не ќе најдат свои хероини за идентификација, освен можеби, естрадните ѕвезди околу кои „се дига најмногу прашина“. (исто, 171). Ова е сепак пресилна квалификација за тоа што навистина недостасува во учебниците по историја – поголема присутност на значајни женски ликови од политиката, културата, уметноста, образованието, науката. Не верувам дека некој автор би сакал или имал намера да праќа некакви суптилни скроени пораки. Ниту е научно, ниту пак е морално да се испраќаат било какви пораки преку учебниците.

Една година подоцна беше објавена студијата за мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието. Студијата беше подготвена од страна на Центарот за човекови права и разрешување конфликти, Скопје, а автори на истата се Виолета Петроска-Бешка, Мирјана Најчевска, Николина Кениг, Сафет Балажи и Ана Томовска.

Ќе издвојам некои размислувања на авторките и авторот на студијата поврзани со историјата. Осврнувајќи се на воведувањето на новиот наставен план и воведувањето на деветгодишно основно образование во Македонија авторите забележуваат:

„Новиот наставен план за деветолетката претставува добра основа за примена и промовирање на мултикултурализмот во училиштата. Наставниот план покажува напредок во однос на воведувањето на македонскиот јазик за припадниците на другите етнички заедници во прво одделение, но потфрла во воведување на учењето локален јазик за учениците Македонци. Наставните програми вклучуваат образовни цели кои промовираат мултикултурализам и почитување на етничките разлики (особено кога се работи за Образованието за животни вештини). Најпроблематични се тековните наставни програми по предметот Историја, кои иако нудат содржини за „другите“, не поставуваат експлицитни наставни цели преку кои би се обезбедило задолжително изучување на овие содржини, овозможувајќи изучувањето на историјата/културата на другите етнички заедници да зависи исклучиво од волјата на наставникот.

Препорака

да се внесат задолжителни содржини за „другите“ во предметот Историја, кои ќе промовираат интеракција преку претставување на етничките заедници како дел од исти случувања и/или заеднички стремежи“. (Петроска-Бешка, Најчевска, Балажи, Томовска, 2009: 6).

Ова е интересно размислување кое не треба да се отфрли, но прашање е дали авторките и авторот се сретнале со тие што ги изработувале наставните програми и да поразговараат со нив околу прашањето со какви проблеми се соочувале. Поточно дали разговарале на темата за отсуство на другите.

Во оваа студија авторите се осврнуваат и на учебниците по историја кои се користат во образовниот процес. Тука би го одвоиле следново размислување: *„Меѓутоа, во учебниците по Историја скоро воопшто не се зборува посебно издвоено или на каков било друг начин специфицирано за положбата, историјата, развојот на културата на Албанците коишто живееле и живеат на територијата на денешна Поранешна Југословенска Република Македонија. И покрај тоа што во сите учебници фигурира географскиот поим Македонија (зборот Македонија се употребува во прикажувањето на историјата на овие простори од предисторијата до денес), овој термин не се употребува како просторна одредница кога станува збор за историјата на Албанците. Албанците се спомнуваат во просторна корелација со земјава само во неколку учебници во врска со Втората светска војна и развојот на земјава како самостојна држава, заедно со припадниците на другите етнички заедници кои*

живеат на нејзината територија. Интересно е дека дури и Мајка Тереза не се поврзува воопшто со албанската заедница туку за неа се зборува или како за „скопјанката“ (4/2), или се дефинира како „католичка мисионерка од Скопје“ (4/7)“ (исто, 47). Ова нивно размислување не е неточно, но е недоволно анализирано. Прашањето е зошто историјата на македонските Албанци не е застапена во наставните програми и учебниците по историја. Логиката говори дека тоа е потребно, но во изготвувањето на програмите и во сите учебници по историја се вклучени и наставници и професори од албанско етничко потекло, македонски државјани. Прашањето е зошто е направен таков пропуст? Дали постои страв од одвојување во однос на тоа што се смета за албански етнички простор или пак е нешто друго во прашање? Ова прашање наметнува анализа и давање на одговор без политизација на темата.

Во 2011 година професорките на Филозофскиот факултет во Скопје од Институтот за Психологија, кои подоцна се вклучени во изработка на концепцијата за основното образование која предизвика бура од негодување кај поголемиот дел на македонските историчари и во јавноста заради спојување на предметот Историја со други наставни предмети, професорките Виолета Петровска Бешка и Николина Кениг објавија еден интересен труд поврзан со учебниците по историја за основно образование. Анализирајќи ги учебниците по историја тие заклучуваат дека преку проучувањето на историјата, повеќе, се засилува македонскиот и албанскиот етноцентризам, нешто слично како во анализата на Маврогени, која ја споменавме (Петроска-Бешка, Кениг, 2011: 116). Нивната забелешка е дека постои претстава во учебниците за оштетување на сопствениот народ од соседите со што постои основа за градење на предрасуди и развивање негативни чувства кон нив (исто, 117). Тие сметаат дека сервирањето на тие податоци претставува пречка за градење на добри односи со различните етнички заедници во Македонија и со соседите. Тука морам да забележам дека не се само македонските учебници по историја проблем за градењето на добри односи со соседите. Постојат многу фактори кои влијаат на нив. Сепак, денешницата ни говори дека за односите со источниот сосед Бугарија, учебниците не се единствениот проблем, туку дел од истиот. Односно бугарското толкување на минатото и забелешките за јазикот и создавањето на македонската нација, кои се далеу од секаква логика и разум и имаат негативна улога во градењето на перцепцијата на македонскиот граѓанин за соседниот народ.

Истите авторки неколку години подоцна објавуваат една студија за учебниците по историја во мултиетничко општество, поточно за Република Македонија. Авторките забележуваат дека сите учебници кои ги анализирале во насока на мултикултурниот пристап покажале дека тие обиди се повеќе формални отколку значајни (Petroska – Beshka, Kenig, 2017: 238-239). Анализата и коментарите за учебниците е слична со онаа на авторките од 2011 година, што е разбирливо ако се има предвид темата. Забелешката е дека постои етноцентризам и македонски и албански. Како едно од излезните решенија авторките предлагаат, бидејќи учебниците се ексклузивен материјал во наставата, во истите да се вметне мултикултурниот пристап со кој, според нивното размислување, ќе им се овозможи на учениците да ги разберат историските концепти, прашања и настани преку погледите на сите етнички групи (исто, 246).

Во насока на етноцентричноста, која според некои мислења, постои во македонското образование, а поврзано со предметот историја и поделбата која ја има помеѓу Македонците и Албанците пишува и Билјана Поповска, која исто така не е историчар. Таа дава еден интересен момент, кој треба да се земе предвид во иднина. Според неа, кога е во прашање наставата, Албанците изгледа ја гледаат наставата по историја во проценти, користејќи дополнителни материјали, дури и книги од Албанија. Поповска забележува дека македонските и албанските наставници од Македонија се согласуваат дека понекогаш молчењето е подобра дебата отколку жешка расправа. Таа дава пример дека на мала група наставници од македонска и албанска националност им била потребна цела година за пишување на лекција на македонски и на албански јазик од неодамнешното минато и една усогласена верзија со консензус (Popovska, 2012:64).

Интересно е да се забележи дека во сите овие критики, не се забележува дека има една извонредна критика на професорот Бобан Петровски за тогашниот учебник за 6-то одделение, каде авторот укажува на недозволиви грешки во истиот. Наместо да се говори само за етноцентричност, авторките и авторите на ови критики за македонските учебници по историја, како и наставните програми, можеле да ја прочитаат оваа критика, која би им помогнала во нивните анализи, каде мора да напоменеме има и позитивен дел во критиките. Петровски во својата критика дава еден интересен феномен.

Имено, како, наместо два или три учебници, се стигнало до еден кој пак е целосно неквалитетен и полн со грешки, кои оневозможуваат целосно и вистинско образование? (Петровски, 2010: 19-22).

Овие критики не треба да ги анализираме заради критика на истите или нивно отфрлање, бидејќи во секоја критика има и нешто добро. Иако истите, воглавно, се движат во насока на критика на етноцентризмот на македонските учебници по историја, подвоеноста на македонската и албанската историја во истите, малата застапеност на другите, односот кон соседите и недоволната застапеност на женскиот пол, тие не треба целосно да се отфрлат. Сепак моето мислење е дека кога се прават студии и критики, добро е да се разговара и со авторите на учебниците, секако доколку е можно, особено кога работите во иста институција. Последново намерно го споменувам бидејќи кога се правеше т.н. концепција Институтот за историја воопшто не беше информиран, а камоли консултиран за истата. Тука би сакал да напоменам дека тројца вработени на Филозофскиот факултет, во тој момент, беа членови на историските комисији со Грција и Бугарија и можеа да бидат консултирани, барем да беше побаран совет. Ова го истакнувам заради проблемите кои настануваат во односите со Бугарија, особено на планот на историското образование. Ние не сме во регион каде мирната коегзистенција на народите е процес кој трае подолг временски период. Напротив, регионот е оптоварен со проблеми кои само делумно се поврзани со историјата. Не може да живееме во свој свет и да мислиме дека сè може едноставно да се реши. Тоа е благородна идеја и не треба да се напушта, но сегашноста е сурова, а е поврзана со негирање, барем во македонскиот случај на правото на самоопределување. Кога се даваат идеи мора да се земе предвид реалната сегашност. Никој немаше да одбие таква консултација, а ќе беше даден и одреден совет. Исто така недостасува компарација, без компарација критиките губат на силина. Сакаме да забележиме дека кога се зафакате со нешто што не е ваша научна или образовна или професионална дејност, а се занимавате со наука, треба да ја проучите науката и образованието на кое сакате да му помогнете. Сè друго може да биде ставено во делот на политиката или идеологијата, а тоа најмалку му е потребно на образовниот процес.

Како што забележавме, секоја критика, и најнегативната обременета со политизација, идеологија и политика, може да користи за подобрување на наставните програми и учебниците по историја. Што треба да направиме?

Анализа на потребите на наставата во основното и средното образование, во која би биле вклучени поголем број на субјекти кои учествуваат во образовниот процес на сите нивоа, но и надвор од него за да се постигне консензус со цел во одреден временски период да нема обиди за идеологизација на образовниот процес и учебниците по историја од било каков вид.

Потребно е да се направи споредба со соседните образовни системи и пошироко. Не можеме да останеме на сегашните наставни програми и на учебници кои се и застарени и не со многу добар квалитет, Но НЕ МОЖЕМЕ, НЕ ВЕЛАМ НЕ СМЕЕМЕ, ДА БИДЕМЕ АВАНГАРДА, ВО ОДНОС НА СОСЕДИТЕ КАДЕ ЈАСНО НЕМА МЕСТО ЗА НАС ВО НИВНИТЕ ОБРАЗОВНИ ПРОГРАМИ. На сите веќе ни е јасно дека франко–германскиот концепт, кој едвај даде половични резултати, или полско–германскиот концепт, не минува кај нашите соседи. Најдобар пример е издавањето на помошните материјали за наставата по историја од страна на Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа со седиште во Солун, објавени на сите балкански јазици. Материјалите не добија формални одобренја од соодветните министерства, ниту пак беа прифатени од јавноста. А за дискусии дека тие беа одлична можност секогаш има и време и место. Но во затворени кругови кои немаат реално влијание во соседните држави не носи резултат. Исто така треба да знаеме дека веб страницата на ЦДРСЕЕ е веќе недостапна, а подоцна е обновена под друго име. Тоа може да значи и губење на интерес за една благородна иницијатива.

Изработка на нови наставни програми и учебници, во кои може и да ги разгледаме и забелешките на тие што не се историчари, но се бават со историското образование. Исто така и на нашите колеги. Тука би ја спомнал одличната и научно базирана критика на колегата Бобан Петровски за учебникот од тогашното шесто, денес седмо одделение, која за жал оние кои ги критикуваат учебниците не ја користат.

Да се види кој и како ги составува и составувал програмите и која политичка опција или структура се обидува да влијае, доколку имало такво нешто. Се сеќаваат колегите кои го пишуваа учебникот за 6-то одделение во 2011 година со какви смешни толкувања се соочија, а после тоа беше запрена целата постапка за промена на наставните програми и учебници, факт кој неисториските критичари на историското образование не го знаеле или пак го прескокнале.

Да видиме зошто се намалува со години бројот на студенти на нашиот институт, а оттука најчесто произлегуваат наставниците во основното и професорите во средното образование. Особено треба да се замислиме и од недостатокот на девојки кои студираат историја. Нашата наука не е само на мажите, како што, на пример, психологијата или педагогијата не се само на жените. Дали има премногу политички содржини во програмата и учебниците кои се неинтересни за дел од младите?

Следи период на постпандемско живеење кое тешко може да го предвидиме како ќе се развива, на големи геостратешки промени кои може да влијаат на образованието. Претпоставка е дека за одреден период младите повеќе би ги интересирало на пример историја на пандемии отколку политичката историја. Дали е потребно социјалната историја, историјата на секојдневниот живот, локалната историја, на семејството, на усната традиција да биде повеќе застапена во новите наставни програми? Исто така руската агресија врз Украина, како и ставот на огромен дел од руската политичка и интелектуална елита дека Украинците се вештачка нација, исто како на оние од соседна Бугарија за Македонците и македонската нација, на подолг временски рок ќе имаат влијание и врз историографијата, а со тоа и врз историското образование на глобално ниво. Тука секако мора да се посвети и внимание на интернетот, каде има секакви содржини кои можат да влијаат на оформувањето на размислувањата на младите кои не мора да бидат поврзани со самото образование и материјалот кој е понуден во учебниците по историја.

Треба да работиме во правец, без разлика на нашата политичка ориентација или неутралност, никогаш да не дозволиме идеологизација на историското образование во Македонија, која ја забележуваме, под плаштот на убавите и милозвучните зборови за рамноправност, инклузивност итн. Затоа што една идеологизација носи кон друга. Од чеда на Александар и Македонија до Солун или Бистрица, се оди до тоа да нема потреба од историја, како посебен предмет, или пак историчарите се регресивниот дел на општеството и обратно.

На крајот да забележам една интересна појава. Одредени историчари како Требст кои имаа забелешки за наративот во нашата историографија и учебниците, по потпишувањето на двата договори со Бугарија и Грција ја сменија позицијата во однос на историското образование. Требст во една негова статија од минатата година отворено пишува дека со Договорот од Преспа,

Грција се обидува да го наметне својот историски наратив врз Македонија, која е принудена значително да го ревидира нејзиниот историски наратив. (Troebst, 2021: 20). Всушност, наративот во науката и учебниците на соседите треба да биде наметнат врз нас. Едно се заборава кога се говори за наративот кај нас и кај соседите кои имаат проблем со нашиот наратив, кој реално не се разликува од него. Ниту ние, ниту тие, немаме право да наметнуваме наратив. Сите балкански нации се резултат на модерното време, а талкањето кон минатото од антиката па наваму е исто кај сите. Некои го започнуваат во антиката, други во средниот век, но реалноста е дека нациите настанаа во 19 и 20 век. Никој не може да спори дека античкиот период, византиската цивилизација, намерно го употребувам овој збор, Османлиската Империја и модерното време имале огромно влијание врз сите народи во регионот, во нивното конституирање во нации и изградба на истите со соодветниот наратив проследен во тој процес. Македонците не се исклучок од тоа. Дали правиме сутлијаш или ризогала или пудинг од ориз? Да, неколку имиња за ист десерт. Дали сакаме баклава? Да. Е сега грчка или турска? Може некој од Либан или Египет да се јави за заштита на потеклото на десертот. И со нив бевме скоро пет века во иста држава – османлиската. Пиеме кафе, кое дали е турско, грчко, македонско, домашно? Тоа е влијанието од друго место, кај сите нации во историјата, храната, културата, музиката. Понекогаш и тоа предизвикува тензија, иако се работи за храна, на пример. Од друга страна континуитетот во културата, јазикот и традицијата, која е многу измешана во регионот, никој никому не може да му го оспори или да му го наметне својот наратив, колку и да изгледа можно во овие моменти. Многу нации во Европа имаат слични или исти личности значајни за барем две современи нации, слични јазици, слично минато, почетоци на преродба на друг јазик или пак испреплетено минато. И најважното: зошто на соседите, кои имаат разни забелешки за нас, не им одговараат препораките на Советот на Европа и на УНЕСКО? Затоа напишав да не брзае. Кој разбирал разбрал, кој не разбрал нека оди по својот пат, „прогресивен“ или „патриотски“, сè едно, но во наводници.

Литература

КЕНИГ, Н. 2008, Неподносливата леснотија на половото стереотипизирање: анализа на учебниците по македонски јазик, историја и природа и општество за основно образование, Годишен зборник на Филозофскиот факултет 61, 159–176.

ПЕТРОСКА-БЕШКА, НАЈЧЕВСКА, КЕНИГ, БАЛАЖИ, ТОМОВСКА, 2009, Мултикултурализмот и меѓуетничките односи во образованието, УНИЦЕФ, Скопје.

ПЕТРОСКА-БЕШКА, КЕНИГ, Н., 2011, Балканскиот концепт и Македонија во учебниците по историја, *Balkan Studies. History and literature II*, Cyril and Methodius University, Скопје, 104-117.

ПЕТРОВСКИ, Б., 2010, Учебниците по историја: критички приод на учебник за историја за 6 одделение, *Современата настава по историја*, ФЗФ, ЗНИРМ, Скопје, 2010, 17-22.

КАУТНЦЕВ, N., 2019, Antiquization before VMRO DPMNE Government? History Textbooks and Nation-building practices in the Republic of Macedonia (2002-2018), in: *Europa środkowa i Balkany. Konteksty historyczne I polityczne*, Krakow, 209-217.

MAVROGENI, S., 2007, FYROM Primary School History Textbooks (version 2005), in: Michailidis, I. (ed.) *Macedonianism. FYROM'S expansionist designs against Greece 1945-2006*, Ephesus, Thessaloniki, 57-76

PETROSKA-BESHKA, V., KENIG, N., Ethnocentric History Textbooks in a Multiethnic Society: The Case of the Republic of Macedonia, in: Lichnofsky, C., Pandelejmoni, E., Stojanovski, D., (ed.), *Myths and Mythical Spaces: Conditions and Challenges for History Textbooks in Albania and South-Eastern Europe*, V&R unipress, 237-247

PICHLER, R., 2009, Historiography and the politics of education in the Republic of Macedonia (1991-2008), in: Dimou, A. (ed.), *“Transition” and the politics of History education in Southeastern Europe*, 217-250

POPOVSKA, B., 2012, The Role of Teaching History for a Nation-Building Process in a Post-Conflict Society: The Case of Macedonia, *Connections*, Vol. 12, No. 1, 51-64

STEFOSKA, I., 2013, Some Aspects of History Textbooks for Secondary School: The Case of Macedonia, in: Ramet, S., Listhaug, O., Simkus, A., (ed.), *Civic and Uncivic Values in Macedonia Value Transformation, Education, and Media*, Palgrave, 258-275

STEFOSKA, I., 2017, Constructing the image of the “Threatening neighbour” in Macedonian History Textbooks, in: Lichnofsky, C., Pandelejmoni, E., Stojanovski, D., (ed.), *Myths and Mythical Spaces: Conditions and Challenges for History Textbooks in Albania and South-Eastern Europe*, V&R unipress, 249-255

STOJANOVSKI, D., BLIZNAKOVSKI, J., 2017, Between history and politics: Understanding antiquitas Myths in Macedonian History Textbooks, in: Lichnofsky, C., Pandelejmoni, E., Stojanovski, D., (ed.), *Myths and Mythical Spaces: Conditions and Challenges for History Textbooks in Albania and South-Eastern Europe*, V&R unipress, 77-96

TODOROV, P. 2017, Representations of Ethnic Albanians in Macedonian History Textbooks from 1970 until the Present day, in: Lichnofsky, C., Pandelejmoni, E., Stojanovski, D., (ed.), *Myths and Mythical Spaces: Conditions and Challenges for History Textbooks in Albania and South-Eastern Europe*, V&R unipress , 257-269

TROEBST, S., 2021, The Resurfacing of the “Titanic” in the Balkan Bermuda Triangle: Political conflicts over history between Sofia, Skopje and Athens before and after 1989, in: Trajanovski, N., Todorov, P., Volchevska, B., Risteski, S.Lj., *Cultures and politics of remembrance: Southeast European and Balkan Perspectives*, Forum ZFD, INI, 15-21

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

378.096:94(497.711)"1946/2022"(062)

94(497.7)(062)

930.1(497.7)(062)

ИСТОРИЈАТА и предизвиците на промените : материјали од тркалезната маса одржана на 23.02.2022 година по повод 75 години Институт за историја / [уредник Ратко Дуев]. - Скопје : Филозофски факултет, 2022. - 154 стр. ; 25 см

Фусноти кон текстот. - Summaries и библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-238-218-0

а) Институт за историја при Филозофскиот факултет (Скопје) -- 1946-2022

-- Собири б) Историја -- Предизвици -- Македонија -- Собири

COBISS.MK-ID 58209797